

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA A NITRA

Libor Vozár
Jozef Dvonč
Ján Chryzostom Korec
Jozef Vladár
Alexander T. Ruttkay
Viliam Judák
Ema Krošláková
Ida Zubácka
Veronika Slneková
Peter Andruška
Miloš Bača

Univerzita
Konštantína Filozofa
a
Nitra

Moderná univerzita

Keď pred päťdesiatimi rokmi – v roku 1959 – začala v našom meste pôsobiť vysokoškolská ustanovizeň na prípravu učiteľov základných a neskôr aj stredných škôl, zrejme len málokto myslel na to, že v priebehu nasledujúcich rokov sa rozvinie do modernej univerzitnej podoby, a predsa – dnes konštatujeme, že polstoročná minulosť tejto školy sa stala a ostáva spoľahlivým základom úspešne sa rozvíjajúcej Univerzity Konštantína Filozofa.

Výsledky, ktoré naši predchodcovia dosiahli v minulých desaťročiach, a to vo vzdelávacej a vedeckovýskumnej oblasti, ako aj v rámcoch spolupráce so zahraničnými univerzitami a s tým súvisiacimi mobilitami pedagógov i študentov, najmä však rozvoj, ktorého tvorcami sme už aj my, dovoľuje hovoriť o smelých cieľoch do budúcnosti. Myslím, že bude správne aj na tomto mieste pripomenúť, že našim hlavným strategickým zámerom je profilovanie Univerzity Konštantína Filozofa ako klasickej modernej univerzity s prioritnou orientáciou na oblasť pedagogických, humanitných, prírodných a sociálnych vied, umenia a zdravotníctva.

Našu univerzitu budeme i naďalej budovať na európskych princípoch, upriamime sa na to, aby našou ústrednou pozíciou bolo poskytovanie vysokoškolského vzdelávania vo väzbe na tvorivé bádanie a umeleckú činnosť. Dôsledne budeme sledovať procesy rozvoja a modernizácie terciálneho vzdelávania, vedy a techniky na európskej i národnej úrovni. Svojou prácou chceme dôsledne naplňovať myšlienky Bolonského a Lisabonského procesu. Chceme byť atraktívnou univerzitou, a preto naše spoločné záujmy a ciele v oblasti vzdelávania sa nemôžu obmedzovať iba na kvantitu. Rýchlu expanziu v ostatnom období a ďalší rozvoj budeme spájať so zvyšovaním intenzity a zlepšovaním kvality našej práce. Máme záujem udržať si svoje špecifiká – prípravu budúcich učiteľov a sociálnych pracovníkov pre národnostne a etnicky zmiešané územia, ktoré, ako jediná vysokoškolská inštitúcia na Slovensku zabezpečujeme viacjazyčne. Uvedomujeme si, že vzdelávanie v jazyku národnostných menšín, ale aj Slovákov, ktorí si svoj domov našli za hranicami Slovenska, poskytuje našej univerzite neobyčajne široký priestor na tvorivú prácu vo vzdelávaní i vo výskume, umocňuje našu jedinečnosť o neopakovateľný rozmer s dosahom aj na širšie, prinajmenšom stredoeurópske kultúrne kontexty, vrátane možností, ktoré ponúka globalizácia sveta, ale aj pri riešení problémov, ktoré z nej vyplývajú.

Chceme sa výraznejšie orientovať na rozvoj a aplikáciu informačných a komunikačných technológií v oblasti vzdelávania. Budeme sa aj naďalej zameriavať na napĺňanie spoločenských potrieb prostredníctvom prípravy našich študentov – už nielen budúcich učiteľov, ale aj odborníkov pre rozličné úseky hospodárstva, verejného života, vedy a kultúry tejto krajiny. Vo vzťahu k spoločnosti chceme naďalej vystupovať ako silná, autonómna, ale predovšetkým zodpovedná komplexná vedecká a vzdelávacia ustanovizeň, ktorá si ctí kultúrne a historické tradície, etické a všeľudské hodnoty.

Iste mi uveríte, ak poviem, že to, čo nazývame cyrilometodským odkazom, vnímame a aj naďalej chceme vnímať ako základ, fundament, ako záväzok a garanciu dobrého mena našej univerzity, garanciu, ktorá však zaväzuje - k zodpovednosti v práci, k nepoľavovaniu pri plnení úloh, ktoré si vieme nielen stanoviť, ale aj naplňovať tvorivými činmi.

Naša univerzita je integrálnou súčasťou Nitry, spoluvytvárame súčasnosť tohto mesta, jeho kultúru, považujeme sa za pokračovateľov bohatej histórie a tradície najmä v oblasti školstva, ktorého počiatky siahajú do veľkomoravského obdobia.

Libor Vozár
rektor UKF

Moderné mesto

Stať sa primátorom historicky tak významného mesta, akým je Nitra, je a bolo čťou pre každého, kto mohol stáť v jeho čele, zaslúžiť sa o jeho rozvoj a zviditeľnenie. Zároveň však je to povinnosť veľmi záväzujúca pre každého, komu leží na srdci jeho rozvoj a šírenie dobrého mena doma i v zahraničí. Osobne mi veľmi záleží na tom, aby Nitra opäť získala rešpekt a postavenie medzi slovenskými mestami a stala sa tretím najrozvinutejším mestom Slovenska. Toto všetko sa nám podarí naplniť, len ak v meste bude fungovať vzájomná spolupráca, tolerancia a úcta medzi významnými inštitúciami, univerzitami, zahraničnými spoločnosťami, predstaviteľmi mesta, nitrianskeho kraja a v neposlednom rade aj medzi jej obyvateľmi.

Nitra sa z minulosti mohla poučiť, aká je dôležitá súdržnosť a aká obrovská sila spočíva v jednote a v presvedčení o dosiahnutí vytýčeného cieľa spoločnými silami. Takouto výzvou bolo nedávno pre nás aj zapojenie sa do národnej súťaže o získanie titulu Európske hlavné mesto kultúry v roku 2013. Mesto Nitra počas svojej histórie získalo viacero významných prívlastkov a titulov. Je len prirodzené, že som si veľmi želal, aby sme k nim mohli priradiť aj titul EHMK 2013. Bolo by pre nás veľkou čťou, keby sme v blízkej budúcnosti mohli rok 2013 s hrdosťou zaradiť v histórii vedľa takých významných rokov, akými sú roky 863, r. 880, r. 1111, r. 1113 alebo r. 1248.

Symbolika roku 2013 sa viaže aj s troma pre Nitru historicky významnými jubileami. Prvým je 1150 výročie príchodu vierozvestcov Cyrila a Metoda do Nitry, ktorí povzniesli ducha slovenského národa, zostavili prvé písmo Slovanov „hlaholiku“ a položili tak základy slovanského písomníctva a vzdelanosti. Druhým jubileom bude 765 výročie udelenia mestských privilégií a získanie titulu kráľovského mesta. A tretím významným jubileom bude 20 rokov od vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Úsilie a nadšenie všetkých smeruje k zviditeľneniu Nitry, vyzdvihnutiu a pripomenutiu jej významnej histórie od počiatkov slovenských národných dejín. Potvrdzujú to aj doterajšie svedectvá archeológie, i tie ktoré ešte stále čakajú na svoje znovuobjavenie. Chceme Nitre prinavrátiť jej dôstojné postavenie a miesto medzi historicky významnými mestami Slovenska a Európy.

Ako primátor mesta staroslávnej Nitry verím v úspešnosť mnohých spoločne pripravovaných projektov. Zároveň verím, že naším spoločným cieľom bude aj naďalej budovať Nitru ako univerzitné, kongresové – výstavné a kultúrne centrum, ako mesto ľahkého priemyslu s dôrazom na malých a stredných podnikateľov a s orientáciou na cestovný ruch, vidiecky turizmus a zdravé životné prostredie. Som presvedčený, že sa nám spoločne podarí vybudovať si lepšie medziludské vzťahy, krajšiu a čistejšiu Nitru a potvrdenie skutočnosti, že Nitra je moderné a dynamicky sa rozvíjajúce mesto.

Jozef Dvonč
primátor mesta Nitra

Univerzita Konštantína Filozofa

a

Nitra

Libor Vozár
Jozef Dvonč
Ján Chryzostom Korec
Jozef Vladár
Alexander T. Ruttkay
Viliam Judák
Ema Krošláková
Ida Zubácka
Veronika Slneková
Peter Andruška
Miloš Bača

Nitra 2009

© Libor Vozár, Jozef Dvonč, Ján Chryzostom Korec, Jozef Vladár, Alexander T. Ruttkay, Viliam Judák, Ema Krošláková †, Ida Zubácka, Veronika Slnková, Peter Andruška, Miloš Bača

Redakčná rada

Prof. RNDr. Libor Vozár, CSc., (predseda), Doc. PaedDr. Peter Andruška, PhD.,
Prof. PhDr. Andrej Červeňák, DrSc., Prof. Ing. Štefan Hraška, DrSc.,
Prof. PhDr. Alexander T. Ruttkay, DrSc., Prof. PhDr. Jozef Vladár, DrSc.

Editori

Doc. PaedDr. Peter Andruška, PhD.,
Prof. PhDr. Jozef Vladár, DrSc.

Lektori

Prof. PhDr. Andrej Červeňák, DrSc.,
Prof. Ing. Štefan Hraška, DrSc.

ISBN 978-80-8094-359-2

Kultúrne a duchovné problémy Slovenska

Kardinál Ján Chryzostom Korec

Vzdelanie človeka súčasnosti vo svete aj u nás má svoje relatívne ustálené formy už v školskej formácii a v jej učebných osnovách. Oddávna sa pociťovala potreba prispôbovať tieto učebné osnovy čo najviac potrebám času. Tak sa vyučovanie na školách uberalo stále viac smerom technickej civilizácie, a to znamenalo predovšetkým smerom prírodných vied. Tak si to vyžadoval čas a tak to do veľkej miery vyhovovalo ľuďom, ak sa mali po školskej formácii zapojiť do dnešného civilizovaného života. Museli sa orientovať v základoch matematiky, fyziky, chémie či biológie. K tomu pristupoval zemepis, v redukovanej miere dejepis, ešte menej literatúra, všeobecná orientácia v kultúre a v spoločenskom živote. Prírodovedné vzdelanie prevažovalo. Do značnej miery to bolo pochopiteľné. Súčasný svet žije v období priam vedeckej revolúcie. Veda v širšom zmysle stojí pri základoch spoločenských a kultúrnych premien života. Pozornosť sa stále viac obracala na tento vedecký, hlavne prírodovedecký rozvoj života i vzdelania, čo vyústilo do technickej civilizácie.

Postupne sa však zisťovalo, že život je ohrozený nielen možným zaostávaním vedy a vedeckého poznania, ale že v dnešnej civilizácii sú aj iné nebezpečenstvá – dnes je ohrozený samotný človek, o ktorom sa takmer prestalo hovoriť a ktorého najľudskejšie problémy sa prestali v spoločnosti takmer spomínať. A predsa všetko vzdelanie, všetky školy, všetky vedy majú byť v živote pre človeka, pre jeho osobný život, pre život rodiny, obce, národa a štátu. Civilizácia, v ktorej by sa človek stal len anonymným prvkom, jedným z mnohých, by prestala byť ľudskou civilizáciou a nejestvovala by v nej nijaká pravá kultúra. Veď kultúra je kultúrou človeka a pre človeka. Z nastoľovania týchto požiadaviek vznikli a vznikajú kultúrne a duchovné problémy dneška, a to aj u nás na Slovensku. Stále viac sa pociťuje potreba akejsi humanistickej revolúcie, ktorá by zaručovala hodnotu a nadradenosť ľudskej osoby vo vzťahu ku všetkým ostatným civilizačným hodnotám. Ohrozením človeka, jeho postavenia, zmyslu jeho života je totiž zásadne ohrozené všetko – výchova, rodina, národ i štát. Mať preto správny pohľad

na človeka je prvoradá úloha dneška. Ak nepochopíme, kto je človek, aké je jeho poslanie, nepochopíme zmysel výchovy v rodine či v škole, nepochopíme ani kultúrne ani duchovné potreby spoločnosti. A celá civilizácia sa potom obráti proti nám.

Život národov, aj život Slovenska je omnoho bohatší, než sa zdá našim technickým časom. Ľudský rozum sa zo svojej podstaty orientuje tiež nepomerne bohatšie, než sa prejavuje v ohraničených priestoroch prírodných vied. A ľudský duch je omnoho bohatší, než sa prejavuje vo všednom živote. Popri ekonómii človek tvorí aj kultúru, literatúru, poéziu, hudbu, umenie a vyjadruje tak hĺbku ľudského ducha a duše. V kresťanstve, konkrétne v cirkvi, sa usilujeme poukázať na ústredný problém dnešného života – týmto problémom je sám človek, každý človek ako živá osoba, ktorá má transcendentný cieľ, ktorý zahŕňa túto zem, ale ju aj presahuje. Človek presahuje čas, hranice tejto zeme, a mieri do večnosti: tomuto postaveniu človeka v živote by malo byť podriadené všetko – civilizácia i kultúra.

Univerzita by mala pomôcť nájsť rovnováhu života, aby sa popri rozvoji nástrojov ľudskej činnosti v technike a prostriedkov zdokonaľovania týchto nástrojov pomocou vedy rozvíjalo aj poznanie samotného človeka a jeho podstatných ľudských cieľov a potrieb. Lebo najväčším problémom dneška sa stal samotný človek.

Práve univerzita by mala harmonicky rozvíjať tento pestrý vejár potrieb a záujmov dneška – od prírodných vied, cez psychológiu, sociológiu, históriu, literatúru a kultúru vôbec až po ekológiu, právo a ostatné humanitné oblasti života. Mala by tu vzniknúť plodná spolupráca jednotlivých fakúlt, aby z vysokej školy vychádzali ľudia všestranne vzdelaní, a nielen ľudia úzko špecializovaní. Mali by sme vedieť formovať opravdivých inteligentov v tom najhlbšom zmysle – „*intus legere*“ znamená poznať veci znútra a nielen povrchne.

Našou povinnosťou je vrátiť vede jej pravé poslanie a postaviť ju do skutočnej služby človeka, celého človeka. Po toľkých sklamaniach a skúsenostiach, ktoré sme prežili, sme donútení prestávať od základu svoj vnútorný život, vzdelanie i kultúru.

Musíme nanovo objaviť duchovnú skutočnosť človeka a duchovnú skutočnosť ľudstva. Človek tu nie je len na to, aby mal kvalitný odev a aby sa čo najviac zabával. Človek je na ceste do večnosti. Má budovať svoj svet s nadšením a láskou k deťom, k ľuďom ako k bratom a sestrám, a to ako člen veľkej rodiny Božej, ako člen národa a sveta. Má rozvíjať svet s čistým svedomím a s vedomím zodpovednosti za svoj život a za život všetkých. Do tohto tvorivého života má zapájať aj svoju vedu, ktorá má stáť v službe celého človeka a jeho potrieb. Nie v službe nenávisti, ani v službe zisku, lež v službe starosti o človeka, ktorý kráča touto zemou až do večnosti. Takáto veda nás bude navzájom spájať a bude nás dvíhať – až k Bohu. O našom slovenskom svete sme mohli nedávno čítať v kultúrnom časopise: Myšlienka o tom, že potrebujeme nového človeka, ktorú všeobecne chápeme tak, že nové generácie majú byť lepšie, duchovne vyspelejšie ako súčasné, nie je výplodom rojkov. Je to nevyhnutnosť, ak svet a spoločnosť chcú vo vývoji pokračovať smerom k zdokonaľovaniu, a nie k stagnácii alebo k zániku. Tento nový človek by mal disponovať nielen iným súborom vedomostí a technických možností, ale mal by byť najmä kvalitatívne vyspelejšou osobnosťou. Preto bude veľmi dôležité, čo vložíme do obsahu výchovy mladej generácie. Zjednodušene povedané

– stojíme pred úlohou určiť, na aké ciele, s akým úmyslom by mal používať svoje vedomosti, zručnosti a návyky školstvom odchovaný a vzdelaný človek. Tak ako úplne samozrejme uznávame, že bez vstupu informačných technológií do vzdelávania nie je možné držať krok s technicky vyspelým svetom, tak je prirodzené, že k zásadným zmenám, pravda, nie na technologickom základe, musí prísť aj vo výchove. Nejde o samoučelný zámer. Vývoj vo svete i u nás nám v posledných rokoch ukazuje, ako sa pozabudnutie na výchovu ako na aspoň rovnocennú zložku formujúceho pôsobenia školy na mladého človeka nevypláca a pomstí. Byť vzdelaným totiž ešte automaticky neznamená byť naozaj človekom (Slovenské pohľady 9/1999).

Zo všetkých problémov Slovenska, hospodárskych, sociálnych, technických a ďalších, najzákladnejším našim problémom je pohľad na človeka a pravdivé hodnotenie človeka, a tým aj rodiny, života národa a jeho miesta vo svete. Naším najhlbším problémom je problém kultúry a oživujúceho ducha Slovenska. Tohto ducha Kultúry vdýchol našim dejinám Konštantín Filozof celým svojím dielom a životom a vyjadril ho už v svojom Proglase.

Rozvíjať našu kultúru v dnešnej generácii slovenských vzdelancov v tomto duchu – to je krásne poslanie aj Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Nitra

od úsvitu dejín do prelomu letopočtov

Jozef Vladár

Z hlbín tisícročí dávneho Slovenska sa na začiatku 9. storočia vynára Pribinov hrad ako veľkolepý pamätník z úsvitu našich národných dejín. Odvtedy až do súčasných dní je totiž historickými prameňmi doložitelná v staroslávnnej Nitrave kontinuita osídlenia. Zdá sa, že nie vždy si dostatočne uvedomujeme jedinečnosť tejto lokality: nielen v starších dejinách Slovenska, ale najmä v dobách od počiatkov národných dejín.

Výnimočnosť historickej Nitry dokumentujú v slovenských dejinách svedectvá archeológie, písomné pramene, architektúra sídlisk, hradísk, autentické správy cestovateľov z rôznych krajín európskeho i vzdialenejšieho kultúrneho sveta, staré piesne, oslavné básne, ale predovšetkým jej nezvyčajné geografické prostredie. Najmä situovanie mestskej aglomerácie na dnešnom hradnom vrchu a v jeho najbližšom okolí od obdobia praveku je svedectvom významného postavenia Nitry už v dávnych dejinách Slovenska. Napokon, Pribinovo kniežatstvo, ktoré sa nachádzalo v podstate na celom území súčasného Slovenska, je najpresvedčivejším dôkazom zavŕšenia hlbinných procesov slovenských dejín. Oblasť dnešnej Nitry poskytovala nepochybne z hľadiska bezpečnosti svojim dávnyim obyvateľom mnoho prepotrebných možností na osídlenie; najmä na výstavbu sídliskových aglomerácií už v období praveku. Nijako ani neprekvapuje, že v dobe okolo 1500 rokov pred n. l. pod dnešným Nitrianskym hradom bolo na hradnom vrchu praveké mesto, chránené kamennými hradbami. Pravdaže, predchádzalo mu staršie osídlenie územia Nitry - i hradného vrchu - a to už od polovice 6. tisícročia pred n. l. Faktor ohrozenia bol dozaista od nepamäti vždy konštantným či determinujúcim činiteľom možností prežitia ľudských rodov.

Z hlbín času

Územie mesta Nitra je situované na dôležitom priesečníku kultúr a európskych diaľkových ciest. Svedčia o tom už stopy pobytu paleolitických spo-

ločenstiev z doby okolo $24\,220 \pm 640$ rokov, ako to potvrdzujú výsledky radiokarbonovej analýzy (Nitra – Čermáň, Nitra – hradný vrch, Nitra – Dražovce, Horné Krškany a i.). Pozoruhodná koncentrácia lokalít – i v bližšom okolí – o. i. naznačuje, že tu boli výhodné klimatické podmienky na osídlenie.

Na súvekých sídliskách lovcov mamutov sa okrem štiepaných kamenných nástrojov domáceho pôvodu nachádzajú i kamenné suroviny (limnokvarcity) dokazujúce aj kontakty so vzdialenejšími európskymi oblasťami, najmä s pričiernomorskými územiami. Podľa J. Bártu aj nitrianska hradná jaskyňa bola ochranou „...pravdepodobne menšej strážnej skupiny mladopaleolitických lovcov, ktorí priamo z hradného vrchu pozorovali sezónne ťahy stád veľkých cicavcov, putujúcich údolím Nitry“.¹ Aj preto neudivuje koncentrácia gravettských sídlisk lovcov mamutov, sobov, koní i praturvov v povodí Nitry.

Vysoký civilizačný štandard tejto doby potvrdzujú aj nálezy dvoch antropomorfných plastiek z územia Slovenska (Cejkov, Moravany nad Váhom). K skvostom európskeho pravekého umenia sa nepochybne radí Venuša z Moravian nad Váhom (okolo 22 800 rokov pred n. l.), s ktorou možno spájať aj počiatky výtvarnej kultúry v tomto geografickom prostredí.²

Vznik poľnohospodárstva znamená najväčšiu revolučnú zmenu v praveku európskeho ľudstva. Prechod od neproduktívneho k produktívnemu spôsobu hospodárenia otvára aj novú epochu v kultúrnom vývoji Slovenska. Je nespochybniteľné, že vznik roľníckej civilizácie na našom území nie je výslednicou autochtónneho vývoja, ale súvisí s prenikaním nových etnických skupín z juhovýchodnej Európy. Budovanie sídlisk, pestovanie kultúrnych plodín, chov domácich zvierat, výroba efektívnejších hladených kamenných nástrojov, ale najmä výroba keramiky odlišuje novú agrárnu civilizáciu od predchádzajúcej kultúry loveckej spoločnosti.³

Postupné usadzovanie najstarších roľníkov na území Slovenska, budovanie trvalých sídlisk a ich architektúra odzrkadľuje technické schopnosti svojich

Nádoba so štvorcovým obvodom a výlevkou z Nitry – import z potiskej oblasti. Ornamentika reprezentuje dva výzdobné štýly. Kultúra s mladšou lineárnou keramikou (1. polovica 5. tisícročia pred. n. l.)

tvorcov. Veľké drevené príbytky rodových kolektívov, rôzne odvetvia remeselnej výroby, v ktorých má dominantné postavenie keramická produkcia, umožňujú objasniť zložité procesy epochy neolitizácie územia Slovenska. Vznik a ďalší vývoj kultúr mladšej doby kamennej je plynulý, bez výraznejších prvkov diskontinuity.

Konštatácia, že celkovú podobu či tvár jednotlivých kultúr rozšírených na území dnešného Slovenska poznamenali civilizačné prúdy z juhovýchodu, je neobyčajne dôležitá. Práve tieto – anatolsko-balkánske – podnety zohrali významnú, ničím nezastupiteľnú úlohu v počiatkoch agrárnej civilizácie. Objasnenie genetických súvislostí kultúr, ich ďalšieho vývoja, územné rozšírenie, vzájomné komunikácie, umožnili riešiť aj také fundamentálne problémy, akými sú spôsob výroby, distribúcia úrody, ale aj prítomnosť výrobkov cudzieho pôvodu. Aj nedostatok potrebných materiálov – najmä kamenných surovín, nútil neskôr komunity, reprezentujúce jednotlivé kultúry, k výpravám do oblastí mimo rámec vlastného osídlenia. Je prirodzené, že bohatstvo surovínových zdrojov podstatne urýchlilo rozmach hmotnej kultúry. Tieto procesy odzrkadľuje situácia na súvekých sídliskách, ale najmä na pohrebiskách, kde sú pochovaní príslušníci sociálne diferencovanej – v neolite matriarchálnej a neskôr už patriarchálnej spoločnosti. Tieto hlbinné procesy objasňuje aj situ-

ácia v Nitre, kde sa realizovali rozsiahle výskumy na sídliskách a pohrebiskách z mladšej doby kamennej, ale aj z rôznych období praveku.⁴ Podstatné spoločenské zmeny sa prejavujú predovšetkým vo výrobnej sfére. V eneolite už nadobúda stále väčší význam chov dobytku a na sklonku tejto epochy aj vznik a rozvoj metalurgie medi. Významný je aj nový civilizačný fenomén – budovanie výšinných sídlisk.

Nitra za rozmach osídlenia vďačí aj svojim priaznivým pôdnym podmienkam (sprašové terasy, inundačné nivy). S tým vlastne súvisí osídlenie už od 6. tisícročia pred n. l. Zistenie dvoch sídlisk kultúry so starou lineárnou keramikou priamo v areáli mesta dokladajú jej dve samostatné fázy, ale aj ďalší „nárast“ sídlisk a pohrebísk v mladšej dobe kamennej. Sú svedectvom dôležitého postavenia územia Nitry vôbec v pravekých dejinách Slovenska. Aj dve pohrebiská na území mesta Nitry (Priemyselná ulica, Mlynárce) radia sa k najvýznamnejším lokalitám kultúry s lineárnou keramikou v karpatskej oblasti. Kontakty s mediterannou a neskôr pontickou oblasťou presvedčivo dokladajú pamiatky cudzieho pôvodu – importy.⁵

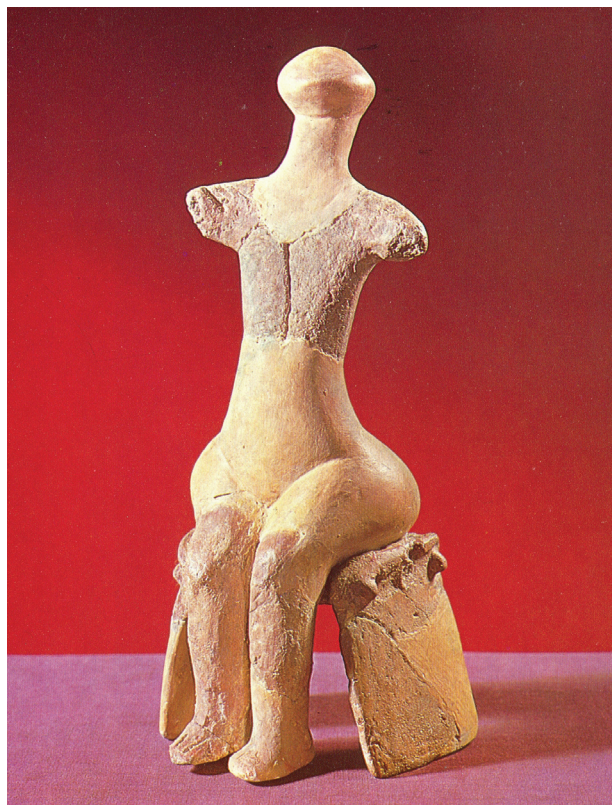
Preskúmané sídliská a pohrebiská z mladšej doby kamennej umožnili aj pomenovanie niektorých dovtedy neznámych kultúr a skupín európskeho praveku, či už ide o lužiansku skupinu, skupinu

Brodzany – Nitra z počiatku eneolitu alebo nitriansku kultúru z úsvitu doby bronzovej. Pravdaže, aj iné pamiatky z povodia Nitry umožnili rozpoznanie ďalších neznámych kultúr (napr. ludanická skupina). Dominantnou osou regiónu Nitra bola nepochybne meandrujúca rieka; po jej obidvoch stranách sa totiž koncentrovalo v rôznych obdobiach neolitu a eneolitu osídlenie.

Civilizačnú úroveň mladšej doby kamennej v nitrianskej oblasti dokumentujú predovšetkým pamiatky výtvarného prejavu. Veď plastika odzrkadľuje nielen majstrovstvo, ale aj svetonázor svojich tvorcov.⁶ Charakter roľníckych kultov v porovnaní s predchádzajúcou epochou je nepochybne zložitejší (kult plodivej sily, viera v existenciu božstiev – bohyne plodnosti a i.). Najmä antropomorfná plastika z Nových Vozokán, predstavujúca ženu vzývajúcu a prosiacu božstvá o hojnosť úrody, nevyhnutnej na zachovanie rodov, svedčí už o značnej vyvinutosti predstáv o svete a vesmíre. Predsa len v panteóne pravekej plastiky – a to i v európskom kontexte má osobitné miesto Magna Mater z Nitrianskeho Hrádku. Predstavuje na tróne sediacu bohyňu blaha, úrody, darkyňu života. Veľká Matka s rukami v adoračnom geste mala zabezpečovať rozplodzovanie ľudí, zvierat i rastlín. Jej poslanie súviselo s agrárnymi kultmi.⁷ Aj unikátny hlinený model domu zemnicového typu z Branča (okolo 3600 rokov pred n. l.), či chronologicky mladší hlinený model voza so záprahom z Radošiny sú jedinečnými prejavmi; odzrkadľujú historické premeny v živote spoločnosti v závere doby kamennej. Výskum v Branči podobne ako i v Nitre (výstavba teplárne) priniesol kardinálne poznatky pre poznanie architektúry sídlisk. Zvyšky zhorených domov s kolovou konštrukciou zo sídliska v areáli teplárne sú vôbec najstaršími svedectvami architektúry na území Nitry a majú i so súvekými nálezmi z Branča európsky význam.⁸

Expanzie nových etník

Koniec kamenného veku a vznik civilizácie doby bronzovej vymedzuje expanzia cudzích etnických skupín do severokarpatského prostredia v dobe okolo 2300 rokov pred n. l. Práve vtedy dochádza k masívnym pohybom etnických spoločenstiev z východoeurópskych regiónov smerom na západ. Svedčí o tom najmä prenikanie ľudu tzv. jamovej kultúry zo severopontickej oblasti až na územie Slovenska.

Šurany – Nitriansky Hrádok (okr. Nové Zámky). Svetoznáma Magna Mater – Veľká Matka z mladšej doby kamennej (okolo 3600 rokov pred n. l.)

Táto stepná kultúrna zložka, odlišná civilizačne i somaticky, mocne poznamenala aj nitriansku kultúru z úsvitu doby bronzovej, ktorú pomenoval na základe výsledkov výskumov pohrebísk A. Točík.⁹ Z hľadiska nitrianskeho mikroregiónu i územia juhozápadného Slovenska a juhovýchodnej Moravy, sú dôležité dva veľké kultúrne celky: kultúrny komplex Chľopice-Veselé, ktorého ľud expanduje na sklonku eneolitu z Malopoľska na spomenuté územie a kultúra zvoncovitých pohárov, ktorá postupne kolonizuje viaceré regióny na strednom Dunaji; domovská oblasť tohto ľudu sa hľadá v severozápadnej Afrike a na Pyrenejskom polostrove.

Expanzie nových etník do prostredia charakterizovaného vysokým kultúrnym štandardom rozdielných zložiek neskoroneolitického kultúrneho komplexu umožnili aj vznik nitrianskej kultúry, významného článku nielen civilizácie doby bronzovej, ale aj európskeho praveku. Svedčí o tom výrečne aj existencia siedmich kostrových pohrebísk na území mesta Nitra.¹⁰

O vysokej, dovtedy neznámej civilizačnej úrovni vypovedajú výrobky z medi a neskôr i bronzu z viacerých lokalít z Nitry. Sú výslednicou činnosti metalurgov. A práve pohrebiská nitrianskej kultúry sú aj rozhodujúcim zdrojom poznania sociálnej štruktúry vtedajšej spoločnosti. Sú jedinečnou sondou aj do duchovného sveta súvekej society. Tento neprerušovaný vývoj podnecovaný aj inými karpatskými kultúrami kulminoval vo vzniku opevnených sídlisk – najstarších mestských aglomerácií v stredoeurópskej oblasti. Takéto opevnené mesto objavil a preskúmal A. Točík aj na nitrianskom hradnom vrchu.¹¹

Ak chceme pochopiť mnohorozmernosť procesov osídľovania tohto regiónu a najmä územia mesta Nitry, musíme brať do úvahy aj zložitost' klimatických zmien, ktoré sa tu odohrávali po konečnom ústupe ľadovcov na sever Európy. Klimatické zmeny sa odohrávali od 6. tisícročia, ako o tom svedčia zistenia na sídliskách z mladšej doby kamennej, ale aj v ďalšom vývoji. Je nepochybné, že s týmito prudkými „výkyvmi“ počasie súvisia i mohutné expanzie nomádskych etník zo stepných východoeurópskych zón, vlastne už od začiatku eneolitu. Potvrdzujú to nielen výsledky rôznych prírodovedných analýz, výrobky cudzieho pôvodu, ale aj niektoré zistenia na pohrebiskách.¹² Azda najväčšie etnické posuny pozorujeme i na území Slovenska v dobe na prelome 3. a 2. tisícročia pred n. l. Nápadné je aj osídľovanie výšinných polôh už od sklonku kamenného veku (Nitra – Dražovce, Nitra – Šindolka, Nitra – Martinský vrch a i.), čo nepochybne odzrkadľuje aj zložitost' podmienok osídlenia a etnické pomery (existencia viacerých súčasných kultúr na lokalite). Nijako preto neprekvapuje, že práve východoeurópske vplyvy, reprezentované tzv. jamovou kultúrou sa objavujú nielen v keramickom inventári nitrianskej kultúry, ale sú významne zastúpené i v pohrebnom rite. Najpregnantnejšie to dokladá unikátny kultový objekt z Nitry – Dolných Krškán. Vplyvy jamovej kultúry v pohrebnom rite nachádzame aj na pohrebiskách nitrianskej kultúry v Nitre – Čermáni, v Šali a na iných lokalitách na území Slovenska.¹³

Osobitne sa žiada zdôrazniť fakt, že v Nitre na Čermáni sa podarilo preskúmať hrob, v ktorom bol pochovaný dospelý muž s trepanačným otvorom na lebke. Ide o vyhojený pooperačný otvor, ktorý vznikol otvorením intaktnej časti lebečnej kosti, t. j. po úspešnej trepanácii, akú v európskom prostre-

Unikátny hlinený model domu zemnicového typu skupiny Brodzany - Nitra z Branča (okr. Nitra; okolo 3600 rokov pred n. l.)

dí uskutočňovali vtedajší „chirurgovia“.¹⁴ O neustále sa zvyšujúcej úrovni komunikácie azda najpresvedčivejšie hovoria výrobky cudzej proveniencie, pochádzajúce z iných oblastí. A práve s takýmito kontaktmi možno dávať do súvislosti aj vznik opevnených osád mestského charakteru. Svedčí o tom aj praveké mesto na nitrianskom hradnom vrchu z doby okolo 1500 rokov pred n. l.¹⁵

Problematika interetnických vzťahov má ako vedecký problém svoju aktuálnu hodnotu od vzniku antiky v Helade, kde sa za účasti rôznych civilizačných zložiek transformuje mykénska civilizácia. Okrem známych minojských, egyptských i blízko-východných kultúr sa na jej genéze podieľali aj iné, donedávna ešte neznáme zložky. Azda najvýznamnejšiu úlohu v spomenutých procesoch mali kontakty územia Slovenska so severopontickými a kaukazskými kultúrami, ktoré sa realizovali nielen cez karpatské priesmyky, ale aj cez dolné Podunajsko.¹⁶ Koncom staršej doby bronzovej sa náhle objavujú aj na území Slovenska mnohé špecifické prejavy, podobného charakteru ako i na rozsiahlych územiach eurázijskej oblasti a na území mykénskej kultúry. Čo je však neobyčajne významné, je skutočnosť, že severopontické stepné vplyvy, ktoré sa objavujú v tom istom časovom horizonte aj na gréckej pevnine (napr. spoločné mohyly, bojové vozy a i.) možno dať do súvislosti výlučne iba s prenikaním či expanziou nových etnických skupín z Pričernómoria do východného Stredomoria. Spomenuté, ale aj iné civilizačné vymoženosti (pyrauny – prenosné piecky, pitthosy, súčasti výstroja a odevov a i.) sa vtedy

dostávali z Anatólie a Kaukazu cez Čierne more až do oblasti dolného Dunaja; a odtiaľ pozdĺž Dunaja a Tisy i do karpatskej oblasti.¹⁷ Veď kaukazské diaľkové spojenie prechádzali severopontickou oblasťou.

Je potvrdené, že systematicky bol organizovaný najmä diaľkový obchod. Ak v druhej polovici 20. storočia sa tieto prejavy dávali do súvislosti výlučne s Mykénami,¹⁸ reprezentovanými bojovníckou kniežacou vrstvou, v súčasnosti možno už s istotou povedať, že tieto „vymoznosti eurázijského kultúrneho sveta“ sa dostali do mykénskej, podobne ako aj karpatskej oblasti zo severného Pričernomorja. Vyplýva to zo štúdií najnovších archeologických výskumov ruských archeológov. Napokon, mykénska civilizácia má iný charakter ako kultúra minojskej Kréty, kde nie sú známe opevnenia – kamenné fortifikácie tak typické práve pre východoeurópske civilizačné centrá.¹⁹

Radošina (okr. Topoľčany). Jedinečná európska pamiatka - kultová plastika voza zo zvieracím záprahom z mladšej doby kamennej (okolo 2600 rokov pred n. l.)

Krásno (okr. Partizánske). Venuša z mladšej doby kamennej – vrcholný prejav antropomorfnej plastiky slovenského praveku (okolo 2900 rokov pred n. l.)

Nitrianska kultúra a jej pokračovateľka únětická kultúra²⁰ vytvorili nielen na Nitriansku, ale aj na území juhozápadného Slovenska predpoklady ďalšieho civilizačného rozmachu už v dobe pred vznikom opevnených osád maďarovskej kultúry. Na ich kultúrne dedičstvo nadväzujú aj kultúry strednej a mladšej doby bronzovej.

Praveké mesto na hradnom vrchu

Vznik opevnených osád v európskom prostredí predstavuje nový civilizačný fenomén. V kontexte vývoja i na celom území Slovenska ho umožnila predovšetkým metalurgia farebných kovov s neobvyčajne bohatou surovinovou základňou a následný rozvoj remeselnej výroby (Slovenské Rudohorie, Špania dolina, malokarpatská oblasť a i.). Dôležité bolo aj optimálne ekonomické zázemie súvisiace s poľnohospodárskou výrobou. Nitrianske praveké mesto, podobne ako opevnená osada v Nitrianskom Hrádku (dnes súčasť mesta Šurany) sa radia k významným centráм maďarovskej kultúry. Do odbornej spisby tento názov zaviedol profesor J. Eisner na základe signifikantných pamiatok z eponymnej opevnenej osady v Maďarovciach (dnes Santovka – Malinovec).²¹

Doba veľkého rozmachu maďarovskej kultúry na juhozápadnom a otomanskej kultúry na východnom Slovensku je skutočným „zlatým vekom“ slovenské-

Charakteristický inventár nitrianskej kultúry z pohrebiska v Nitre – Čermáň. Staršia doba bronzová (okolo 2000 rokov pred n. l.)

ho praveku. Charakteristickým atribútom tejto doby je budovanie opevnených osád s premysleným urbanistickým plánom, ale najmä náročných opevnení s drevenou a kamennou architektúrou. Významným faktorom je aj rozmach kovovýroby a rôznych odvetví remeselnej - najmä keramickej – výroby. Intenzívna obchodná výmena je aj s územiaми, kde bola rozšírená otomanská (Spišský Štvrtok, Košice – Barca a i.), vatinská a kultúra Vatya.²² Aj importované výrobky z oblasti spomenutých kultúr tento fakt náležite umocňujú, o čom svedčí aj recipročný výskyt výrobkov maďarovskej kultúry na územiach spomenutých kultúr.

Na sklonku staršej a najmä v strednej dobe bronzovej má nepochybne centrálny význam opevnená osada s kamennou fortifikáciou na hradnom vrchu, pravdaže, s adekvátnym ekonomickým zázemím. Potvrdzujú to aj výsledky doterajších výskumov v podhradí (Mostná, Kmeťkova, Kupecká, Štefánikova ul., priestory v areáli Divadla A. Bagara; prakticky centrálna mestská zóna).²³ Pôvodné sídliská a pohrebiská boli od nepamäti porušované ďalším, najmä stredovekým a novovekým osídlením. A tak najnovšie výskumy objavujú už iba torzá pôvodných sídliskových a iných areálov.

Pôvodný rozsah opevneného mesta pod dnešným hradným vrchom, chráneného aj priekopami, je dostatočne známy. Hoci nálezový inventár je iba fragmentárne zachovaný, umožňuje spoľahlivo objasniť aj intenzitu komunikácie obyvateľov i nobility mesta s bližšími či vzdialenejšími oblasťami. Význam exponovanej výšinnej opevnenej osady na dnešnom hradnom vrchu dokresľuje viac ako desať objavených neopevnených sídlisk v Nitre a v jej najbližšom okolí.

Opevnené mesto na hradnom vrchu i ďalšie súveké centrá na území Slovenska položili pevné základy ďalšieho vývoja v dobe bronzovej. V prípade regiónu Nitry pokračovateľom je karpatská mohylová kultúra. Osídlenie sa neskôr presúva aj na iné miesta, ako to potvrdzujú neopevnené sídliská na Mostnej ulici v Nitre.²⁴ V tomto časovom horizonte sa objavujú aj v Nitre zlaté šperky, tak charakteristické pre predchádzajúce obdobie.

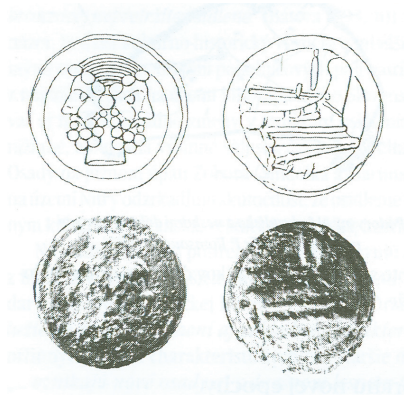
Nové etnické spoločenstvá v období popolnicových polí organicky nadväzujú na predchádzajúci vývoj. Ďalší kultúrno-historický vývoj sa v mladších obdobiach praveku uberá už inými cestami. Pravdaže, mikroregión Nitry patrí k jedným z najdôležitejších na území Slovenska aj v obdobiach pred sklonkom praveku. Osady na južnom úpätí Zobora (Šindolka), ale i ďalšie sídliská na území Nitry sú osídlené trvalejšie a patria aj rôznym kultúram (čakanská, velatická, podolská, lužická a i.).²⁵

Predel v charaktere osídlenia predstavuje najmä vznik sídlisk lužickej kultúry, keď už vznikajú nové osady „...aj v dnešnom lesnom pásme zoborského masívu a opevňujú sa aj dominantné polohy na vrchole Zobora a Žibrice“.²⁶ Tieto hradiská dozaista plnili funkcie organizačno-správnych i kultových stredísk, ale zároveň boli aj útočiskami v prípade nebezpečenstva. Ich hospodárskym zázemím boli nížinné sídliská v blízkom okolí. Významnú úlohu v týchto procesoch zohrávali aj klimatické zmeny a prieniky nových etnických skupín do regiónu Nitry (vekerzugská skupina). Záverečné fázy pravekého – halštatského - osídlenia Nitry - vymedzuje prenikanie keltského obyvateľstva v druhej polovici 5. storočia, ktoré výrazne mení štruktúru dovtedajšieho osídlenia.

Pravdaže, o keltskej expanzii možno hovoriť až neskôr, ako o tom svedčí situácia na žiarových pohrebiskách v Nitre a v jej okolí. Posledné dve storočia pred n. l. charakterizujú rôzne etnické pohyby, čo

dozaista súvisí s intenzívnym keltským osídľovaním juhozápadného Slovenska, s budovaním veľkých oppíd – hradísk správneho a výrobného-obchodného charakteru a napokon aj postupnou infiltráciou dáckych vplyvov v regióne Nitry. Výrečným svedkom týchto udalostí je aj vybudovanie opevneného mesta na hradnom vrchu.²⁷ O pobyte Dákov a ich aktivít na území juhozápadného Slovenska a neskôr i rôznych vojenských pohybov rímskych légii prinášajú informácie aj viaceré antické historické pramene.²⁸

Napokon, aj viac ako tridsať nálezísk z doby laténskej pregnantne odzrkadľuje významnosť postavenia Nitry a tejto oblasti v súvekých mocenských zápasoch. Vtedy už šlo najmä o zabezpečenie strategických záujmov Keltov, Dákov a na zlome letopočtov i mocnej Rímskej ríše.²⁹ Sídlišková aglomerácia s dominantným opevneným centrom na hradnom vrchu je svedkom týchto dramatických udalostí. Koncentrácia keltských mincí v tomto priestore len umocňuje zložitú dobu. Je aj svedectvom presunov keltského obyvateľstva na teritórium juhozápadného Slovenska. Významné je aj vydávanie vlastnej meny, razieb s osobnými menami miestnych vládcov.³⁰ Veľavravné je zaiste aj vydávanie strieborných mincí s nezvyčajným vyobrazením, štylizovaných znakov, akýchsi nápisov; a vôbec pomenovanie mincí - nitriansky typ naznačuje možnosť existencie mocného hospodárskospoločenského centra v tejto oblasti. Túto hektickú dobu uzatvára postupne prenikanie Kvádov na územie osídlené keltsko-dáckym obyvateľstvom v regióne Nitry.³¹

Aes grave, rímska republikánska minca (235-220 pred n.l.), objavená - spolu s dvomi keltskými mincami v príbytku v Nitre na Martinskom vrchu (2. storočie pred n. l.; podľa E. Kolníkovéj, 1978-80)

Časť ľavej ruky bronzovej sochy v nadživotnej veľkosti z keltsko-dáckej kultúrnej vrstvy zo sídliska v Šuranoch – Nitrianskom Hrádku (okr. Nové Zámky); koniec 1. storočia pred n. l.

Pravdaže, v stručnosti určite ťažko možno charakterizovať jednotlivé etapy osídľovania územia Nitry, či povodia Nitry, v jeho pravekých a včasnodedinných obdobiach. Nepochybne dominantnou lokalitou tohto regiónu bol nitriansky radný vrch, ako o tom svedčia pamiatky od obdobia mladého paleolitu až do prelomu letopočtov, keď postupne zaniká keltská civilizácia vo vrstvách nového osídlenia, reprezentovaného kvádkym obyvateľstvom. Starší kultúrny podiel je však zjavný až do sklonku 1. storočia n. l. na sídliskách, kde sú značne zastúpené aj stavebné tradície predchádzajúcej epochy.³² Čo je však osobitne významné a napokon i dominantné, je kontinuita osídlenia regiónu Nitry a najmä celého povodia Nitry od polovice 6. tisícročia pred n. l. až do prelomu letopočtov, keď tu tok historického vývoja stále viac už ovplyvňuje mocná Rímska ríša.

Tempore iherosolimi regi Colomanni que petunt mare tunc hinc corule mundo pidentur. Sed et illis archiepiscopus iherosolimitanus Laurentius iuri opulentissimi prodolore riuum patant pnu. tunc ad
 cilio de clonatu do. scilicet rex septis dotaueat monasteriu sancti ypoliti de monte. zbor. n. ut que sancti iuri iuniori d. lio uile disposuerunt abiduenate. huius p. l. a. amoy elap. p. r. m. a. s.
 et quodam p. decessu. ignia ad in cepto repedant. Cumq. hic. sic in h. e. uerba. Gaudredo abbate l. a. s. d. i. c. i. l. e. e. a. t. e. m. p. o. r. e. l. i. n. d. e. c. u. i. s. d. i. c. u. r. e. n. t. h. e. i. n. l. o. c. i. s. p. u. r. i. m. i. s. p. r. o. r. e. g. e. a. m. m. i. e. n. t. e. c. u. i. l. a. u. e. n.
 claretur coram p. t. a. r. c. h. i. e. p. o. s. s. e. r. u. n. n. i. o. h. e. l. i. d. i. c. t. a. n. t. e. e. g. e. r. e. i. n. u. e. n. t. u. m. e. s. t. d. e. t. o. t. i. n. i. e. r. e. b. e. l. i. c. i. u. s. m. a. g. n. u. s. u. e. l. p. a. r. t. i. u. i. n. c. u. r. a. n. t. e. s. e. u. e. x. t. i. c. u. r. a. n. t. e. s. e. i. n. d. o. a. r. t. i. u. i. l. l. o. d. q. d. b. a. b. a. p. a. r. t. i. u. o. c. a. t. e. p. e. r.
 totum. h. u. i. u. s. q. u. o. d. d. o. c. a. t. a. n. o. m. i. n. a. n. t. e. p. e. r. o. m. n. i. a. m. o. n. a. r. i. h. u. i. l. i. t. e. r. e. i. n. q. u. i. t. a. n. t. e. n. e. m. e. d. i. u. i. n. t. u. e. l. e. r. n. a. p. e. r. t. o. t. u. m. e. p. e. r. o. m. n. i. a. a. l. i. q. u. i. n. q. i. n. d. o. c. u. p. a. q. u. a. n. d. o. c. u. m. q. u. i. n. a. i. n. q. u. i. p. r. e. m. p. o. s. i. n. t. e. s. a. u. g. e. r. u. r. u. e. l.
 m. i. n. i. m. i. u. r. s. e. u. r. e. g. e. m. s. t. e. p. h. a. n. u. m. t. e. r. t. i. a. p. a. r. t. e. m. d. e. d. i. t. u. e. d. e. u. r. o. y. p. o. l. i. t. o. i. n. s. i. t. u. o. s. a. u. r. e. g. i. s. h. i. c. q. s. h. u. n. g. a. r. i. e. c. a. l. i. z. u. c. a. n. t. q. d. h. o. c. s. e. n. a. l. i. q. u. a. n. d. o. n. u. i. h. u. i. t. t. e. m. e. a. r. e. d. o. n. u. m. s. e. c. d. e. u. e. r. b. i. s. e. g. o. G. i. d. o. s. a. n. i. m. a. d.
 u. e. r. i. i. n. t. e. r. u. t. e. r. a. s. n. e. n. t. u. r. i. n. c. e. l. l. o. m. i. n. u. e. s. p. a. t. e. n. t. e. s. c. o. g. n. o. s. c. i. t. u. l. o. s. h. o. r. e. d. i. c. t. a. t. o. s. u. i. u. s. N. o. m. i. n. a. q. e. o. r. m. a. l. i. q. u. a. n. t. u. m. s. u. n. t. h. e. c. P. o. r. u. s. q. u. i. n. u. n. c. r. e. p. a. r. s. c. o. m. m. u. o. e. a. r. e. t. e. r. e. b. i. s. s. o. c. i. u. s. e. i. C. u. m. i. l. l. u. s.
 u. l. a. b. o. r. a. b. a. n. t. h. i. r. a. g. i. n. e. s. t. o. r. e. a. d. i. n. t. u. c. o. m. p. l. i. c. i. t. e. s. e. o. s. u. i. d. e. l. i. c. e. t. O. r. a. r. e. e. o. r. a. q. u. i. t. q. c. o. m. m. u. s. e. x. c. i. d. i. t. s. e. d. e. m. o. n. a. r. i. u. q. u. o. r. q. e. r. a. n. t. c. u. n. c. h. C. o. n. t. q. u. o. s. a. n. d. a. c. e. m. e. m. o. r. i. a. t. e. m. i. n. l. u. r. e. r. e. u. i. r. i. t. i. m. o.
 p. m. u. a. n. o. m. i. n. e. m. u. l. t. i. s. a. n. n. i. s. c. o. m. e. s. e. i. d. e. m. e. x. a. n. t. c. i. u. i. t. a. n. s. n. i. t. r. i. e. s. e. d. e. a. l. i. t. e. r. b. a. c. h. a. n. o. m. i. n. e. s. i. m. u. l. a. c. e. m. u. l. t. i. s. c. o. m. e. s. e. i. d. e. m. n. i. t. r. i. e. s. a. n. n. i. s. h. u. r. T. e. r. t. i. u. s. u. e. l. q. u. a. r. e. D. e. d. a. e. e. a. q. u. i. a. m. b. o. h. u. i. b. u. q. u. e. n. e. i. d. e. m.
 q. u. i. n. t. u. s. n. i. t. e. d. u. m. c. o. m. i. t. e. s. f. u. e. r. u. n. t. i. n. d. u. o. p. e. d. a. u. d. e. l. i. c. e. t. e. a. c. e. h. u. i. b. u. q. u. e. n. c. o. m. m. u. s. o. c. c. o. g. n. a. a. n. n. i. s. e. o. a. m. p. l. i. i. n. c. a. u. t. a. n. t. e. n. i. t. e. u. i. c. e. n. t. i. t. a. m. c. u. m. h. e. c. h. e. t. a. e. s. t. d. i. c. t. u. m. A. l. i. q. u. i. d. e. s. i. g. n. a. t. u. r.
 l. o. m. e. r. S. e. u. i. n. e. a. r. t. i. n. u. s. h. u. i. o. r. a. r. e. p. e. t. e. r. C. u. p. S. u. b. i. l. l. a. h. u. a. l. e. r. e. g. i. n. i. d. e. e. C. u. m. q. h. o. u. e. r. b. i. s. t. a. n. t. i. q. u. i. a. m. m. a. g. n. i. l. a. s. n. u. i. h. a. b. e. n. t. r. e. x. e. i. m. u. l. t. i. s. s. u. p. n. o. m. i. n. a. n. s. c. r. e. d. e. r. e. n. o. l. u. i. t. e. r. h. i. o. m. n. i. s.
 r. e. s. r. e. g. e. s. p. r. o. c. e. p. t. a. r. c. h. i. e. p. o. s. s. e. l. i. t. a. l. i. d. u. m. o. r. a. n. t. e. d. a. r. i. a. n. o. m. i. n. e. l. a. c. i. a. m. e. i. u. s. d. i. c. t. a. n. t. i. n. e. a. d. e. q. u. i. t. a. n. t. e. n. i. t. e. i. n. c. e. l. l. a. c. o. s. e. m. e. r. a. n. t. i. a. n. d. e. r. e. b. e. n. e. d. i. c. t. u. s. a. d. h. o. c. r. e. c. i. c. o. r. d. o. m. i. d. u. r. e. h.
 m. o. n. u. m. i. n. t. a. d. u. o. c. a. t. a. l. i. r. e. s. p. e. c. t. i. p. m. i. q. u. o. s. h. u. r. O. r. i. g. i. n. e. s. e. i. d. e. m. c. i. u. i. t. a. n. s. r. e. r. o. r. e. i. l. l. a. c. o. m. e. s. L. a. m. b. e. r. t. e. u. s. q. u. e. e. c. c. l. e. u. b. i. r. e. n. p. a. t. e. l. a. m. l. a. c. i. a. n. t. e. u. n. g. e. r. u. n. t. d. e. c. i. m. V. i. l. l. i. n. g. m. a. n. e. L. a. u. r. e. n. t. i. u. s. p. r. o. b. o.
 d. e. m. u. s. p. r. o. b. o. M. a. r. t. i. n. u. s. o. r. a. t. i. o. n. e. i. n. i. c. o. l. a. u. h. u. p. o. l. i. t. a. h. e. l. i. o. h. u. i. d. o. d. i. d. a. m. e. l. l. o. c. o. c. a. n. o. m. e. l. e. o. s. e. m. e. r. a. n. t. i. a. n. d. e. r. e. b. e. n. e. d. i. c. t. u. s. a. r. c. h. i. e. p. i. h. u. i. e. d. e. m. a. u. t. e. p. i. s. t. o. l. i. b. a. r. o. n. a. h. i. x. i. h. i. e. r. i. p. i. t.
 i. n. c. e. l. l. a. s. c. o. p. r. e. d. i. c. t. a. s. q. u. i. d. o. r. e. s. e. r. i. s. u. p. r. a. n. o. m. i. n. a. n. s. s. h. e. m. a. n. t. p. r. e. d. i. c. t. a. t. h. e. l. o. n. e. l. e. g. e. h. e. d. i. c. t. a. n. t. a. l. o. r. e. o. r. e. b. e. r. o. c. i. i. s. o. c. i. s. h. u. i. s. i. n. s. i. t. e. n. t. u. s. D. e. d. i. t. e. i. a. d. p. e. r. l. i. n. r. e. x. s. e. p. t. i. s. c. o. y. p. o. l. i. t. o. p. u. n. i. u. l. a. m. h. u. i.
 g. a. r. u. m. t. o. c. i. p. i. i. n. i. d. e. s. t. p. e. r. i. y. p. o. l. i. t. i. s. e. m. u. e. l. l. i. b. e. r. i. t. o. a. i. n. o. m. i. n. u. s. d. e. c. i. m. a. u. q. u. o. c. o. c. o. A. n. n. o. e. x. x. i. C. o. n. c. u. r. r. e. n. t. u. r. v. i. b. a. c. l. a. n. o. n. i. d. i. c. t. u. s. h. o. n. e. i. m. r. e. g. n. a. n. t. e. C. o. l. o. m. a. n. n. o. r. e. g. e. p. u. l. l. i.
 m. o. m. a. n. g. a. r. o. s. p. r. e. d. i. c. t. e. s. t. r. i. g. o. n. e. n. t. i. c. o. r. d. i. n. o. l. m. e. t. r. o. p. o. l. i. t. a. n. o. s. h. e. m. a. n. t. u. m. e. s. t. h. o. c. p. u. l. l. a. t. u. m. e. r. i. y. p. o. l. i. t. i. n. i. g. a. l. a. n. n. i. m. p. m. a. n. s. i. n. o. m. i. n. a. n. s. e. p. i. s. c. o. r. o. n. e. n. s. i. u. l. l. a. p. a. t. i. c. i. r. e. g. e. s. D. e. a. l. i. s. e. p. i. s. q. u. i.
 c. o. n. t. i. n. u. a. n. t. e. s. h. i. e. r. t. D. n. e. l. a. u. l. u. s. c. o. l. o. c. e. n. s. D. n. s. s. y. m. o. n. v. e. c. c. l. a. y. D. n. s. s. y. m. o. n. u. l. t. i. l. i. u. a. n. D. n. s. d. a. r. i. e. n. s. d. e. s. i. m. e. n. t. i. s. D. n. s. l. a. n. c. e. l. l. i. v. a. c. e. n. t. i. s. D. n. s. b. e. r. g. i. u. s. i. c. i. a. n. t. i. s. D. n. s. s. y. r. b. i. c. h. a. r. e. n. s. i. s. V. i. l. p. o. l.
 s. e. r. a. g. e. n. t. i. s. L. a. u. r. e. n. t. i. c. h. o. n. a. d. e. n. s. i. s. B. r. e. g. e. n. i. a. d. e. r. i. n. t. e. l. i. c. i. a. n. y. p. o. l. i. t. a. l. b. e. n. s. i. s. D. o. b. e. r. t. p. o. l. i. t. s. i. g. o. n. De c. o. m. i. t. i. b. i. o. b. e. s. p. a. l. a. r. i. n. c. o. m. e. s. S. a. u. l. d. e. b. i. e. h. u. r. q. u. e. l. e. r. d. e. d. e. b. a. c. h. e. T. h. o. m. a. s. a. l. b. e. n. s. i. s.
 T. h. e. b. a. l. d. s. a. m. u. g. u. r. V. i. c. e. r. u. n. p. r. i. n. c. e. p. s. n. i. t. r. i. e. s. i. t. a. n. u. s.

Nitra a jej okolie od doby rímskej do 13. storočia

Alexander T. Ruttkay

V dobe rímskej z germánskych kmeňov¹ na západnom a strednom Slovensku sídlili známi Kvádi, s ktorými sa v 1. storočí spája mocenský útvar, tzv. Vanniovo kráľovstvo, a vo východnejších častiach Slovenska najmä Vandali.²

Germánske osídlenie v regióne Nitry začína koncom 1. storočia, v 2. storočí narastá. Na sídlisku na Mikovom dvore je doložená výroba bronzových spôn. O rímskoprovinciálnych kultúrnych importoch a inšpiráciách svedčia nálezy z polohy Chrenová III.³ S prežívaním staršieho keltsko-dáckeho obyvateľstva v 1. storočí súvisia stopy osídlenia v Starom meste, na Mostnej ulici a na hrade.⁴

V druhej polovici 2. storočia prenikli Rimania hlboko na územie severne od Dunaja. Prítomnosť Rimanov môžu naznačovať hroby v Zbehoch a Ludaniciach. Počas tzv. markomanských vojen, ktoré tvoria rozhranie medzi staršou a mladšou dobou rímskou,⁵ bola asi v Nitre, alebo jej okolí rímska vojenská stanica, prípadne pochodový tábor.⁶

Rímska vojenská expanzia neovplyvnila nárast germánskeho osídlenia, čo sa v 3. a 4. storočí prejavuje aj v regióne Nitry. Okrem pokračovania osídlenia zo staršej doby rímskej (napr. v okolí hotela Olympia a na Mikovom dvore) vznikajú nové sídliská - Párovské háje, priestor dnešného Baumaxu a čerpadla Shell, lokality na sídlisku Chrenová a v katastroch blízkyh obcí.⁷ Úroveň domácich hrnčiarских, kováckych a kovotepeckých výrobkov sa skvalitňovala, zreteľné sú výrobné a estetické vplyvy z rímskych provincií. Nálezy mincí súvisia s obchodno-tovarovými vzťahmi medzi Kvádmi a rímskou sférou.

Žiarové pohrebisko kvádskeho ľudových vrstiev bolo odkryté vo Veľkom Cetíne,⁸ hrobové nálezy sú aj z Nitry – Mlynárec, Bábu, Čápura a Ludaníc. Doteraz chýbajú hroby s luxusnými predmetmi patriace germánskej elite. Sociálnu diferenciaciu kvádskeho obyvateľstva odzrkadľujú zvyšky architektúr vo Veľkom Kýri. Patria asi k sídlu predstaviteľa spoločenskej elity.⁹

Na konci 4. a v prvej polovici 5. storočia germánska sídlisková aglomerácia v Nitre

Ivanka pri Nitre. Platničky a medailóny, 11. storočie

a okolí sa postupne zmenšovala. Súvisí to s etnickými presunmi v období tzv. veľkého sťahovania národov.

Podľa písomných správ mali už okolo roku 406 opustiť stredné Podunajsko, teda aj územie Slovenska Kvádi, podobne ako ďalší germánsky kmeň Vandali a asi takisto indoeurópski Alani. Nebolo to však úplné vyľudnenie a prerušenie kontinuity osídlenia. V nížinných oblastiach Slovenska v počiatkoch sťahovania národov¹⁰ sa menšie cudzie hunské, alebo východogermánske (gótske) jazdecké skupiny s novými prvkami materiálnej kultúry (luxusné predmety z pričiernomorských dielní) a zvykmi (umelá deformácia lebiek) objavili len krátkodobo. Sídliskový substrát z doby rímskej ostal dominantným na území Slovenska aj v prvej polovici 5. storočia. V regióne Nitry dokladá pretrvávajúce kvádske osídlenie napr. osada preskúmaná v Párovských hájoch¹¹ a pohrebisko s kostrovým pochovávaním v Tesárskych Mlyňanoch, svedčiace o stabilnom osídlení väčšej komunity.¹²

No kvádske osídlenie sa postupne – asi najmä pod tlakom z juhu zo strany hunskej ríše – presúva na sever. Dostáva sa do kontaktu s tzv. severokarpatskou skupinou, ktorá mala sčasti polyetnický charakter.¹³ Aj keď je v nej zreteľne zastúpený ger-

mánsky element, nie je možné pritom vylúčiť ani prítomnosť praslovanských prvkov.

Severokarpatská skupina sa kultúrne a sídliskovo prejavuje len 40 – 50 rokov, jej koniec je neznámy. Severné Slovensko v období predpokladaného príchodu najstarších známych vln starých Slovanov na konci 5. storočia totiž bolo asi už zväčša vyludnené.¹⁴ V západných častiach Slovenska však naďalej žili zvyšky Kvádov, ktorí sa posunuli aj do vyšších horských polôh a dokonca ich stopy nachádzame aj na opevnených výšinných lokalitách - na Ponitří Bojná II.¹⁵ Koniec kvádskeho osídlenia podľa písomných prameňov by mal nastať pred rokom 487. V Nitre zodpovedá tejto najmladšej germánskej fáze sídlisko v Chrenovej.

Najstaršia slovanská vlna odštiepená z veľkého severného - sklavínskeho - prúdu prechádzala od konca 5. storočia zo severu asi najmä Považím.¹⁶ Postupne Slovania prenikli aj na Ponitrie, kde sa mohli dostať do kontaktu aj s reliktnými germánskeho obyvateľstva. Naznačujú to napr. nálezy z hradiska Veľký Lysec pri Kostolanoch pod Tribečom alebo z hradiska Krivín na Pohroní.¹⁷

Postup slovanských populácií do ďalších častí Slovenska bol procesom, na ktorom sa podieľali – najmä v stredoslovenskom regióne – iné slovenské, asi už aj z juhu prenikajúce antské populácie. Po roku 568 ovplyvňoval vývoj avarský kaganát v centrálnych častiach stredného Podunajska.

Najstaršie slovanské osídlenie na Ponitří začína v prvej polovici 6. storočia.¹⁸ V Nitre sú to sídliská zo 6. až začiatku 8. storočia odkryté na Mikovom dvore, v priestore športového areálu na Chrenovej, v areáli kasární na Martinskom vrchu, na Šindolke a i stopy osídlenia na hradnej akropole. V keramickej výrobe prevláda v ruke hnetený, tzv. pražský typ, no postupne stúpa podiel technológie obtáčaním na pomalom kruhu. Kováčstvo železa je doložené najmä výrobou poľnohospodárskych nástrojov. Na mletie obilnín slúžili žarnovy zo sopečných minerálov. Prasleny a hlinené závažia svedčia o tkaní látok. Cenné sú pramene o hospodárskom živote a obžive – poľnohospodárskych plodinách, nevyšľachtených druhoch ovocia, o viacerých druhoch domácich zvieratách, lovnej zveri a rybárstve. Isté poznatky o náboženstve a duchovných predstavách poskytol výskum urnových a jamkových žiarových pohrebísk zo 7. - 8. storočia v Dolných Krškách a najmä v Čakajovciach.¹⁹

V súvisi so spoločenským usporiadaním prevláda názor, že včasnosingoslovanské populácie neboli sociálne diferencované a boli organizované len v rodových zoskupeniach. Tento predpoklad je však sčasti kontraproduktívny. Bez vyšších - napr. kmeňových - foriem organizácie by sme len ťažko mohli vysvetliť už pred polovicou 7. storočia vznik a pomerne dlhú trvácnosť tzv. Samovej ríše s vojenskými úspechmi proti Avarom a merovejskej Franskej ríši.

Slovania v strednom Podunajsku sa dostali do kontroverzných, inokedy symbiotických interakcií s turkotatárskymi (?) Avarmi.²⁰ Na sever od Dunaja však prenikla etnicky heterogénna avarská moc prakticky až počas tzv. druhého kaganátu po roku 670²¹ a tzv. slovansko-avarské pohrebiská z tohto obdobia sú známe len z južných nížinných častí územia. Severnú hranicu priameho avarského vplyvu severne od Dunaja naznačujú južne od Nitry hrobové nálezy z Dolných Krškán a Ivanka. Popri vplyve avarského kostrového spôsobu pochovávania výbava hrobov podporuje obraz o kontinuálnom slovanskom sídliskovom vývoji. Vojenskú integritu Slovanov v 7. – 8. storočí s príklonom k západu dokumentuje aj výzbroj odlišujúca sa od sféry avarského kaganátu (ostrohy, typy kopijí a sečných zbraní). Dávnejší nález bojovníckeho hrobu v Nitre spred polovice 8. storočia²² obsahoval vraj nálezy patriace do merovejského kultúrneho okruhu (meč, kopija, nákončie opasku, puklica štítu, keramika). V priebehu 8. storočia slovanské osídlenie sa šírilo nielen v úrodných pásmach nížin pozdĺž riečnych tokov, ale už aj vo vyššie položených kotlinách so surovinovými zdrojmi.²³ Chýba však v suchých, asi vtedy stepnatých častiach územia, v zaplavovaných inundačných územiach a tiež v nadmorských výškach nad 700 m.²⁴ O spoločenskej diferenciacii, vzniku elity – kniežat a veľmožov, o raste významu rodovej aristokracie svedčia asi od poslednej tretiny 8. storočia prvé hradiská – obvykle s hospodárskym zázemím. Sú symptómom novej mocenskej organizácie, vzniku malých kniežatstiev na teritoriálnom základe. Organizačná integrácia znamenala vznik novej vojenskej sily a špecializovaných bojovníckych družín. Slovania z územia Slovenska sa asi podieľali v závere 8. a začiatkom 9. storočia v spojení s Franskou ríšou aj na definitívnom zániku avarského kaganátu.²⁵ O expanzii slovanských (nitrianskych ?) kniežat na juh po roku 795 do bývalej podunajskej avarskej

domény by mohol svedčiť vznik dôležitého hradiska na Dunaji v Mužle – Čenkove.²⁶

Pred rokom 830 sú známe dve najsilnejšie kniežatstvá naddunajských Slovanov – moravské a nitrianske - s názvami zodpovedajúcimi názvom dvoch riek, ktoré boli osami mocenského jadra Mojmirovej a Pribinovej domény. No popri nich asi už na prelome 8. a 9. storočia existovali ďalšie regionálne kniežatstvá. Na severnom Slovensku jedno zo sídiel elity indikuje napr. hrob “vládára“ pod mohylou z turčianskej Blatnice a hroby veľmožov v Malom Čepčine a v Žabokrechoch. Za starobylé regionálne centrá možno považovať hradiská z okolitého regiónu (napr. Divinka, Jaseno - Vyšehrad, Pružiná, asi Zniev, Dolná Maríková a Tunežice). Včasné mocenské uzly sa rysujú na Orave (Vyšný Kubín), na Spiši (Spišské Tomášovce) a vo Zvolene (hradisko pri Môťovej). Na západnom Slovensku patria do tejto skupiny najmä hradiská v Pobedime, Majcichove a Svätom Jure. Na hornom Ponitří starobylý predveľkomoravský pôvod má hradisko v Hradci pri Prievidzi. Na strednom Ponitří malo dominantný mocenský, christianizačný a aj obchodný význam hradisko Bojná I – Valy.²⁷

Integračný proces vyvrcholil okolo roku 833 vojenským záborom Mojmira, spojením moravského a nitrianskeho kniežatstva a vznikom Veľkej Moravy. Zjednocovací proces mal aj hospodárske aspekty - ťah na východ a do horských oblastí smeroval asi do regiónov so surovinovými zdrojmi. Pribina so svojim vojenským sprievodom po zložitom hľadaní podpory získal od Frankov léno v Zadunajsku.

Vojenskú expanziu Mojmirovcov domáce obyvateľstvo neprijímalo bez odporu. Archeologické pramene svedčia aj o násilnom procese zjednocovania, o likvidácii predchádzajúcich teritoriálnych hradísk. Organizačná podvojnásť so zachovaním moravskej a nitrianskej časti územného jadra Veľkej Moravy sa však prejavovala počas celého trvania veľkomoravského štátu.

Na takomto historickom pozadí možno zhrnúť poznatky archeológie o Nitre z 9. storočia a jej význam aj v 10. - 12. storočí.

Systematický archeologický výskum v Nitre sa uskutočňuje od roku 1958.²⁸ Početné terénne zistenia znamenali nové prvky v poznaní dejín mesta i Slovenska vo včasnom a vrcholnom stredoveku. No prevratné poznatky o štruktúre organizačných

uzlov sa získali predovšetkým za posledných 15-20 rokov.²⁹

Nitra a jej bezprostredné okolie predstavujú za súčasného stavu poznania najväčšiu koncentráciu včasnosingľanských sídlisk na Slovensku. Hustota osídlenia výrazne vzrástla v 9. storočí. V areáli mesta je známe osídlenie na 27 lokalitách a hroby v 28 polohách.³⁰

Dominantné sú tri hradiská. Najstaršie z nich, asi už koncom 8. storočia vybudované, no v 9. storočí pretrvávajúce hradisko o veľkosti do 20 ha, bolo na Martinskom vrchu.³¹ Drevozemné opevnenie spevnili na čelnej strane kamennou hradbou. Predhradie bolo zastavané obydliami a výrobnými zariadeniami remeselníckej osady. V poslednej tretine 9. storočia vznikol v areáli hradiska kresťanský kostol.

V prvej polovici 9. storočia sa však najvýznamnejšia časť Nitry - Nitavy nachádzala už priamo v priestore dnešného vnútorného mesta. Martinský vrch udržiavajúci si naďalej hospodársku funkciu, bol asi v správnovojenskej funkcii nahradený hradiskami na hradnom kopci a v polohe Vršok.

Výskum hradného areálu zmenil základné poznatky o hrade a celej Nitre pred 13. storočím.³² Dnešný Nitriansky hrad je výsledkom priestorovej redukcie v druhej polovici 15. storočia. Predtým obklopovalo opevnenie celý hradný kopec. Už v prvej tretine 9. storočia vzniklo mohutné hradisko o rozlohe vyše 8 ha. V jeho najstaršej fáze postačovala na opevnenie strmších bralnatých častí kopca palisádová fortifikácia. Čoskoro však bol fortifikačný systém zdokonalený, drevozemná hradba s kamenným múrom z čelnej i tylovej strany mala šírku okolo 5,2 m. Severozápadné krídlo opevnenia nad strmými svahmi prebieha mimo areálu hradu. V týchto miestach je hradba zachovaná miestami až do výšky okolo 3 m.

Nesporná je v 9. storočí existencia kostola už priamo na hradnom kopci. Známy románsky kostol sv. Emeráma, Svorada-Andreja a Benedikta³³ síce patrí až na začiatok 13. storočia, no predstavuje v poradí štvrtú fázu tunajšej sakrálnej zástavby. Svedčia o tom najmä spodné časti múrov dolného kostola biskupskej katedrály a druhotne použitý stavebný materiál so zdobenými architektonickými článkami karolínskeho rázu v hradbe z veľkomoravského obdobia. Naznačuje to možnosť, že Pribinovo sídlo bolo na hradnom kopci a že architektonické

články by mohli súvisieť s kostolom, vysväteným roku 828.

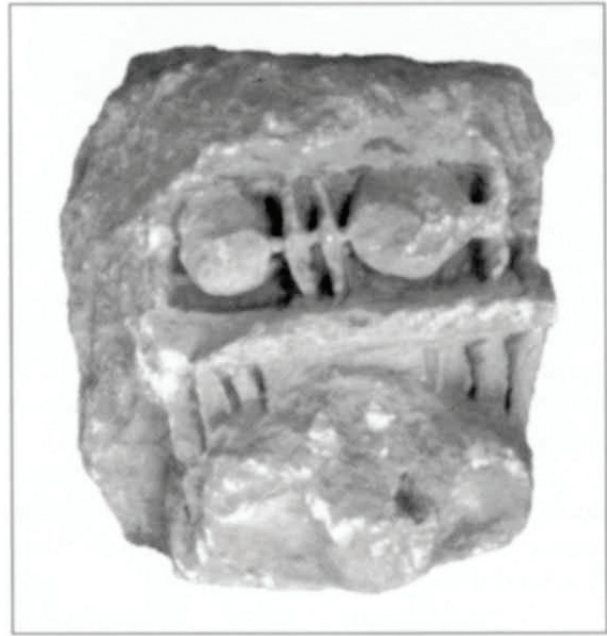
Prvá kresťanská sakrálna stavba - pribinovský kostol - by podľa toho nemala dlhé trvanie, no nasledovali ju ďalšie stavebné podujatia. Pôvodné patrocinium sv. Emeráma sa prenášalo aj na ďalšie vývojové etapy kostola na hrade. S druhou etapou súvisia hroby z druhej polovice 9. storočia. Sekundárne použité stavebné články zo starších stavieb našli sa aj v ďalších etapách hradnej fortifikácie z 10. - 11. storočia, čo nepriamo svedčí o pokračujúcich zmenách v zástavbe hradiska už v preduhorskom období.

Reprezentatívne profánne stavby boli asi na najvyšších miestach hradného brala, na mieste terajšieho biskupského paláca a katedrály. Výsledky výskumu vďaka paradoxne aj tomu, že pri redukcii veľkého hradu na dnešný v 15. storočí a aj pri prestavbách v 16. a 17. storočí sa uskutočňovali obrovské úpravy terénu. Znamenalo to jednak zánik väčšiny starších objektov, no súčasne aj ochranu časti hradieb, niektorých stavieb alebo hrobov, ktoré sa dostali pod mohutnú vrstvu navážky, čo ich chránilo pred ďalším porušením.

Hradiskom veľkého významu bola aj vyvýšenina Vršok, ktorej dnes dominuje Piaristický kostol sv. Ladislava s budovou bývalého kláštora. Archeologický výskum sa tu zatiaľ uskutočnil v malom rozsahu.³⁴ Opevnenie Vršku obopínalo plochu o veľkosti 13 ha. O význame hradiska v 9. storočí svedčia dávnejšie nálezy hrobov v okolí spomenutého kostola. Medzi nimi boli vraj aj zlaté šperky a výzbroj. Ide asi o prikostolný cintorín pri Kostole P. Márie, ktorý by tak mohol byť nateraz tretím kostolom v Nitre z 9. storočia používaným i v neskorších storočiach.³⁵ Pri ňom asi vznikol v 13. storočí františkánsky kláštor, ktorý by mohol zodpovedať zobrazeniu na vedute Nitry z roku 1562.

Hradný kopec a Vršok predstavovali v 9. storočí jadro Nitavy chránenej o. i. aj meandrovitou sluckou Nitry a jej bočnými ramenami.

Neagrárne, t. j. „mestské“ sídliskové jadro Nitry v 9. storočí sa priestorovo výraznejšie neodlišovalo od topografie Nitry v ďalšom stredovekom vývoji. O osídlení v 9. storočí mimo dvoch opevnených lokalít svedčia sídliskové objekty a hroby v priestore mestskej tržnice³⁶ a dobre zachované pôdorysy zahĺbených príbytkov na Svätoplukovom námestí.³⁷ Pri výstavbe pešej zóny na Kupeckej a Štefániko-

Nitra – hrad, architektonický článok, 9. storočie

vej ul.³⁸ sa zistili včasnostredoveké hroby, ktoré by mohli súvisieť aj s ďalším kostolom. No napr. na Mostnej ulici popri línii pôvodného toku Nitričky³⁹ bolo zistené osídlenie najmä z druhej polovice 11. storočia.

Nitra bola obklopená sieťou dedinských sídlisk. Osady sa nachádzali na terasách rieky Nitry alebo na vyvýšeninách priamo v riečnej inundácii. Nadväzujú väčšinou na sídliská včasnoslávanského a predveľkomoravského obdobia. Od konca 8., resp. začiatku 9. storočia však hustota osídlenia a početnosť obyvateľstva narastala. Sídliskové výskumy sa uskutočnili najmä na Mikovom dvore⁴⁰ a na Šindolke.⁴¹ Prevažuje poľnohospodársky charakter osád, k ich funkcii však patrila aj kováčska výroba. Výrobné spektrum rozširuje osada s hrnčiarskymi pecami na Lupke, nález sklárskej dielne pod Borinou, výroba kamenných žarnovov a výroba kostených predmetov a nálezy svedčia aj o tunajšom spracovaní železnej bahennej rudy. Prekvapuje vyspelá úroveň poľnohospodárstva (druhy a typy náradia, šírka sortimentu pestovaných rastlín).

Osobitný okruh historického záujmu tvorí zoborský kláštor. Počiatky benediktínskeho opátstva možno siahajú až do 9. storočia. Nevedno, či na tomto mieste boli už predlohy v podobe veľkomoravského učilišťa, alebo vznik kláštora inicioval –

čo sa zdá byť pravdepodobnejšie – prvý nitriansky biskup Viching. Patrocínium sv. Hypolita – podobne ako sv. Emeráma na hrade - poukazuje skôr na západnú inšpiráciu. Výskumy v ostatných rokoch⁴² priniesli cenné výsledky zistením niektorých múrov zo stredovekej fázy benediktínskeho kláštora, s odlišnou orientáciou, ako je kamaldulský komplex. Nálezy keramiky z 9. - 11. storočia v blízkosti naznačujú včasnostredoveké počiatky osídlenia kláštorného areálu.

V zhrnutí terajších poznatkov o Nitre v 9. storočí treba vyzdvihnúť ako nówum najmä objav dominantnej úlohy hradného kopca a existencie aspoň troch kostolov. Namiesto názorov o niekoľkých hradiskách vždy s okolitou sieťou osád (t. j. predstava o istej sídliskovej diverzifikácii, čím by sa Nitra odlišovala od obvyklej štruktúry veľkomoravských hradských miest) sa ukazuje, že aj tu sa vytvorilo pomerne súvisle osídlené jadro neagrárneho charakteru (hradný kopec, Vršok a areál dnešného starého mesta) a že toto jadro bolo obklopené roľníckymi a remeselníckymi osadami. Ekonomický potenciál sa opieral o značnú koncentráciu obyvateľstva. Tieto charakteristické znaky sú spolu s danosťami historického vývoja v 10. - 11. storočí vysvetlením, prečo si Nitra udržala významnú funkciu aj v prvých storočiach uhorského štátu.

Staromaďarský zásah priamo v Nitre archelogicky nie je nateraz doložený. Z okolia sú známe hroby s nálezmi staromaďarského rázu z druhej štvrtiny 10. storočia.⁴³ Severnú hranicu pohrebísk tzv. belobrdského rázu z druhej polovice 10. storočia so zreteľnejšími dokladmi a prieniku staromaďarských prvkov v materiálnej kultúre, pohrebných zvyklostiach a postupne i nových obyvateľov vidíme na príklade rozsiahleho pohrebiska odkrytého v blízkych Čakajovciach.⁴⁴ O kompaktnom a výraznejšie nenarušenom autochtónnom osídlení samotnej Nitry v 10. storočí svedčia aj pohrebiská, predovšetkým rozsiahle pohrebisko odkryté pri stavbe amfiteátra na úpätí Zobora.⁴⁵

K otázkam kontinuity v 10. - 12. storočí majú opäť veľký význam nové archeologické poznatky o Nitrianskom hrade.⁴⁶ Mohutné opevnenie z 9. storočia zrejme nebolo zničené náhlým útokom začiatkom 10. storočia. V priebehu 10. storočia ho dokonca opravili, prípadne zvýšili technikou zhodnou s pôvodnou výstavbou. Až začiatkom 11. storočia sa končí existencia pô-

Nitra. Plastika kostola, sv. Emerama (11. - 12. storočie)

vodnej veľkomoravskej fortifikácie. Priamo na nej vybudovali novú včasnouhorskú drevozemnú, až 20 m širokú hradbu. Táto fortifikácia - s analógiami v iných komitátnych sídlach a so vzťahmi k východnej Európe (Kyjevskej Rusi) - však nemala dlhé trvanie. Už na prelome 11. a 12. storočia vzniklo nové opevnenie - maltou spájaná kamenná hradba. Do 11.- 12. storočia patria ostatky murovanej profánnej architektúry a indície o ďalšej – tretej – etape hradného kostola, ktorý asi realisticky znázorňuje známa románska kamenná plastika.

Osídlenie Nitrianskeho hradu a archeologicky zistené prestavby opevnenia svedčia o tom, že sídelná funkcia hradu, ktorá vznikla v 9. storočí, nebola výraznejšie prerušená ani v 10. storočí. Fortifikácia z 9. storočia bola opravená a bola v prevádzke až do tretiny 11. storočia.

Archeologicky zistené fakty vrátane vývoja cirkevných stavieb od 9. storočia zodpovedajú predpokladu, že sídlo nitrianskych vojvodov mohlo byť už od poslednej tretiny 10. storočia priamo na hrade. Tieto archeologické doklady možno doplniť poznatkami o razbe mincí vojvodov Belu a Gejzu v Nitre.⁴⁷ Funkcia sídla vojvodstva v 11. storočí na

nitrianskom hrade bola prospešná aj pre sídliskový a stavebný vývoj mesta.

Ducatus, pohraničné vojvodstvo, tretinu kráľovstva spravovali príslušníci vládnucej panovníckej dynastie - „čakatelia na trón“. J. Steinhübel v posledných rokoch spracoval problematiku nitrianskeho kniežatstva a vojvodstva veľmi podrobne a všestranne.⁴⁸

Vojvodami boli predstavitelia kráľovskej dynastie s vlastnými mocenskými ambíciami. Zmienim sa o jednom príklade, ktorý má z hľadiska Nitry nezastupiteľný význam. Je to úsilie vojvodu Gejzu (1064 - 1070) o vydvihnutie dvoch mníchov - pustovníkov Svorada – Andreja a Benedikta vo zväzku zoborského kláštora už v prvej tretine 11. storočia.⁴⁹ Napriek perspektívnym ambíciám vojvodov v Nitre, s ktorými súvisí asi nepriamo aj problematika kanonizácie Svorada a Benedikta, tieto sa nemohli prejaviť. Kráľ Koloman odstránil začiatkom 12. storočia z vojvodského kresla svojho brata Almusa a inštitúcia vojvodstva, ktoré asi odzrkadľovalo tradíciu nitrianskeho kniežatstva z preduhorských čias, definitívne zanikla.

Okolo hradu Nitra bolo v 11. - 12. storočí husto osídlené hospodárske zázemie so zastúpením remeselnej produkcie a kupeckej vrstvy. Pre túto problematiku stojí k dispozícii pomerne široká pramenná základňa.⁵⁰ V zozname archeologických „bodov“ dokladajúcich osídlenie areálu mesta v 10. - 14. storočí je až 61 jednotiek. Tento počet sám osebe síce nevypovedá veľa o štruktúre a kvalite osídlenia, svedčí však - v porovnaní s veľkomoravským obdobím - o pokračujúcom zhusťovaní osídlenia na menšej ploche. Z pôvodných troch hradísk sa v nových podmienkach využili len dve - tie, ktorých význam narastal už v 9. storočí: hradný kopec a Vršok. Vzniklo menšie sídliskové jadro, vlastný, tzv. predlokačný „mestský“ areál. Osady v okolí mali samostatný sídliskový vývoj.

S kontinuálnou existenciou zoborského kláštora sú spojené dve zoborské listiny z r. 1111 a 1113.⁵¹ Dôležitá je správa o kapitule, o tunajšej škole a indície o obnovení biskupstva asi koncom 11. storočia.

Druhá zoborská listina z r. 1113 obsahuje popis majetkov benediktínskeho kláštora.⁵² Z názvov vyše 70 osád, ktoré sa v texte spomínajú, len časť patrí k majetkom opátstva. Značný počet osád je na hranici - méte kláštorných majetkov, teda v sused-

stve a patrí iným, často súkromným - šľachtickým - vlastníkom. Metácia oddeľuje zreteľne majetky opátstva od hradského mesta a komitátneho sídla (civitas) Nitry.

K cenným údajom o Nitre patrí aj zmienka z roku 1183 o špitáli (domus hospitalis), prvom známom objekte s takouto funkciou na území Slovenska.⁵³ Mohol by naznačovať tunajšiu skorú aktivitu niektorého z rytierskych a liečiteľských rádov (johaniti?). Je to súčasne informácia o tom, že Nitra nebola v 12. storočí doznievajúcim starším sídlom, ale rozvíjajúcim sa mestom. Približne v tom istom období spomína a charakterizuje sicílsky moslim al-Idrísí niekoľko miest v Uhorsku.⁵⁴ O Nitre uvádza, že je to vraj dlhé mesto na rovine a sú tu vinice a úrodné polia.

O Nitre hovorí aj neznámy notár kráľa Belu III. (tzv. Anonymus) koncom 12. storočia vo svojej kontroverznej kronike,⁵⁵ ktorá predstavuje literárne zaujímavé dielo s úsilím vytvoriť oficiálny, štátnopolitickým záujmom Árpádovcov zodpovedajúci príbeh o udalostiach zo začiatku 10. storočia. Je preto zmesou vymyslených udalostí, domácych povestí, motívov čerpajúcich z antickej literatúry a z dejov, ktoré sa v stredodunajskom priestore odohrali až v 10., príp. začiatkom 11. storočia. No historická hodnota kroniky spočíva v tom, že autor v snahe posilniť hodnovernosť dejovej osi využíva vlastné topografické poznatky a tradíciu o starobylosti niektorých miest a hradov. Týka sa to i pasáže o staromaďarskom zábore Nitry, ktorý je asi reminiscenciou vojenského postupu nastávajúceho uhorského štátu asi od poslednej tretiny 10. storočia. Autor uvádza, že prístup k Nitre z východnej strany bol možný len po prechode cez rieku. Boj o prechod trval tri dni a potom sa ustupujúci obrancovia uzavreli (sic !) do mesta Nitry. Útočníci začali „rozhodne a všetkými spôsobmi dobývať mesto Nitru“ a „vstúpili do mesta“. Autor kroniky používa tu výslovne termín „civitas“, kým ďalšie slovenské (Sclavi) vojenské uzly, ktoré v nadväznosti na obsadenie Nitry mali byť dobyté na Považí (t. j. Hlohovec, Šintava, Bana - asi Ducové, Blunduc - Beckov a Trenčín), označuje v nasledujúcom texte už ako „castrum“.

Terminologická nejednotnosť latinských prameňov⁵⁶ sa zreteľne odzrkadľuje aj v ďalšom zázname dôležitom pre Nitru. Je to apel predstaviteľov cirkvi, ktorí v roku 1242 popisovali doterajšie dôsledky tatárského vpádu do Uhorska, zdôraznili hrozby pre

krajinu a žiadali o pomoc.⁵⁷ Uvádza sa o. i. aj 17 hradov, ktoré vraj odolali Tatárom, z nich štyri na území Slovenska (Bratislava, Nitra, Komárno a Fiľakovo). Pri zmienke, že Tatári nedobyli niektoré ďalšie hrady a opevnené polohy, nie sú uvedené menovité lokality.

Z hľadiska Nitry je potrebné spomenúť aj sieť tzv. služobníckych osád v okolí. V 11. a 12. storočí sú hlavnou pákou ekonomiky panovníka v rámci komitátnych hradov alebo dvorcov (*curia regalis*). Názvy služobných profesií - osád majú prevažne slovanský pôvod a dokumentujú tunajší ľudský potenciál a remeselnícke skúsenosti.

Popri čiastočnej kontinuite niektorých cirkevných inštitúcií v 9. - 11. storočí vyvstáva aj otázka možného vzniku nových kresťanských kostolov v 10. storočí. Takýmto objektom sa javí nateraz len kostol sv. Štefana na Párovciach.⁵⁸ Avšak i kostol sv. Michala v Dražovciach vznikol najneskôr v prvej polovici 11. storočia.⁵⁹

Prvým písomným prameňom o sídliskovej štruktúre Nitry je privilegiálna listina z r. 1248.⁶⁰ Popisuje hranice územia Nitry o veľkosti cca 8 x 4 km, resp. 32 - 35 km². Oddeľuje vymedzené územie od susediacich majetkov zoborského opátstva, i od osady Tormos, príp. Tormos Parva pri kostole sv. Martina na bývalom hradisku z 9. storočia.

Nitriansky sídliskový areál sa nachádzal v tomto období na pravobreží rieky. Pozostával z niekoľkých častí. V porovnaní s 11. a 12. storočím je zreteľný obsahový posun termínov označujúcich jednotlivé sídliskové jednotky.

Zaujímavý je názov „*castrum Iudeorum*“. Nemožno ho automaticky stotožniť s inou toponymiou - „*mons Iudeorum*“ v zoborskej listine z r. 1113, no nie je to ani archetyp neskoršej židovskej štvrte v Párovciach. Mohlo ísť o sídlisko s trhovou funkciou, v ktorej sa uplatnil už dávno pred príchodom „hostí“ s mestskými privilégiami, najmä hebrejský a moslimský obchodnícky živel.

Mozaika archeologických poznatkov umožňuje čiastočne rekonštruovať situáciu obsiahnutú v metácii a lokalizovať uvedené časti Nitry. Areálom vte-

Dražovce. Prstene (13. stor.)

dajšieho hradu (*castrum*) bol hradný kopec (teda aj neskoršie tzv. horné mesto). Podhradím bol zrejme len pás medzi opevnením hradu a Nitričkou. Toto suburbium asi nemalo vlastný kostol a bolo viazané aj cirkevne priamo na hrad. Termín „*castrum Iudeorum*“ pravdepodobne označuje dnešný Vršok. V metácii sa spomínajú dva kostoly, ktoré stáli na Vršku - t. j. kostol P. Márie a Michala archanjela. Méta prebiehala práve v priestore medzi týmito dvoma kostolmi. Sídlisko s kostolom sv. Štefana pri úpätí Vršku možno považovať za ďalšiu podhradskú osadu. Poslednou v metácii spomínanou časťou Nitry je vlastné „mesto“ (*civitas*) v okolí bývalého kostola sv. Jakuba v priestore medzi dnešným divadlom, poštou a pešou zónou. Kostol vznikol v 13. storočí a jeho patrocínium naznačuje súvislosť najskôr s tunajším trhoviskom.

V registri pápežských desiatkov z r. 1332 – 1337⁶¹ je okrem katedrálneho chrámu zmienka o štyroch farách. Kostoly P. Márie a sv. Michala archanjela, sv. Jakuba a sv. Štefana tvorili spolu s biskupským sídlom na hrade a zoborským kláštorom sieť cirkevnej organizácie v Nitre. Takýto počet fár v jednom meste v stredoveku je síce výnimočný, no ich nízky príjem v 14. storočí nasvedčuje, že boli asi už len rezíduom dávnejších - hospodársky lepších období Nitry.

E. Cvengrošová: Súsošie sv. Cyrila a Metoda

Konštantín – Filozof

Viliam Judák

„Hľa, zaskvela sa nám svetložiarna pamäť preblaženého otca nášho Cyrila, nového apoštola i učiteľa..., ktorý pobožnosťou i krásou zaskvel sa na zemi ako slnce ...“

(Z Pochvaly blaženého otca nášho i učiteľa slovienskeho Cyrila Filozofa)

Udalosti posledného storočia a zvlášť posledných desaťročí prispeli k tomu, že jednotlivé národy s historicko-kultúrnym záujmom o svoju minulosť prehľadali aj vzťah k osobnostiam, ktoré sú späté s ich históriou. Ak sa táto skutočnosť potvrdila aspoň čiastočne v našom prostredí, nemôžeme prejsť bez povšimnutia vzdelancov svetového formátu, učiteľov a svätcov Konštantína – Cyrila a jeho brata – Metoda.

Vzhľadom k úcte, ktorej sa po stáročia tešia títo solúnski bratia u slovanských národov, pápež Ján Pavol II. ich 31. decembra 1980 apoštolským listom *Egregiae virtutis* vyhlásil za spolupatrónov Európy. Nadviazal tak na svojich predchodcov, predovšetkým na Leva XIII., ktorý 30. 9. 1880 encyklikou *Grande munus* rozšíril ich úctu na celú Cirkev. Právom, veď všetky kultúry slovanských národov vďačia za svoj vlastný „začiatok“ a rozvoj práve ich pôsobeniu. Túto skutočnosť vyjadril najvyšší pastier katolíckej Cirkvi aj v encyklike *Slavorum Apostoli*, ktorú vydal 2. júna 1985.

Pápež Ján Pavol II. tu uvádza ich význam v oblasti kresťanskej evanjelizácie, ktorú konali spôsobom inkulturácie, t. j. zasadzovaním evanjelia do miestnej domácej kultúry a zároveň aj začlenením týchto kultúr do náboženských oblastí. V encyklike sa uvádza hodnotenie ich činnosti nasledujúcimi slovami: „Ich dielo je veľmi dôležitým prínosom pre rast spoločných kresťanských koreňov Európy, ktoré svojou pevnosťou a životaschopnosťou tvoria jeden z hlavných styčných bodov, na ktorý musí brať zreteľ každý vážny pokus o znovuzjednotenie nášho svetadielu novým a aktuálnym spôsobom.“

Po jedenástich kresťanských slovanských stáročiach vidíme celkom jasne, že dedičstvo solúnskych bratov pre Slovanov je a zostáva hlbšie a pevnejšie než akékoľvek rozdelenie.

Obidve kresťanské tradície – východná, ktorá pochádza z Carihradu, a západná, pochádza júca z Ríma – vznikli v lone jedinej Cirkvi, hoci v rozličných kultúrach a pri rôznom prístupe k tým istým problémom. Takáto rôznosť, ak správne chápeme jej pôvod, hodnotu a význam, môže len obohatovať európsku kultúru a jej náboženskú tradíciu a môže sa práve tak isto stať primeranou základňou pre jej duchovnú obnovu, po ktorej toľko túžime.“ (Ján Pavol II.: *Apoštoli Slovanov*, VII, 25).

Pápežov dokument nadobúda dôležitosť ako historické a prorocké gesto pre Európu. Znie to ako autentická výzva na návrat k prameňom. Je to pozvanie vrátiť sa ku koreňom, ktoré otvára nové perspektívy a možnosti vzkriesiť obnovené a plodné energie. Na jednej strane je uznaním dvoch kresťanských tradícií, z ktorých čerpá a žije Európa, na druhej strane je výzvou adresovanou celej Európe, aby uznala a spoznala vlastné korene vo svojom spoločnom duchovnom a kultúrnom dedičstve, ktoré je v nej zakorenené oveľa hlbšie než terajšie neprirodzené rozdelenie (porovnaj Kardinál Jozef Tomko: *Odkaz slovenskému národu a spoločenstvám*. Bratislava 1991, s. 70).

Ján Pavol II. aj pri iných príležitostiach, ako to bolo aj v Štrasburgu v príhovore k Európskej rade 8. 10. 1998, často hovoril o povolaní Európy a o spoločnej európskej identite, ktorá „je skutočnosťou, ktorú nemožno ľahko popísať. Je veľa dávnych zdrojov tejto civilizácie“ - pripomenul pápež - „pochádzajúcich z Grécka a Ríma, z prvkov keltských, slovanských a germánskych, ktoré boli hlboko poznačené kresťanstvom. Vieme, ako sa jednotlivé národy a oblasti odlišujú svojím jazykom, kultúrou, právnymi tradíciami a inštitúciami. Ale v očiach ostatných kontinentov sa Európa javí ako jediná jedna jednota i preto, že tí, ktorí ju tvoria, vnímajú túto spolupat-

ričnosť menej jasne. (...) Počas takmer dvadsiaticich storočí vytvorilo kresťanstvo pohľad na svet a na človeka, ktorý zostáva i dnes zásadným prínosom napriek všetkým rozdeleniam, slabostiam a dokonca i napriek zabúdaniu zo strany kresťanov.“

Je historickou skutočnosťou, že jednou z hlavných podmienok nových štátnych útvarov v celej strednej Európe na začiatku stredoveku bolo rozšírenie kresťanstva, vznik kresťanských inštitúcií, presadenie sa novej kresťanskej kultúry. Kresťanstvo sa stalo tmelom, ktorý spájal rozličné kmene do väčších celkov a zabezpečoval nové formy existencie nielen v lokálnych, ale aj v širších medzinárodných súvislostiach. Zároveň bolo nositeľom kultúry a vzdelania.

Nemožno však nevidieť, že k utváraniu Európy neprispievali len dejiny veľkých etníc či národov, udalosti politickej histórie, obdobia hospodárskych vzrastov a úpadkov, život na hradoch, v mestách, ale aj v tichu kláštorov či pustovní. Na stavbe Európy je časť muriva aj - slovanská. Áno, pre takúto hlbšie zjednotenú Európu mala značný prínos aj Cirkev v slovanských krajinách.

Nemožno obísť ani skutočnosť, že význam aj zmysel kresťanstva už dávno naši predkovia zhrnuli do pojmu dedičstvo otcov, čiže do cyrilo-metodského kultu, ktorý nikdy neprestal žiť v našich kresťanských a národných dejinách, ale sa tu prejavoval ako živá sila viery, udržiavajúca nás v ťažkých časoch našich dejinných osudov.

Aj v najťažších dobách sa cyrilo-metodský kult na Slovensku nielen zachoval, ale, ako hovorí kardinál Jozef Tomko, „Bol aj ohňom, čo tlel pod popolom na spálenisku zanechanom vpádmi, plienmi a inými skúškami“.

Spisovateľ Vladimír Mináč sa vyjadruje vo svojom diele *Dúchanie do pahrieb* v tomto duchu: „Vždy prichádza čas - zvyčajne je to čas úzkosti - keď ponorné rieky prerážajú na povrchu, keď národ dýcha jedným dychom, zvučí jednotne; keď vedomie spoločného osudu je také mocné, že sa pod ním rúcajú všetky priehradky..., že sa obnažujú hlbiny; v tých hlbínach je to čosi, čo spája všetkých príslušníkov národa“ (V. Mináč: *Dúchanie do pahrieb*. Bratislava 1970, s. 123 a 124).

Naozaj od čias, keď byzantskí misionári sv. Konštantín (Cyril) a sv. Metod pripútali starých Slovákov v Rastislavovej ríši ku kresťanskému Rímu a tým aj k západnej kultúrno-náboženskej

orientácii, stala sa cyrilometodská idea po celé naše dejiny neoddeliteľnou súčasťou. Stopy cyrilo-metodstva v našich dejinách upevňovali nás nielen v jednote so svetom vzdelanosti, ale prehlbovali aj naše vedomie s vlastnými dejinnými osudmi.

Tak by sme mohli spomenúť množstvo literárnych pamiatok, kresťanských a národných aktivít, ba aj vznik niektorých inštitúcií, ktoré nadväzujú na nesmierne bohatstvo ich činnosti. K týmto početným prejavom cyrilometodskej idey sa viaže aj pomenovanie novovytvorenej univerzity v Nitre. Z iniciatívy vtedajšieho rektora prof. PhDr. Petra Libu, DrSc., prijala pomenovanie Univerzita Konštantína Filozofa, čím vyjadrila ideový program pre budúce desaťročia, v ktorom sa majú vzdelávať a formovať predovšetkým budúci pedagógovia.

Nebolo azda vhodnejšieho pomenovania pre univerzitu v cyrilo-metodskej starobylej Nitre. Ide o veľmi priliehavý názov, pretože **učiteľom a vychovávateľom** menuje Konštantína Filozofa už jeho prvý životopisec. Toto vznešené životné poslanie, ktoré plnil pri ohlasovaní evanjelia, či v súlade s ním, sa vinie celým jeho požehnaným, hoci nedlhým životom. Po patriarchoch, prorokoch, apoštoloch, mučeníkoch a vyznávačoch v celodejinnom poriadku spásy vymedzuje mu miesto medzi „učiteľmi, vyvolenými z tohto mátežného života“. Teda jeho učiteľstvu pripisuje priame náboženské posvätenie a dáva mu výslovne cirkevno-právny ráz. Tak zachováva starobyľý dejinný význam názvu aj ustanovizne učiteľa v Cirkvi (J. Kútnik Šmálov: *Prvý učiteľ slovienskeho národa*. Lúč, Bratislava 1999, s. 25).

Služba učiteľa v tomto čase bola cirkevným úradom. Zriaďovala ho príslušná cirkevná vrchnosť a ona udeľovala aj oprávnenie na jeho výkon. Zvyčajne to bol kňaz, ktorého poslanie sa vzťahovalo na väčšiu oblasť. Pri prevzatí úradu bol vybavený aj náležitou právomocou. Cisár Michal III. skôr než Konštantína poveril úlohou učiteľa a v tejto hodnosti ho vyslal na územie Veľkej Moravy, zvolal synodu, ktorej predsedal patriarcha, ktorá rozhodla o tom, že Konštantín mohol zastávať úrad učiteľa. Jeho brat Metod mu mal v tejto šľachetnej činnosti napomáhať. Autor životopisu Konštantína uvádza túto udalosť nasledujúcimi slovami: „Cisár zvolal radu, prizval Konštantína Filozofa a nechal ho vypočúť posolstvo i riekol: ‘Viem, Filozof, že

Sv. Cyril a Metod. Kresba Jozefa Cincika

si ustatý, ale treba ti ta ísť, lebo tieto veci nemôže nikto iný vykonať iba ty.' Filozof odpovedal: 'Ustátý som, i chorý telom, ale s radosťou ta pôjdem, ak majú písmená pre svoj jazyk' (ŽK XIV).

V životopise Metodovom zasa nacházame: „Michal cisár riekol Filozofovi Konštantínovi: 'Či počuješ, Filozof, túto reč? Iný to nemôže vykonať okrem teba. Hľa, tu máš mnohé dary, vezmi svojho brata, opáta Metoda, a choď! Keďže vy ste Solúnania a Solúnania všetci čisto sloviensky hovoria.' Tu nesmeli odporovať ani Bohu ani cisárovi, podľa slov svätého apoštola Petra, ktorý povedal: 'Boha sa bojte a cisára si ctite!' (1 Pt 2, J 7). A keď vypočuli tú veľkú reč, pohrúžili sa do modlitby i s inými, čo boli tohože ducha ako oni. A tu Boh zjavil Filozofovi slovienske písmo a ten hneď zostrojac písmená a zostaviac reč, vydal sa na moravskú cestu. Pojal so sebou aj Metoda, a ten opäť, pokorne sa podrobujúc, slúžil Filozofovi a vyučoval s ním' (ŽM V.).

Úrad učiteľa v 9. storočí chápal Rím, podobne ako Carihrad v zmysle apoštolského misionára

a apoštolského legáta. Aj Metod, keď sa stal kňazom a následne biskupom a arcibiskupom, dostal z poverenia pápeža Hadriána II. úrad učiteľa pre veľkú oblasť slovanských krajov.

Vzťah k štúdiu - aj k pedagogickej činnosti Konštantín prejavil na začiatku svojho pôsobenia na Vysokej škole v Carihrade. „Pre mňa nad učenie niet nič väčšieho, ktorým, keď nazbieram vedomosti, chcem hľadať slávu a bohatstvo pradedu, t. j. Adama, praotca celého ľudského pokolenia“ (J. Kútnik Šmálov: Prvý učiteľ slovienskeho národa. Lúč, Bratislava 1999, s. 55). Celou činnosťou Konštantína sa uberať myšlienka poznania zmyslu života a pozdvihnutie človeka do jeho prvej dôstojnosti, ktorú mal pred pádom do prvotného hriechu. Tieto hodnoty ako pedagóg a ohlasovateľ evanjelia šíril ďalej.

Hoci prívlastok Filozof Konštantínovi prináležal ako učiteľovi na Vysokej škole v Carihrade, kde prednášal filozofiu od r. 851, predsa toto označenie mu patrí predovšetkým pre jeho vysokú odbornosť v tejto oblasti. Okrem bystrého myslenia, množstva nadobudnutých vedomostí, tvorivých mysliteľských schopností si pomenovanie Filozof zaslúžil preto, že bol pôvodným mysliteľom.

Konštantín chápal filozofiu v zmysle samého slova ako lásku k pravde a k čnosti zároveň, ako lásku k životnej múdrosti, vychádzajúcej z Boha a zameranej k Bohu. Už ako poslucháč mal celkom jasnú predstavu o povahe a úlohe filozofie, keď ju logotétovi Teoktistovi definoval takto: „Je to poznávanie ľudských i božských vecí, pokiaľ môže sa človek priblížiť Bohu a čnosťou učí človeka stať sa obrazom a podobou toho, ktorý ho stvoril“ (ŽK IV).

V Konštantínovom chápaní filozofie vyniká dôraz na jej činnostný ráz: väčšmi než vysvetľovať svet má filozofia učiť človeka pretvárať, dotvárať seba; poznanie a konanie patria spolu, tvoria celok. Touto skĺbenosťou poznania a konania Konštantín filozofiu nielen priblížil k múdrosti, on ju s ňou priam stotožnil.

Jeho filozofia mala zjavný bohovedný ráz a mravný zámer. Pohľad na človeka čerpal hlavne z Biblie, ale aj z Východných teológov (Dionýza Areopagitu, Jána Zlatoústeho, Gregora Naziánskeho...), tiež z gréckych klasických filozofov Platóna a stoikov, ktorých „pokresťančil“. Prijaté podnety spracúval samostatne, dotváral ich osobnými zá-

žitkami a skúsenosťami. Jeho filozofia je iná ako čisto odborná sústava pojmov. Je životná, a to v tom zmysle, že zdôrazňujúc múdrosť, stavajúc ju na prvé miesto, filozofiu vedome zapája do služby človeka v dejinách.

Pochopiť však veľkosť služby Konštantína a jeho brata Metoda v každej oblasti, aj pedagogickej, na našom území, nemožno bez pohľadu na historické pozadie doby, v ktorej pôsobili.

Začiatkom 9. storočia sa slovanské kmene na strednom Dunaji politicky zjednocovali na základe príbuzných kmeňových skupín. Ich etnický názov bol Sloveni (Slávi alebo Sclavi) a bližšie topografické označenie Sloveni moravskí (Slávi Margenses alebo Slávi Marahenses). Prvá písomná správa o nich je z roku 822, keď sa aj zástupcovia Moravanov zúčastnili na ríšskom sneme vo Frankfurte nad Mohanom. Skoro na to sa vytvorili dva nadkmeňové útvary: moravské a nitrianske kniežatstvá. Delili ich Malé a Biele Karpaty. Z tohto obdobia poznáme aj prvých vládarov: Mojmír vládol v moravskom a Pribina v nitrianskom kniežatstve. Avšak proces sa ani tu nezastavil. V roku 836 došlo k politickému zápasu, z ktorého vyšiel víťazne Mojmír (836-846) a nitrianske kniežatstvo pripojil k svojmu panstvu. Vyhnaný Pribina po dlhšom blúdení po Franskej ríši, u Bulharov a u Chorvátov, dostal v roku 840 od kráľa Ľudovíta Nemca lenné územie v dolnej Panónii okolo Blatenského jazera. Na južnom konci jazera si vybudoval svoje sídlo zvané Blatnohrad (Mosaburg, dnes Zalavár). V roku 847 mu kráľ toto územie daroval do dedičného vlastníctva.

Počas Pribinovho vládnutia okolo roku 830 bol v Nitre posvätený prvý kostol na našom území solnohradským arcibiskupom Adalrámom, čo je dôkaz, že kresťanstvo, ktoré na území našej vlasti hlásali nemeckí kňazi i iní misionári, zapustilo korene. Knieža Pribina v tom čase ešte sám pravdepodobne neprijal kresťanstvo. Pokrstený bol v rakúskom Treismaueri, v kostole sv. Martina solnohradským arcibiskupom, pravdepodobne v roku 833. So svojím synom Kocelom (narodil sa v Nitre okolo roku 825) v blatnohradskom kniežatstve vybudoval 32 kostolov. O pohnutých osudoch kniežaťa Pribinu a jeho syna hovorí spis *De Conversione Bagoariorum et Carantanorum* (Obrátenie Bavorov a Korutáncov; spis vznikol ako reakcia na Metodovo účinkovanie z pápežovho poverenia v r. 871).

Pribina zahynul v boji s Moravanmi pravdepodobne v roku 861. Nemožno si tu nevšimnúť postavu jeho syna Kocela, ktorý pochopil ďalekosiahly význam byzantskej misie a napomohol jej rozšírenie nielen vo svojom kniežatstve, ale aj na území Moravskej ríše.

Spojením moravského a nitrianskeho kniežatstva vznikol rozsiahly a silný štátny útvar známy pod názvom Veľká Morava (tiež Moravská ríša, Rastislavova ríša...).

Knieža Rastislav (846-870) ako múdry a preszieravý štátnik orientoval svoju politiku na upevnenie nezávislosti krajiny. Preto sa obrátil na pápeža Mikuláša I. (858-867) so žiadosťou o osamostatnenie ríše po stránke cirkevnej a o zriadenie vlastného biskupstva. Pápež však pre záležitosť s Bulharmi žiadosť síce nezamietol, ale oddialil. Keďže vec pomerne súrila, v polovici roku 862 sa Rastislav rozhodol vyslať misiu na byzantský dvor k cisárovi Michalovi III. (842-867) so žiadosťou formulovanou v Živote Konštantína takto: „Keďže náš ľud pohanstvo odvrhol a drží sa kresťanského zákona, a nemáme učiteľa, ktorý by nám v našom jazyku vysvetlil kresťanskú vieru, aby aj iné krajiny, vidiac to, nás napodobnili, pošli nám teda, vládár, takého biskupa a učiteľa. Lebo od vás na všetky strany vždy dobrý zákon vychádza“ (ŽK XIV).

Byzantský cisár Michal III. ochotne vyšiel v ústrety Rastislavovmu posolstvu, lebo v ňom iste videl aj vhodnú politickú príležitosť: mať spojenca v srdci Európy a tak rozšíriť svoj politický vplyv smerom na Západ.

Metod, ktorý sa narodil okolo roku 815, bol právnik. Pôsobil predtým ako správca provincie pri rieke Styrmon (Struma), ktorú obývali aj Slovania. Po desaťročnom účinkovaní medzi Slovanmi vstúpil do kláštora na hore Olymp. Tam prijal rehoľné meno Metod (jeho pôvodné meno bolo pravdepodobne Michal).

Rodný brat Konštantín sa narodil okolo roku 827, tiež v Solúne (Thessalonike), ktorý bolo vtedy druhým najväčším mestom Byzantskej ríše, ako najmladší zo siedmich detí. Otec Lev, zastával vysoký vojenský úrad dôstojníka – drungaria. Zomrel, keď mal Konštantín 14 rokov. Meno matky, ktorá sa volala Mária, sa vyskytuje v neskorších prameňoch. U Konštantína sa veľmi zavčasu prejavil živý záujem o abstraktnú filozofiu, teológiu, ale aj samostatnú básnickú tvorbu. V životopise sa uvádza zvlášť-

Bazilika sv. Klementa v Ríme: Hrob sv. Cyrila. Mozaiku darovali Bulhari r. 1929. Oltár je darom amerických Slovákov z r. 1952

ny sen, v ktorom si mladý Konštantín vyvolil Sofiu (Múdrost'), ktorú si zamiloval po celý svoj nasledujúci život (ŽK III). Účinne mu v tom napomáhal najmä po smrti otca cisársky správca, prvý minister cisárovnej Teodory, logotet Teoktistos. V Carihrade sa naplnila Konštantínova túžba získať všestranné vzdelanie. Navštevoval vysokú školu, ktorá mala zvučné meno, kde mali prístup len synovia z najpoprednejších rodín. Podľa životopisu: „Naučil sa gramatiku, potom sa pustil do ďalších náuk. I naučil sa Homéra i geometriu a u Leva a Fotia dialektiku a všetky filozofické náuky, okrem toho ešte rétoriku a aritmetiku, astronómiu a muziku a všetky ostatné grécke umenia“ (ŽK IV).

Po skončení cisárskej školy v Carihrade, kde pod vedením vynikajúcich vzdelancov nadobudol vynikajúce vzdelanie, dostal od Teoktista ponuku výhodného manželstva a perspektívnej kariéry. Konštantín však zotrval vo svojom prvotnom rozhodnutí: „To všetko je zaiste veľký dar, no pre tých, čo si ho želajú. Pre mňa niet nič väčšieho nad učenie,

ktorým si chcem nazhromaždiť vedomosti a hľadať pradedovskú česť a bohatstvo“ (ŽK IV).

Následne sa stal chartofylaxom (bibliotekárom) knižnice a archívu pri významnom Chráme Svätej Múdrosti, kde zároveň zastával aj úrad tajomníka patriarchu. Táto služba nie veľmi vyhovovala hlbovému Konštantínovi, preto tajne odišiel do samoty, utiahol sa na brehu Bosporu do kláštora, kde sa oddal štúdiu a kontemplatívneho životu, po ktorom túžil. Teoktistos však dal vyhľadať Konštantína a cisárovná Teodora ho vymenovala za profesora na Vysokej dvornej škole v Carihrade. Nesporne patrí k najvýznamnejším filológom nielen 9. storočia, ale vôbec celého stredoveku. Ovládal niekoľko jazykov: grécky, latinský, hebrejský, arabský, sýrsky, staroslovanský.

Obaja bratia absolvovali diplomatickú cestu k Arabom a dôležitú misiu k Chazarom (r. 860), kočovnému národu žijúcemu severne od Kaukazu medzi Čiernym a Kaspickým morom. Počas tohto pobytu našli solúnski bratia pozostatky sv. Klimenta († okolo r. 100), ktorý bol tretím pápežom po sv. Petrovi.

Po návrate od Chazarov sa Konštantín opäť venoval vedeckej a pedagogickej práci na vysokej škole.

Týchto dvoch učených bratov určil Cisár Michal III. za vedúcich byzantskej misie na Moravu. Pretože tamojší Slovania nemali svoje písmo, Konštantín Filozof v spolupráci s Metodom zostavil písmo - hlaholiku (základ tvorila grécka malá abeceda; písmená pre rýdzo slovanské hlásky odvodil Konštantín z niektorých semitských abecied) a začal prekladať výber z evanjelií, súdny civilný zákonník a pravdepodobne aj niektoré bohoslužobné texty podľa byzantského rítu. „Evanjeliu svätému som Predslovom: ako nám dávno sľubovali proroci, prichádza Kristus zhromažďovať národy, pretože svieti svetlom svetu celému. To v našom siedmom tisícročí stalo sa. Bol slepým, oni sľúbili, že uvidia, a hluchí, ajhľa, Slovo Písma počujú, lebo jeho Boha poznať totiž potrebné. A preto čujte, čujte toto Slovieni: dar tento drahý vám Boh z lásky daroval“ (Proglas).

Tak už v 9. storočí vstupujú Slovania, teda aj naši predkovia, do kresťanskej a tým aj kultúrnej rodiny Európy a dosiahli v nej čestné miesto. Nemožno však nespomenúť aj skutočnosť, že Konštantín a Metod prišli k obyvateľstvu, ktoré malo

pomerne vysokú materiálnu kultúru a s kresťanstvom prichádzalo do kontaktu už celé desaťročia.

O ich úspešnom účinkovaní svedčí aj správa: „Keď prišiel na Moravu, Rastislav ho prijal s veľkou úctou, zhromaždil učeníkov a oddal mu ich na učenie. Čoskoro preložil celý cirkevný poriadok, naučil ich rannému oficiu, hodinkám, večierni (t. j. večernému oficiu), povečernici (t. j. kompletóriu) a tajnej službe (t. j. omši). I otvorili sa, podľa prorokových slov, uši hluchých a počuli slová Písma a jazyk jachtavých sa stal zreteľný (Iz 35, 5; 32, 4). Boh sa tomu zaradoval a diabol zostal zahanbený“ (ŽK XV).

Veľký význam pre ich činnosť malo zriadenie vzdelávacej inštitúcie. V staroslovanskom Živote Konštantína čítame: „Keď prišiel (Konštantín) na Moravu, s veľkou úctou ho prijal Rastislav a keď zhromaždil učeníkov, oddal mu ich na učenie“ (ŽK XV). Konštantín sa stal zakladateľom školstva na Veľkej Morave. Italská legenda uvádza, že solúnski bratia začali aj „deti vzdelávať v písme“ (IL III).

Výnimočné postavenie mala prvá slovanská vysoká škola. Bola zriadená podľa vzoru carihradskej vysokej školy, ktorej vzdelanie bolo organizované podľa starého antického systému. Predmety boli rozdelené do dvoch skupín. Do prvej - trivium - patrila gramatika, dialektika a rétorika, v druhej - quadrivium - aritmetika, geometria, astronómia a muzika. Staroslovanský Život Konštantína zachoval zaujímavú poznámku o pedagogickej činnosti Konštantína Filozofa na Veľkej Morave. Uvádza, že Konštantín „tam dal učiť i iné náuky, gramatiku i muziku“ (ŽK XV). Metod ako skúsený právnik určite prednášal na tejto škole právnu problematiku.

Jedinečnosť školy spočívala najmä v tom, že solúnski bratia, odchovanci vyspelej byzantskej kultúry, neuplatňovali veľkomoravským žiakom knihy a texty v slovanskom jazyku. Vďaka tejto inkulturačii, ktorej základ tvoril slovanský jazyk a slovanská kultúra, výučba veľkomoravského dorastu napredovala veľmi rýchlo (Bagin, A.: Apoštoli Slovanov. Cyril a Metod a Veľká Morava. SSV Trnava v CN Bratislava 1987, s. 76).

Činnosť vysokej školy na Veľkej Morave bola na čas prerušená cestou solúnskych bratov do Ríma (r. 867). Metod znova obnovil činnosť tejto školy po svojom návrate a pri jej činnosti mu iste pomáhali jeho najvýznamnejší spolupracovníci Gorazd, Kliment a Naum. Roku 885 vzrástol počet Metodových

žiacov na dvesto. V gréckom Živote sv. Klimenta, ktorý je známy aj pod názvom Bulharská legenda, čítame: „Svedectvom tohto je aj veľký počet kňazov, diakonov a subdiakonov, ktorých umierajúc zanechal dvesto v oblasti svojej cirkvi“ (BL VI).

Cyril a Metod s ďalšími spolupracovníkmi založili v Moravskej ríši okrem Vysokej školy podľa vzoru byzantskej dvornej školy v Carihrade aj Slovanskú literárnu školu, ktorej činnosť bola zameraná na preklady najmä z oblasti liturgie, ale vznikala tu aj pôvodná literárna tvorba. Konštantínovi možno pripísať nasledujúce pôvodné práce: O nájdení pozostatkov svätého Klementa (tri grécke spisy);

- Antijudaistická polemika;
- Proglas, čiže predspev k staroslovienskemu prekladu štyroch evanjelií v tej samej reči;
- Predhovor k staroslovienskemu prekladu evanjelií (po grécky);
- Enkomia k úcte svätého Gregora Nazianského;
- Piesňový kánon o svätom Dimitrijovi mučeníkovi;
- Modlitba svätého Cyrila.

Po štyridsiatich mesiacoch namáhavej práce roku 867 solúnski bratia putovali do Ríma, kde mali podať správu o misijnej činnosti. Zároveň chceli dať vysvätiť niektorých zo svojich žiakov.

V Blatnohrade ich prijal knieža Kocel, ktorý sa úprimne tešil z ovocia ich práce na území, ktoré mu bolo domovom. Podobne ako Rastislav, aj on im zveril päťdesiat mladíkov na výchovu.

Cestou do Ríma sa Konštantín dostáva v Benátkach do sporu s „trojjazyčníkmi“, ktorí neuznávali uctievanie Boha v inom jazyku, ako je hebrejčina, gréčtina a latinčina. Filozof im však odpovedal: „Či neprichádza dážď od Boha na všetkých rovnako? A či slnko nesvieti takisto na všetkých? Či rovnako nedýchame na vzduchu všetci? To sa vy nehanbíte uznávať iba tri jazyky a prikazovať, aby všetky ostatné kmene boli slepé a hluché?

Povedzte mi, či robíte Boha bezmocným, že to nemôže dať, alebo závistlivým, že to nechce?“ (ŽK XVI).

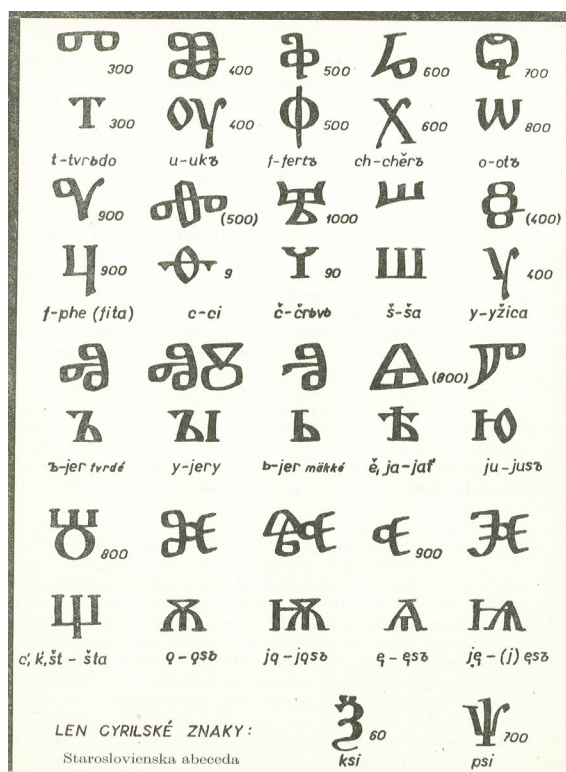
V Ríme sa im dostalo prijatia od samotného pápeža Hadriána II. (867-876), ktorý ich vyšiel privítať až k bránam Ríma. Iste aj preto, že niesli so sebou relikvie sv. Klimenta. O ich úspešnom pobyte vo Večnom meste svedčia aj tieto slová: „Keď pápež prijal slovanské knihy, posvätil ich a položil

Staroslovienska abeceda

v chráme Svätej Márie, ktorá sa volá Fatné, i spievali nad nimi svätú liturgiu. Nato prikázal pápež dvom biskupom, Formozovi a Gauderikovi, vysvätiť slovenských učeníkov. A ako ich vysvätili, hneď spievali liturgiu slovanským jazykom v chráme svätého apoštola Petra. Na druhý deň spievali v chráme svätej Petronily a na tretí deň spievali v chráme svätého Andreja. A potom zase spievali v chráme veľkého učiteľa národov apoštola Pavla. Nad jeho svätým hrobom celú noc spievali chválospevy po slovensky a ráno znova spievali liturgiu. Mali na pomoc biskupa Arzénia, jedného zo siedmich biskupov, a Anastázia, bibliotekár“ (ŽK XVII).

Metod a niektorí žiaci moravskej školy teda boli v Ríme vysvätení za kňazov. Chorľavý Konštantín však vstúpil v Ríme do kláštora, prijal rehoľné meno Cyril a po krátkom čase 14. februára 869 zomrel. (Je možné, že Konštantín bol biskupom, ako to vyjadrujú niektoré zobrazenia nachádzajúce sa v Ríme. Dojímavé sú slová, ktorými sa pred smrťou prihovárал svojmu bratovi: „Hľa, brat, boli sme obaja záprahom, čo ťahal jedinu brázdú, a ja, skončiac svoj deň, padám na oranisku. Ale ty ľúbiš veľmi Horu, no neopúšťaš pre Horu

Cyrilské znaky

svoje učenie. Lebo čím môžeš byť skorej spasený?“ (ŽM VII). Vidíme, že misijná a pedagogická práca bola v jeho živote ťažká, závažná, že na ňu myslí aj v posledných okamihoch svojho života.

Modlitba zomierajúceho Cyrila je duchovným testamentom pre tých, medzi ktorými pracoval. Nepochybne aj pre náš národ, ktorému priniesol duchovné hodnoty nepredstaviteľnej ceny: „Pane Bože môj, ktorý si všetky anjelské zbory a netelesné sily stvoril, nebo si vystrel a zem si založil a všetko jestvujúce z nebytia v bytie priviedol, a ktorý vždy vypočúvaš tých, čo plnia tvoju vôľu a boja sa teba a čo zachovávajú tvoje prikázania, vyslyš moju modlitbu a zachovaj verné stádo, nad ktorým si ustanovil mňa, nesúceho a nehodného svojho sluhu. Zbav ho bezbožnej a pohanskej zloby tých, čo vyslovujú proti tebe rúhanie a znič trojazyčný blud a zveľaď Cirkev svoju množstvom. Všetkých spoj do jednoty, učiň ho ľuďom znamenitým, jednomyseľným v pravej viere a správnom vyznávaní a vnukni do ich sŕdc slovo tvojho prijatia za synov. Lebo to bol tvoj dar, takže si nás nehodných, ochotných na dobré skutky a tebe milé činy prijal hlásať evanjelium tvojho Krista. Ktorých si

mi dal, ako tvojich tebe odovzdávam, spravuj ich svojou mocnou pravickou, skry ich pod ochranu svojich krídel, aby všetci chválili a slávili tvoje meno, Otca i Syna i Ducha Svätého. Amen“ (ŽK XVIII).

Konštantín-Cyrl bol s veľkou úctou poctovaný v Bazilike sv. Klimenta v Ríme a uctievaný od začiatku ako svätec. Slovinci na mieste jeho hrobu postavili oltár (1952). Aj ostatné slovanské národy na tomto mieste živo uctievali jeho obetavú činnosť.

Metod sa spolu s vysvätenými kňazmi vrátil k Slovincom. Cestou sa zastavil na Blatnohradě u Kocela. Koncom roku 869 posielal Kocel Metoda s dvadsiatimi učeníkmi opäť do Ríma so žiadosťou, aby pápež vysvätil Metoda za biskupa. Pápež Hadrián II. vyhovel Kocelovej žiadosti. Obnovil dávno zaniknuté panónske arcibiskupstvo (Sirmium), pripojil k nemu územie Moravy a vymenoval Metoda za panónskeho a moravského arcibiskupa a pápežského legáta.

Bulou Gloria in altissimis Deo, ktorú adresoval Svätoplukovi (871-894), oznámil, že potvrdil používanie slovanskej liturgie, Metoda ustanovil za arcibiskupa a posielal ho ako učiteľa a svojho legáta. Toto potvrdenie svedčí o dobrom vzťahu medzi rímskym pápežom a solúnskymi bratmi, ako aj o úspešnom pobyte v Ríme.

Obnovenie sirmijskej metropoly, kde bol prvý biskup sv. Andronik, vyvolalo veľké rozhorčenie bavorského episkopátu. Biskupi protestovali u Ľudovíta Nemca (850-875) a spisom De conversione Bagoariorum et Carantanorum dokazovali svoje nároky na Panóniu. V súvislosti s Nitrou sa tam píše: „Jemu (Pribinovi) posvätil (consecravít) niekdajší arcibiskup Adalram kostol za Dunajom na jeho vlastnom majetku zvanom Nitrava.“

Medzitým sa aj v Moravskej ríši zmenila situácia. Rastislavov synovec Svätopluk sa vzoprel proti svojmu strýkovi, podvodom ho zajaľ a vydal Nemcom. Rastislava v Regensburgu odsúdili na smrť, ale dostal milosť. Oslepili ho a uväznili v kláštore. (Pravoslávna cirkev na Slovensku ho vyhlásila za svätého v Prešove 29. októbra 1994.)

Svätopluk, napriek tomu, že uznal franskú nadvládu, upadol do podozrenia a dostal sa do väzenia.

Metoda, vracajúceho sa z Ríma, zajali vojenské družiny franského kléru. V Regensburgu bol súdený za porušovanie ich jurisdikcie a v Švábsku uvrh-

nutý do väzenia do kláštora v Ellwangene alebo v Reichenau. Až v roku 873 na príkaz pápeža Jána VIII. bol arcibiskup Metod z väzenia prepustený a v sprievode biskupa z Ancony prichádza na Moravu.

Jeho spory s franským duchovenstvom však neutíchajú. V roku 879 obžalovali Metoda u pápeža, že „ľud privádza do bludu“ a že „omše spieva v barbarskom, čiže v slovanskom jazyku“, čo mu bol Ján VIII. (872-882) po oslobodení z väzenia zakázal, a preto Metod opäť odchádza do Ríma a vysvetľuje všetky falošné obvinenia.

Z Ríma sa Metod vrátil s bulou Industriae tuae, v ktorej pápež Ján VIII. (872-882) Svätoplukovi oznámil, že Metod je vo všetkom pravoverný a potvrdil ho v hodnosti moravského arcibiskupa a pápežského legáta. Schválil aj slovanské písmo a liturgiu a Svätopluka zveril pod ochranu „svätého Petra.“ Na Svätoplukovu žiadosť vysvätil pápež Vichinga za nitrianskeho biskupa. (Ide o prvú písomnú zmienku o Nitrianskom biskupstve; r. 880 sa považuje za rok jeho vzniku, aj keď nemožno vylúčiť jeho skorší pôvod.) Viching nerešpektoval Metodovu nadriadenosť a robil intrigy proti Metodovi.

Arcibiskup Metod aj napriek tomu pokračoval od svojho návratu z väzenia v literárnej, organizačnej, ale predovšetkým pastoračnej činnosti. V jeho životopise sa píše: „...zveril mu (Svätopluk) všetky kostoly i duchovných vo všetkých mestách. Od toho dňa veľmi začalo rásť Božie učenie, vo všetkých mestách sa zväčšoval počet duchovných a pohanov – odvracajúc sa od svojich bludov - uverili v pravého Boha“ (ŽM X).

Rozbroje medzi franským a slovanským kňazstvom vyústili po Metodovej smrti do zákazu slovanskej liturgie a vyhnanie jeho žiakov.

Metod, vyčerpaný únavnou prácou, poznačený utrpením, ešte pred smrťou určil svojho nástupcu v osobe kňaza vynikajúcich kvalít - Gorazda, pochádzajúceho z tohto územia. Na otázku učeníkov - „Koho pokladáš, otče a učiteľa ctihodný, za súceho medzi svojimi učeníkmi, aby bol nástupcom v tvojom učení?“ - odpovedal a ukázal na jedného zo svojich známych učeníkov, nazývaného Gorazd: „Tento je vašej krajiny slobodný muž, učený dobre v latinských knihách a pravoverný. To buď Božia vôľa a vaša láska, ako aj moja“ (ŽM XVII). On ako autor Života Metodovho zachytil aj posledné oka-

mihy svojho vzácneho učiteľa: „A keď sa v Kvetnú nedeľu zhromaždil všetok ľud, hoci veľmi zoslabnutý, vošiel do chrámu, požehnal cisára i knieža, duchovenstvo i všetok ľud. A riekol: 'Strežte ma, deti, do tretieho dňa!' Ako sa i stalo. Keď svital tretí deň, povedal naposledy: 'Do tvojich rúk, Pane, porúčam svojho ducha' (Lk 23, 46). A na rukách kňazov dokončil šiesteho dňa mesiaca apríla, v tretej indikcii, roku 6393 od stvorenia sveta.

A len čo ho jeho učeníci opatrili a vzdali mu dôstojné pocty, vykonal cirkevnú službu po latincky, grécky a po slovansky a uložili ho v katedrálnom chráme.

I priradil sa k svojim otcom i patriarchom i prorokom i apoštolom, učiteľom a mučeníkom. Ľudia však, nesčíselný národ, čo sa zhromaždil, odprevádzali ho so sviecami, oplakávajúc dobrého učiteľa a pastiera: muži i ženy, malí i veľkí, bohatí i chudobní, slobodní i nevoľní, vdovy i siroty, cudzinci i tuzemci, neduživí i zdraví; všetci, lebo všetkým sa stal všetko, aby získal všetkých“ (ŽM XVII) .

V neúnavnej práci na našom území majú svoj významný podiel aj spolupracovníci solúnskych bratov. Oni boli ich priamymi pokračovateľmi.

Po smrti Metodovej v roku 885 sú životné cesty Gorazda a jeho spoločníkov nejasné a názory autorov sa v tejto otázke značne rozchádzajú. Bulharská legenda podáva správu o prenasledovaní Metodových učeníkov: „Ale drzý a bezočivý zástup bludárov nezniesol, aby mu bol Metod aj po smrti živým súperom. Preto kričal: Podme, premôžme Gorazda a nastavíme mu úklady! Lebo jeho život je nepodobný nášmu a odlišné sú jeho cesty a vyčíta nám hriechy. Ak on zostane nažive, ožil by znova aj Metod. Odstránili ho z biskupského úradu a nastolili akéhosi Vichinga, opojného vínom bludárstva a schopného opojiť aj iných... A tých, ktorí mali učiteľský úrad, ba aj mnohých iných znamenitých mužov, spúťali do okov a väznili v temniciach, kde nebolo nijakej útechy, lebo nesmeli k nim ani príbuzní, ani známi. Tak urobili so známym Gorazdom, ktorého sme viackrát spomínali a ktorého cnosť vyvýšila na Metodov prestol, lebo sa na Morave narodil a poznal veľmi dobre obidva jazyky - slovanský aj grécky. Tak urobili aj s kňazom Klimentom, vynikajúcim mužom,

s Vavríncom, Naumom a Angelárom“ (BL VII, XII).

Tým, že Cyril a Metod uplatňovali svoje charizmatické dary, prispeli rozhodujúcim prínosom pri budovaní Európy, nielen pokiaľ ide o jej kresťanské náboženské spoločenstvo, ale aj čo sa týka jej občianskej a kultúrnej jednoty. Ani dnes nejestvuje iná cesta k prekonaniu rôznych napätí a k náprave roztržiek a protikladov tak v Európe, ako aj na celom svete, lebo tieto javy hrozia, že vyvolajú zničenie životov a hodnôt. K tomuto cieľu vedie otvorenosť voči bratom, vzájomné porozumenie a ochotná spolupráca veľkodušnou výmenou kultúrnych a duchovných dohier.

Jedna zo základných túžob dnešného ľudstva je naozaj snaha znova nájsť jednotu a spoločenstvo pre skutočne dôstojný život všetkých ľudí na celej našej planéte.

Poslaním učiteľa, vychovávateľa a apoštola Slovanov mal Konštantín Filozof naplniť a zavŕšiť svoj časovo krátky, ale dielom dlhý život. Osobne od skorého detstva, od uvedomenia seba túžil po rozjímaní v skrytosti, po mravno-duchovnej mníšskej dokonalosti. Zo sústredeného duchovného vypätia, z ohniska vnútornej osobnosti vychádzala Konštantínova činnosť, uskutočňovaná ako obeta, ako vedomé a dobrovoľne prijatá služba. Ved' ako by mu bolo dovolené, neskôr to o ňom bude tvrdiť ochridský biskup Teofylakt, prebývať v tele len dovtedy, kým vynájde písmo a zhotoví preklad Písma, čiže kým položí základy novej vzdelanosti. Po tejto službe Božej vôle prijíma ho Boh, ktorý ho naučil poznaniu.

„Takýto um, bratia, Boh daroval Slovanom!“ - môžeme v úžase volať s mníchom Chrabrom. A daroval ho preto, zdôrazňuje prvý životopisec Konštantína Filozofa, aby sme i my nasledovali jeho život, aby sme sa i my stávali podobnými jemu, aby sme pokračovali v jeho diele, v ďalšom budovaní a rozvíjaní kresťanskej vzdelanosti. A po tisícročnej dobe, ktorá uplynula od smrti Filozofa, jeho dielo je živé ďalej. Ba dnes je ešte životnejšie a podnetnejšie. Učí nás veľkoryso, s pohľadom upretým do ďalekej budúcnosti, pracovať na prehlbovaní, upevňovaní a rozširovaní hodnôt, pre ktoré žil sv. Konštantín-Cyril.

Proglas

Konštantín Filozof

*Všetci, čo chcete svoje duše krásnymi
uzrieť, a všetci po radosti túžiaci,
túžiaci temno hriechu navždy zapudiť
i sveta tohto hnily sa pozbaviť
i raský život pre seba zas objaviť*

*I horiacemu ohňu navždy uniknúť,
počujte, čo vám vlastný rozum hovorí,
počujte všetci, celý národ sloviensky,
počujte Slovo, od Boha vám zoslané,
Slovo, čo hladné ľudské duše nakrími,*

*Slovo, čo um aj srdce vaše posilní,
Slovo, čo Boha poznávať vás pripraví.
Tak ako radosť nezasvitne bez svetla,
by oko celý Boží svet v ňom uzrelo,
bo všetko nie je krásne ani zreteľné,*

*Tak ani duša, žiadna duša bez písmen,
vedomia nemá o tom Božom zákone,
zákone knižnom, o zákone duchovnom,
zákone, cezeň Boží raj sa zjavuje.
Bo ktorý sluch, čo hrozný rachot hromový*

*Neočuje, stáť bude v bázni pred Pánom?
Bo taký čuch, čo vôňu kvetu nevníma,
akože môže zázrak Boží pochopiť?
Bo také ústa, ktoré sladkosť necítia,
Človeka činia, akoby bol z kameňa.*

*A ešte väčšmi od človeka z kameňa
je mŕtva duša, každá duša bez písmen...*

Výňatok

Zo staroslovienčiny preložil Eugen Pauliny

Prebásnil Viliam Turčány

Cyrilo-metodský odkaz a naše písomníctvo

Ema Krošláková †

Vznik veľkomoravského písomníctva, s ktorým je spojené používanie svojrázneho písma a osobitého slovanského jazyka, mal rozhodujúci vplyv nielen na slovanské, ale aj na európske dejiny a zmenil tvár východnej Európy.

Korene cyrilo-metodskej veľkomoravskej slovesnosti úzko súvisia s dejinami našich veľkomoravských predkov, s ich materiálnou a duchovnou kultúrou.

Veľká Morava vznikla v prvej tretine 9. storočia spojením moravského a nitrianskeho kniežatstva. Cennú písomnú zmienku o nitrianskom kniežatstve zachoval latinsky písaný prameň O obrátení Bavorov a Korutancov (De conversione Bagoariorum et Carantanorum) z roku 870. V spise sa okrem vysviackych kostola (v r. 828, resp. 829) na súkromnom majetku kniežaťa Pribinu spomína aj jeho vyhnanie z Nitry moravským kniežaťom Mojmirom (okolo r. 833). Neskôr, v roku 846, východofranský panovník Ľudovít Nemec odstránil Mojmíra a dosadil na kniežací stolec Rastislava, Mojmirovho synovca. Knieža Rastislav sa navonok usiloval rešpektovať vazalský vzťah ku kráľovi Ľudovítovi Nemcovi, ale išlo mu predovšetkým o vnútorné upevnenie svojej pozície a nezávislosť krajiny. Preto sa obrátil na pápeža Mikuláša I. so žiadosťou o osamostatnenie Veľkej Moravy po cirkevnej stránke a o zriadenie vlastného biskupstva.

U pápeža však nepochodil, a tak vysielal posolstvo k cisárovi Michalovi III: Žiadosť je v Živote Konštantína formulovaná takto: „My Slovieni sme ľud prostý, a nemáme, kto by nás učil pravdu a vysvetlil zmysel, a tak dobrý vládár pošli nám takého muža, ktorý by nás upravidl k všetkej spravodlivosti.“ Byzantský cisár Michal III. vyšiel v ústrety Rastislavovmu posolstvu z viacerých, najmä však mocenských dôvodov. Na byzantskú misiu na Veľkú Moravu vybral dvoch vzdelaných bratov zo Solúna Konštantína a Metoda. Ich pôsobenie na Veľkej Morave predstavuje významný kultúrohistorický medzník vo vývine prvého západoslovanského štátneho útvaru, v ktorom prebiehal zápas o svojbytnosť a o zriadenie samostatnej cirkevnej organizácie so slovanskou liturgiou.

Obaja bratia boli na svoju misijnú činnosť dobre pripravení. Starší Metod (narodil sa okolo roku 813) bol právnický vzdelaný. Pôsobil istý čas ako správca provincie pri rieke Styrmon (Struma). Mladší Konštantín, ktorý sa narodil roku 826 alebo 827, sa stal bibliotekárom a neskôr profesorom na dvorskej škole – univerzite v Konštantínopole. Pre svoju učenosť dostal prezývku (prímenie) Filozof.

Na mnohostranné účinkovanie v oblasti formovania duchovnej kresťanskej kultúry, vo výchove domáceho kňazského dorastu a christianizácie v domacom slovanskom jazyku mali Konštantín a Metod náležité predpoklady. Ovládali slovanský jazyk svojho rodného kraja na okolí Solúna a ešte pred príchodom na Veľkú Moravu zostavili slovanské písmo, hlaholiku (glagolicu). Tento slovanský jazyk, ktorého základom bolo bulharsko-macedónske nárečie z okolia Solúna, sa nazýva starosloviensky jazyk. Najstaršie slovanské pramene ho pomenúvajú ako jazykú slověnski; latinské pramene ho uvádzajú ako lingua sclavinica, slavinica, sclavina. Predpokladá sa, že slovanský jazyk uvedeného typu sa používal pri šírení kresťanstva v okolí Solúna už aj pred veľkomoravskou misiou Konštantína a Metoda. Vychádza sa pritom zo skutočnosti, že v Solúne a v jeho okolí bolo staré slovanské osídlenie a že dvojazyčné grécko-slovanské obyvateľstvo prijalo kresťanstvo už dávnejšie.

Roku 863 prichádzajú Konštantín a Metod so svojím sprievodom na územie Veľkej Moravy, kde boli nepokoje a prebiehala vojna s kráľom Ľudovítom Nemcom. Aj v nasledujúcom roku franskí útočníci obliehali Devín. Rastislav v tejto situácii uzavrel prímerie. Pre pôsobenie solúnskych bratov nastali pokojnejšie podmienky.

Konštantín a Metod prišli k veľkomoravským Sloviénom, ktorí mali na pomerne vysokej úrovni materiálnu kultúru. O jej stupni podáva svedectvo dobový spis Opis hradov a krajín na severnej strane Dunaja. Vznikol pre potreby franského dvora a spomínajú sa v ňom dve Moravy: „Moravania majú 11 hradov“, a na inom mieste: „Tiež jestvuje ľud, ktorý sa nazýva Moravania a má 30 hradov.“ Z opisu nie je celkom jasné, či prvý údaj sa týka Mojmirovho

kniežatstva a druhý Pribinovho. Svedectvá archeologických výskumov svedčia o existencii kniežacích hradísk nielen v Nitre, ale aj v údolí Moravy, napríklad Veligrad pri Starom Meste, Valy pri Mikulčiciach, Pohansko pri Břeclavi a iné.

Pri komunikácii v oblasti duchovnej kultúry predpokladáme existenciu západoslovenského ústneho kultúrneho jazyka, ktorý sčasti aj štýlovo diferencovaný plnil istú celospoločenskú funkciu. Používal sa napríklad v prejavoch a formulách spojených so spoločenským životom jednotlivca alebo skupiny (prosebné a očistné obrady pri narodení, pri svadbe, pri horekovaní – tzv. tryzna a pod.).

Na území Veľkej Moravy pôsobili v predcyrilo-metodovskom období viaceré misie – grécka, talianska, bavorská. O stykoch talianskeho kresťanstva s našimi západoslovanskými predkami svedčia zápisy asi 280 západoslovanských mien na okrajoch latinského Cividalského evanjeliára z 9. storočia (szuenliepule – Svtěplúkú, szuentezizna – Svtěžizna a i.).

Predstavitelia byzantskej misie teda prišli na Veľkú Moravu do prostredia, v ktorom už jestvoval domáci kultúrny jazyk i domáca kresťanská terminológia. Svojou zodpovednou činnosťou pri výchove, vzdelávaní a christianizácii v starosloviencine, v jazyku zrozumiteľnom ľudu, narážali na odpor franského kléru. Preto sa pobrali do Ríma k pápežovi Hadriánovi II., ktorý slávnostne schválil starosloviensky jazyk ako liturgický jazyk, rovnocenný hebrejskému, gréckemu a latinskému jazyku.

Metod a niektorí žiaci veľkomoravského učilišťa boli v Ríme vysvätení za kňazov. Chorľavý Konštantín vstúpil v Ríme do kláštora a prijal rehoľné meno Cyril. Zomiera 14. februára 869. Metod sa vracia na Veľkú Moravu a neskôr je vymenovaný za arcibiskupa a pápežského legáta. Ďalšie osudy Metoda boli veľmi dramatické a prežíval veľké starosti a ťažkosti. Obžalovali ho v roku 879 u pápeža, že „ľud privádza do bludu“ a že omše spieva v barbarском čiže slovienskom jazyku. Pápež Ján VII. však schvaľuje aj slovienske písmo a liturgiu. Na Svätoplukovu žiadosť vysvätil Vichinga za nitrianskeho biskupa. Viching sa mal podriaďovať Metodovi, ale nerešpektoval Metodovu nadriadenosť a sústavne intrigoval proti nemu. Rozbroje medzi stúpenkami Vichinga a slovenským kňazstvom narastali a ich výsledkom bol po Metodovej smrti zákaz slovienskej liturgie. Metod 6. apríla 885 zomrel a pápež

Diecézna knižnica

Štefan v septembri 885 definitívne zakazuje liturgiu v slovienskom jazyku.

Ortografický systém, ktorý zostavil Konštantín Filozof pre potreby slovienskeho písomníctva, vynikajúco vystihol špecifickosť hlások staroslovienskeho písomníctva. Už pred odchodom na Veľkú Moravu preložil Konštantín výber z evanjeliových čítaní, tzv. evanjeliár. Na Veľkej Morave preklady biblických textov bratia postupne doplnili. Veľkomoravská literárna tvorba sa však nezachovala v origináli (prototexte), iba v neskorších odpisoch. Najstaršie staroslovienske preklady evanjeliára sa zachovali z konca 10. alebo zo začiatku 11. storočia. Prekladateľská technika a Konštantínov zmysel pre pochopenie originálu boli pozoruhodné. V slavistickej literatúre sa preklady Konštantína a Metoda hodnotia veľmi pozitívne; sú na vysokej umeleckej a štylistickej úrovni.

Z prekladov treba osobitne vyzdvihnúť omšovú knihu - misál - zvanú Kyjevské listy. Je napísaná najstarším typom hlaholiky, zachováva niektoré sta-

robylé jazykové prvky a jej vznik sa kladie na koniec 9. alebo na začiatok 10. storočia. Za pôvodcu (zostavovateľa) Kyjevských listov sa donedávna pokladal Konštantín. Novšie bola vyslovená hypotéza, že vzhľadom na panónsko-moravskonitrianske znaky textu mohol byť autorom Gorazd, resp. možno predpokladať spoluprácu Gorazda s Metodom pri prekladaní a spracovaní Kyjevských listov.

Z pôvodnej tvorby má vysoké umelecké, duchovné a jazykové hodnoty prvá slovanská básnická skladba z veľkomoravského obdobia - predslov k Sv. Evanjeliu (Proglasú svtu evangeliju). Konštantín v ňom vznešeným, obrazným štýlom vyjadril radosť nad šírením Božieho slova v reči zrozumiteľnej ľudu a oslávil Sv. Písmo.

Činnosť Konštantína a Metoda bola mnohostranná a napriek tomu, že pôsobili na území Veľ-

kej Moravy pomerne krátko, zapísali sa natrvalo do dejín nášho národa. Cyrilo-metodská tradícia zostáva jednou z najvýznamnejších kultúrno-historických a národných tradícií v našich dejinách, a to z viacerých dôvodov. Konštantín a Metod položili základy slovanského písomníctva, ktorého základnou podmienkou bolo utvorenie slovanského písma; Konštantín a Metod stali sa sprostredkovateľmi pri prehľbovaní kontaktov medzi veľkomoravským prostredím a vyspelou byzantskou kultúrou; s ich pôsobením je spojený vznik veľkomoravskej literárnej školy, ktorej členovia rozvinuli bohatú prekladateľskú i pôvodnú literárnu činnosť.

Aj v súčasnosti je potrebné oživovať cyrilo-metodskú tradíciu a nadväzovať na ňu, pretože priniesla hodnoty, ktoré sú potrebné pri duchovnej obnove nášho národa.

Nitrianske školstvo v rokoch 1918 - 1945

Ida Zubácka

Vznik samostatnej Československej republiky vytvoril predpoklady na rozvoj vzdelanosti, najmä školstva. Výchova nitrianskych detí začínala už v predškolskom veku na Štátnej materskej škole a Cirkevnej materskej škole. Základné vzdelanie poskytovali štyri ľudové školy, a to: Štátna ľudová škola, Rímskokatolícka ľudová škola chlapčenská, Rímskokatolícka škola dievčenská a Ľudová škola židovskej náboženskej obce. Do nitrianskeho školstva patrili aj Štátna ľudová škola na Zobore a Štátna ľudová škola v Párovských Hájoch.¹ Uvedený stav sa v sledovanom období nezmenil, pretože v meste bol nízky populačný prírastok. Na základných školách sa vyučovalo len po slovensky, čo bolo v pomadárčenej Nitre mimoriadne dôležité.

Politicko-spoločenské zmeny sa priaznivo odrazili aj v meštianskom školstve. Súkromnú meštiansku školu J. Szantóa na Piaristickej ulici poštátnili. Keďže mala nevyhovujúce priestory, vedenie školy i rodičia žiadali o pridelenie novej budovy. Dočkali sa 1. septembra 1937, kedy na Číneši slávnostne otvorili „Pribinovu štátnu meštiansku školu“ (dnes ZŠ kniežaťa Pribinu).² Patrila k najmodernejším školám na Slovensku a v tomto čase spĺňala všetky kritériá moderného vyučovania. Katolícka meštianska škola dievčenská zostala v kláštore vincentiek a vyučovali na nej výlučne kňazi a rehoľné sestry. Prvým poprevratovým riaditeľom sa stal E. Filkorn. Aj na meštianskych školách bola vyučovacím jazykom slovenčina.

Nitra prevzala z monarchie jedinú strednú školu – Rímskokatolícke vyššie gymnázium, ktoré roku 1919 poštátnili a premenovali na Štátne reálne gymnázium Tomáša Červeňa. Roku 1940 sa názov zmenil na Štátne slovenské gymnázium v Nitre. Škola zostala v pôvodnej budove na Cyrilovom, dnešnom Cyrilometodskom námestí. V medzivojnovom období na jej čele stáli traja riaditelia: J. Rozim, H. Hájek a J. Haša. Počet profesorov sa v jednotlivých školských rokoch pohyboval od 15 do 31 členov.³ K podstatnejším personálnym zmenám došlo po vzniku Slovenskej republiky, keď českých pedagógov nahradili Slováci. O šírenie slovenských jazy-

kových poznatkov sa výrazne zaslúžili dr. Š. Bezák, E. Filkorn a J. Damborský.

Do gymnázia prijímali žiakov, ktorí pred začiatkom školského roku dovŕšili 10. - 11. rok života. Predpokladom prijatia bolo úspešné absolvovanie prijímacích skúšok, ktoré sa vzťahovali na učebné predmety obligátne vyučované na základnej škole. Na gymnáziu mohli študovať žiaci verejní, privatisti a externí žiaci. V školskom roku 1919/20 sa na nitrianske gymnázium zapísalo 274 žiakov, z toho jeden privatista. Každý žiak musel zaplatiť školné vo výške 100 Kč a od roku 1926 200 Kč ročne.⁴ Uvedená skutočnosť zaťažovala sociálne slabšie rodiny a neraz zohrala rozhodujúcu úlohu pri plánoch na ďalšie štúdium. Chudobní žiaci mohli byť od školného oslobodení, ak sa preukázali svedectvom nemajetnosti a dobrými študijnými výsledkami. Ďalšie položky predstavovalo zápisné a zakúpenie učebných pomôcok, takže osemročné štúdium na gymnáziu bolo nákladné a niektorým žiakom nedostupné. Väčšinu študentov tvorili deti živnostníkov a inteligencie, v menšine boli deti malých roľníkov a námedzných robotníkov.

Pre zvlášť nadaných chudobných žiakov bol už v školskom roku 1919/20 založený „Podporný spolok chudobných žiakov československého štátneho reálneho gymnázia v Nitre“. Spolok finančne dotoval miestne organizácie i zámožní mecenáši. Zo spolkového fondu sa zakupovali učebnice, šatstvo, obuv, poskytovali sa občasné mesačné podpory vo výške 200-800 Kč ročne.⁵ Financie však boli obmedzené, a preto výpomoc nedostali všetci, ktorí ju potrebovali.

Podľa výnosu Ministerstva školstva a národnej osvety (č. 474/1921) bola na stredných školách povolená koedukácia. Je zaujímavé porovnať stav, resp. prírastok dievčat na nitrianskom gymnáziu s odstupom dvadsiatich rokov. V školskom roku 1919/20 bolo z celkového počtu 222 žiakov 12 dievčat (5,40%), v školskom roku 1938/39 z 801 žiakov 147 dievčat (18,35%).⁶ Uvedené čísla a percentá dokazujú, že dievčatá v Nitre a okolí nemali veľký záujem o gymnaziálne štúdium, ktoré je prípravkou pre vysoké školy. Viacej uprednostňova-

li odborné školy, najmä ženský učiteľský ústav a odbornú školu pre ženské povolania.

Profesorský zbor skvalitňoval výučbu jednotlivých predmetov používaním učebných pomôcok a doplnkovej literatúry z príručnej knižnice. Štát poskytoval na ich zakúpenie primerané finančné prostriedky, fond rozširovali aj dary súkromných osôb. Knižnica sa do roku 1942 rozrástla z necelých tisíc na 7 725 zväzkov, v odborných zbierkach sa nachádzalo takmer 27 000 predmetov.⁷

Sledované gymnázium nemalo vyhovujúce učebné priestory. Triedy boli malé, tmavé a preplnené žiakmi, v budove bola aj nevyhovujúca kanalizácia. Uvedené problémy sa prejavili na zhoršenom zdravotnom stave žiakov, preto v školskom roku 1925/26 zaviedli školskú lekársku službu a urobili hygienickú úpravu vnútornej časti budovy. I napriek tejto starostlivosti sa škody na zdraví niektorých žiakov už nedali napraviť. O kritickej situácii svedčí článok v miestnych novinách Nyit-ravármegye, uverejnený roku 1931. Rektor kňazského seminára S. Cserhelyi okrem iného napísal: „...Gymnázium má pre 770 študentov iba 10 miestností a utvorených tried je 20. Problém rieši riaditeľstvo dvojsmenným vyučovaním, ...minister Mičura upozornil na kritickú situáciu národné zhromaždenie a navrhol postaviť novú budovu...“⁸ K výstavbe nedošlo a otázka učebných priestorov zostala do roku 1945 nedoriešená.

Výročné správy gymnázia svedčia o čulej mimoškolskej činnosti študentov. V školskom roku 1919/20 bola na škole založená čítareň, šachový krúžok, Krúžok futbalistov synovia Svätopluka, spevokol, divadelný krúžok, Vzdelávací krúžok svätého Metoda a dorast Československého červeného kríža, ktorý po piatich rokoch evidoval 398 členov. V školskom roku 1923/24 pribudol krúžok abstinentov, do ktorého vstúpilo 250 žiakov (z celkového počtu 519). Dva oddiely skautingu – Zväz junákov a Zväz skautov RČS s 54 členmi boli založené v školskom roku 1924/25. V marci 1928 vznikol dievčenský skautský oddiel, zameraný na kurzy prvej pomoci. V školskom roku 1929/30 sa vytvoril Odbor dorastu Masarykovej leteckej ligy, do ktorého vstúpilo 311 študentov. Po vzniku Slovenského štátu sa škála krúžkov rozšírila o Hlinkovu mládež. Členovia nosili rovnošaty a pracovali v zmysle Hlinkových ideálov vyjadrených heslom: „S mladistvým elánom za Boha – za národ!“⁹

*Interiér Rímskokatolíckeho ženského učiteľského ústavu – výstava
ručných prác žiačok roku 1935
Z archívu Ponitrianskeho múzea*

Založené krúžky mali väčšinou masovú základňu, pretože organizovali nadpolovičný počet študentov. Vo výročných správach sa však málo hovorí o ich konkrétnej činnosti, čo zvädza k podozreniu, či boli naozaj aktívne. Výnimkou je Vzdelávací krúžok svätého Metoda, ktorý pracoval periodicky. Členovia si na schôdzach rozširovali teoretické vedomosti, pripravovali program na školské i mestské oslavy, usporadúvali kultúrne večierky a športové podujatia. Je nesporné, že mimoškolskú činnosť gymnazistov obmedzovali nevyhovujúce priestory a dvojsmenné vyučovanie.

Pertraktované gymnázium bolo 218 rokov cirkevné, takže slúžilo ako základňa na prípravu kňazského dorastu. Po poštátnení sa situácia podstatne zmenila. V nových hospodársko-politických pomeroch len mizivé percento absolventov pokračovalo v štúdiu na miestnom seminári, niektorí štúdiom prerušili, resp. neukončili, preto sa v nitrianskej diecéze začal prejavovať nedostatok kňazov.

Biskup dr. K. Kmeťko sa usiloval situáciu riešiť, a tak v školskom roku 1921/22 v budove Biskupského sirotinca otvoril Seminarium parvulorum, bežne nazývaný biskupský internát. Spočiatku v ňom bývalo 45-50, po rozšírení až 64 chovancov.¹⁰ Viedol ho kňaz a pri výchovnej práci mu pomáhali mníšky rádu svätého Vincenta. Gymnazistov ubytovaných v biskupskom internáte vychovávali v prísnom katolíckom duchu a tak pripravovali na kňazské povolanie.

Nitra, Farská ulica – pohľad na Kláštor sv. Vincenta, sídlo učiteľskej akadémie

Na nitrianskom gymnáziu študovalo v medzivojnovom období takmer 16 000 študentov, z toho 1879 dievčat.¹¹ Absolventi sa uplatnili ako stredoškolské kádre, alebo pokračovali vo vysokoškolskom štúdiu a z mnohých sa stali fundovaní odborníci.

Rozvoj a slovakizácia základných škôl si vyžiadali rozšírenie siete učiteľských prípraviek. Roku 1932 bol z iniciatívy biskupského úradu aj v Nitre otvorený Rímskokatolícky ženský učiteľský ústav na výchovu učiteliek pre ľudové školy. Roku 1940 ho premenovali na Rímskokatolícku dievčenskú učiteľskú akadémiu. Ústav bol umiestnený v kláštore rádu vincentiek na Wilsonovej – dnešnej Farskej ulici. Za prvého riaditeľa vymenovali kňaza M. Bolečka, v rokoch 1940-1945 stál na čele školy V. Magnusek. Učiteľský zbor tvorili väčšinou rádoové sestry. Českí profesori tu nevyučovali, pretože cirkev ich považovala za „príliš pokrokárskych“.

Školský rok 1932/33 otvorili pre 40 žiačok, každým postupným ročníkom sa škola rozrastala o 40-60 študentiek. Vyučovanie bolo bezplatné, preto na učiteľskom ústave študoval väčší počet robotníckych a maloroľníckych detí ako na ostatných nitrianskych stredných školách.

Podľa § 13 zákonného článku 38 z roku 1868 museli aj cirkevné učiteľské prípravky dodržiavať platné učebné osnovy a museli zriadiť cvičnú školu. Cvičná škola v Nitre mala v školskom roku 1937/38 päť tried s piatimi paralelkami, na ktorých sa vyučovalo striedavo. Žiačky III. ročníka počas školského roka hospitovali hodinu týždenne vo všetkých triedach a predmetoch. Kandidátky sa oboznamovali s globálnou metódou a podľa nej pracovali samostatne. Vyučovali štyri hodiny týždenne v základnej i paralelnej triede, pričom každá musela absolvovať aj výstup z náboženstva.

Ústav si od založenia budoval knižnicu a solídne zbierky, ktoré prispievali ku skvalitneniu výučby. V školskom roku 1943/44 vlastnil knižné publikácie a pomôcky k dejepisu, zemepisu, matematickému kresleniu, fyzike, chémii, prírodopisu, k hudobnej a telesnej výchove. Zbierky mali celkove 4451 kusov v hodnote 122 751 Ks.¹² Vyučujúci často využívali aj premietací prístroj, pomocou ktorého vzdelávali a vychovávali budúce učiteľky.

Ústredným hýbadlom vnútorného mimoškolského života žiačok bola Mariánska kongregácia, založená spolu s ústavom. Mala náboženský charakter a boli v nej organizované všetky dievčatá. Dvojtyždňové schôdze mali formu prednášok alebo debát na témy: „Učiteľka ako rehoľníčka, Pomer učiteľky k dedinským zábavám, Každodenný život praktického katolíka“ a iné.¹³

V septembri 1933 si žiačky založili Vzdelávaci krúžok Terézie Vansovej. Sledoval aktuality literárneho života a jubileá významných spisovateľov. Členky usporadúvali akadémie a prispievali do časopisu Úsvit. Vychádzal mesačne v 900 exemplároch a mal prispievateľky aj z meštianskej cirkevnej školy. V školskom roku 1937/38 došlo v krúžku k organizačným zmenám. Rozdelil sa na štyri samostatné kluby (literárny, pedagogický, dramatický, kultúrny), ktoré viedli mníšky.¹⁴

Roku 1940 sa na pôde školy sformovala stotina Hlinkovej mládeže – dievčenskej. Skladala sa z piatich kmeňov a „háemistky“ sa venovali prednáškovej, divadelnej, hudobnej, športovej a humanitnej činnosti. Čistili opustené hroby, pripravovali vianočné balíčky pre frontových vojakov, organizovali pouličné zbierky pre chudobných atď.

Súčasťou učiteľskej prípravky bol internát, v ktorom časť dievčat bývala bezplatne alebo s polovičnou zľavou. Za takýchto podmienok bola väčši-

*Pohľad na budovu prvého mestského obytného domu a Obchodnej akadémie v Nitre
Z archívu Ponitrianskeho múzea*

na chovaniak po dobu štyroch rokov stálymi obyvateľkami kláštora. Tak sa postupne plnil cieľ učiteľského ústavu vytýčený roku 1933: „Nech teda plní ústav do nového rúcha oblečený aj naďalej vznešené poslanie, nech z tichej a beznáročnej obetavosti jeho pracovníčok vyrastá pokolenie plné nadšenia za Boha, národ a republiku Československú.“¹⁵ Prax potvrdila, že pedagógovia vytýčený cieľ plnili. Učiteľský ústav v Nitre do roku 1946 vychoval približne 440 odborne a morálne erudovaných učiteľiek pre ľudové školy.

Za prvej republiky sa v Nitre usídlili aj odborné stredné školy. Nitrianska župa mala za monarchie agrárny charakter, čo sa po vzniku ČSR čiastočne zmenilo. V meste vzniklo 12 nových podnikov, prudký rozvoj zaznamenali remeslá, obchod, doprava a peňažné ústavy. Podnikatelia a finančníci potrebovali odborne vzdelané stredoškolské kádre, preto preferovali založenie obchodnej školy v Nitre.

Podmienky založenia školy boli dohodnuté s ministerstvom školstva v septembri 1919, pričom sa mestská správa zaviazala, že ju umiestni v Malom seminári. Po skončení dvojročnej lehoty biskupský úrad nájomnú zmluvu nepredĺžil, preto školu presťahovali do stiesnených priestorov v budovách gymnázia a židovskej školy. Nakoniec mestská správa rozhodla o výstavbe vlastnej budovy. Obchodnú školu postavili na rohu dnešnej Cintorínskej a Osvaldovej ulice a slávnostne otvorili 23. novembra 1924.¹⁶ Nitra tak získala modernú školskú budovu, plne vyhovujúcu požiadavkám na vzhľad a vyučovacie priestory.

Prvý školský rok na Štátnej obchodnej škole v Nitre otvorili 20. októbra 1919 s 32 žiakmi.¹⁷ V prvých rokoch existencie školy boli časté zmeny vo vedení. Na riaditeľskom poste sa vystriedali F. Šorm, K. Adámek, R. Pexa a A. Klaus. Situácia sa stabilizovala roku 1931, kedy funkciu prevzal PhDr. V. Měrka. Pod jeho vedením škola dosahovala výborné výsledky. Miesto stratil roku 1939, keď začali prepúšťať českých profesorov pôsobiacich na Slovensku. Posledným medzivojnovým riaditeľom bol J. Karvaš.¹⁸

V priebehu vývoja Štátna obchodná škola v Nitre zaznamenala viaceré organizačné zmeny. V školskom roku 1922/23 vzniklo samostatné dvojročné oddelenie pre obchodníctvo, tzv. „kupecká škola“. Na základe uznesenia mestskej správnej komisie bola k Obchodnej škole v auguste 1922 pričlenená „obchodná učňovská škola“. V školskom roku 1926/27 školu zreorganizovali na štvorročnú Obchodnú akadémiu s maturitou.¹⁹

Prvého septembra 1926 otvorili v budove obchodnej akadémie Župnú školu odbornú pre ženské povolania, známu pod názvom „rodinná škola“.²⁰ Vychovávala budúce gazdinky a administratívne pracovníčky pre rozličné odvetvia národného hospodárstva. Absolventky mohli pokračovať v štúdiu na dvojročných ústavoch pre vzdelanie učiteľiek domáчих náuk alebo na ústavoch pre vzdelanie učiteľiek dievčenských odborných škôl. Na Obchodnú školu a akadémiu v Nitre prijímali žiakov po dovŕšení štrnásteho roku života a po úspešnom absolvovaní prijímacích skúšok. Štvorročné štúdium končilo fakultatívnou skúškou dospelosti, ktorá absolventa oprávňovala pokračovať v štúdiu na vysokej obchodnej škole alebo po doplňovacej skúške na právnickej fakulte univerzity. Po ročnej praxi mal právo aj na samostatné vedenie živnosti. Obchodná akadémia v Nitre bola známa na celom Slovensku a o štúdium na nej bol veľký záujem.

Vedenie školy venovalo patričnú pozornosť budovaniu zbierok, lebo pomáhali uplatňovať zásadu názornosti vo vyučovacom procese. Väčšinu pomôcok kupovali zo štátnych zdrojov, časť darovali mecenáši. Významným prostriedkom názorného vyučovania boli exkurzie v domácich a zahraničných podnikoch.

Výročné správy Obchodnej školy a akadémie v Nitre svedčia o bohatej mimoškolskej činnosti

*Seminár sv. Ladislava Uhorského v Hornom meste – severný trakt
Z archívu Ponitrianskeho múzea*

profesorov a žiakov. V školskom roku 1921/22 vznikol Samovzdelávací krúžok, ktorý po desiatich rokoch premenovali na Samovzdelávací krúžok P. O. Hviezdoslava. Členovia študovali diela veľikánov slovenskej a českej literatúry; rozoberali slovanskú vzájomnosť; organizovali cudzojazyčné polhodinky, na ktorých konverzovali v anglickom, nemeckom a francúzskom jazyku; prednášali a hodnotili vlastné literárne pokusy a činnosť spestrovali „zábavnými hodinami“. Krúžok bol obľúbený a v školskom roku 1937/38 združoval všetkých žiakov.²¹

Profesor E. Záhalka v školskom roku 1921/22 založil na škole činoherný a bábkový krúžok. Bábkoherci pracovali veľmi aktívne, ročne odohrali 3-23 predstavení.²² Po vybudovaní javiska predvádzali náročné a výpravné hry. Úspech predstavení dokumentujú pochvalné články v Nitrianskych novinách a Národnej strážži.

K rozvoju mimoškolskej činnosti prispel agilný riaditeľ V. Měrka. Po príchode do Nitry založil žiacky orchester a prevzal funkciu dirigenta. Orchester mal v repertoári vážnu i tanečnú hudbu, takže mohol vystupovať na školských slávnostiach a večierkoch. Po dvoch rokoch účinkovania dosiahol takú úroveň, že koncertoval na reprezentačných podujatiach v meste i okrese. Kvalitný žiacky orchester umožnil vytvoriť v januári 1934 za dirigentstva V. Měrku „orchestrálne združenie“, zložené z profesorov, absolventov a vybraných jedincov žiackeho orchestra.²³ Orchestrálne združenie malo náročný a bohatý repertoár, kvalitou hry dosahovalo takmer profesionálnu úroveň.

Žiaci pertraktovanej školy sa aktívne venovali aj športovej činnosti. Pestovali 15 športových disciplín, pričom dosahovali najlepšie výsledky vo volejbale a plávaní. Počnúc rokom 1940 zúčastňovali sa telesnej výchovy v športových odboroch Hlinkovej mládeže. Rôznorodé športy prispievali k telesnému a duševnému rozvoju študentov.

Bilancia Obchodnej školy a akadémie v Nitre v rokoch 1919 - 1945 je bohatá. Pod vedením šiestich riaditeľov na nej vyučovalo 139 interných a externých profesorov. Škola vychovala pre potreby národného hospodárstva 722 kvalitných odborníkov, o ktorých bol záujem na celom Slovensku.²⁴

Juhozápadné Slovensko si udržalo aj v medzivojnovom období agrárny charakter. Veľkí a strední vlastníci pôdy pociťovali nedostatok odborných kádrov, preto bola roku 1924 v Nitre otvorená Štátna hospodárska odborná škola. Spočiatku sa nachádzala v internáte piaristov, neskôr ju presťahovali do vlastnej budovy pod Zoborom a pričlenili k nej majstrovskú poľnohospodársku školu. Školu navštevovali najmä chlapci z okolitých obcí. Spočiatku bola dvojročná so zimnými kurzami, roku 1934 sa rozčlenila na dvojročnú roľnícku a dvojročnú hospodársku školu. Jej absolventi prinášali na veľkostatky a rodinné farmy progresívne metódy hospodárenia, čo prispelo k zefektívneniu poľnohospodárskej výroby.

Medzi nitrianske stredné školy možno neoficiálne zaradiť aj židovskú Talmud thoru.²⁵ Pripravovala adeptov pre rabínske školy i nitriansku Ješivu, ktorá vznikla roku 1931. Talmud thoru navštevovali výlučne chlapci po dovŕšení jedenásteho roku života. Pri prijímaní boli uprednostňovaní schopní žiaci zo zámožných rodín, ktoré mohli financovať viacročné štúdium. Nadaných chudobných chlapcov vydržovali bohaté židovské rodiny.

V Talmud thore v rokoch 1919-1939 vyučovali traja učitelia (rabíni) – Neuwalder ako vedúci učiteľ, Golstein a Kain ako učitelia pomocní. Školu navštevovalo 50-70 žiakov, ktorí boli podľa vedomostí rozdelení do troch tried. Zaujímavé je, že dĺžka štúdia nebola vymedzená a vyučujúci sa nemuseli riadiť učebnými osnovami. Výborní žiaci absolvovali školu po troch, slabší až po piatich rokoch štúdia, pričom nedostávali ani vysvedčenie. Po ukončení Talmud thory sa zaradili do pracovného procesu alebo na základe odporúčania učiteľov pokračovali v štúdiu na vyššej škole rabínskej, teda

*Židovská Ješiva na Párovciach (posledná budova vpravo)
Z archívu Ponitrianskeho múzea*

aj na nitrianskej Ješive. Židovská náboženská obec platila pedagógov, hradila všetky výdavky spojené s výučbou, ale nemala právnu moc nad učiteľmi.

Počas štúdia si žiaci museli dôkladne osvojiť základy náboženskej filozofie a prírodných vied, ktoré sa aplikovali na Starý zákon. Nemajetným slúžila knižnica pauperum obsahujúca všetku študijnú literatúru. Talmud thora mala náboženský charakter, absolventi však mohli získané vedomosti vhodne využiť aj v laickej praxi. Škola zanikla roku 1939, keď aj v Nitre začali uvádzať do praxe protižidovské diskriminačné právne normy.²⁶ Po likvidácii školy gardisti spálili školskú dokumentáciu, čím zničili relevantné písomné pramene.

Mozaika nitrianskych škôl v sledovanom období by nebola úplná bez bohosloveckého učilišťa – jedinej školy vysokoškolského charakteru. Starobylý Kňazský seminár svätého Ladislava Uhorského bol slávnostne otvorený 9. novembra 1715 v tzv. Almašiovskom dome v Hornom meste. V druhej polovici 18. storočia ho premiestnili do novopostavenej bu-

dovy na dnešnej Samovej ulici. V období prvej ČSR sa seminár zásluhou biskupa K. Kmeťku povzniesol duchovne i hmotne. Roku 1932 štúdium predĺžili z ôsmich na desať semestrov a zriadili novú katedru misiológie a unionizmu. Bohoslovecké učilište v rokoch 1932-1945 vychovalo pre potreby nitrianskej diecézy 105 novokňazov.²⁷

Za biskupa A. Roškoványiho (1885) umiestnili do severovýchodného krídla seminára unikátnu Diecéznu knižnicu. Slúžila pre potreby teológov a na reprezentačné účely. V roku 1942 vlastnila takmer 80 000 viacjazyčných kníh, množstvo časopisov, 78 inkunábulí z rokov 1473 až 1500, vyše sto rukopisov, vzácné predbernalákovské i neskoršie sloveniká a cennú regionálnu literatúru.²⁸

Nitrianske, najmä stredné školstvo zohralo v medzivojnovom období progresívnu úlohu. Mnohí Nitrania získali stredoškolské i vysokoškolské vzdelanie, čím sa zvýšila vzdelanostná úroveň obyvateľstva. Školy ovplyvnili a urýchlili proces slovakizácie a významne prispeli k rozvoju kultúry i športu.

Nitrianske školstvo po roku 1945

Veronika Slneková

V obnovenj Československej republiky sa po 2. svetovej vojne uskutočnil politický zápas, ktorý sa odzrkadlil aj v nejednotnom názore na školský systém. Spory o charakter školskej sústavy boli ukončené po februári 1948, keď vyšiel Zákon o jednotnej škole, ktorý zaviedol program jednotnej nediferencovanej školy a tiež množstvo obsahových a ideologických zmien v duchu vtedajšej ideológie.¹ Základom školskej sústavy sa stala jednotná štátna škola. Školská reforma z roku 1948 stanovila deväťročnú povinnú školskú dochádzku. Tá sa v roku 1953 skrátila na osem a v roku 1960 zase predĺžila na deväť rokov. V roku 1976 bol vyhlásený program povinnej desaťročnej školskej dochádzky s osemročnou základnou školou a na ňu nadväzujúcou sieťou stredných odborných učilišť, stredných odborných škôl a gymnázií. V roku 1978 sa skrátil prvý stupeň základných škôl na ročníky 1-4. Zákom č. 29/1984 Zb. z. bola zavedená 10-ročná školská dochádzka realizovaná na prvom a druhom stupni základnej a v dvoch ročníkoch zvolenej strednej školy. Súčasťou vzdelávacej sústavy sa stali aj ľudové školy umenia, či jazykové školy.

Gymnaziálne vzdelanie prešlo v povojnovom období rozličnými etapami. Podľa Zákona o jednotnej škole sa 8-ročné gymnáziá zmenili na 4-ročné. Žiaci ich začali navštevovať po absolvovaní 5-ročnej ľudovej a 4-ročnej strednej školy. V súlade so zákonom bolo v Nitre zriadené aj 4-ročné všeobecné gymnázium na Gudernovej ulici a na prípravu učiteľov základných škôl namiesto Učiteľského ústavu 4-ročné Pedagogické gymnázium. Školský zákon z roku 1953 premenil gymnáziá na jedenásťročné stredné školy a pedagogické gymnáziá na pedagogické školy. V Nitre bola I. jedenásťročná stredná škola na Jašíkovej a II. jedenásťročná stredná škola na Gudernovej ulici. V priestoroch učiteľskej prípravky sa vytvorila Pedagogická škola na vzdelávanie učiteľiek materských škôl a Pedagogická škola na vzdelávanie učiteľov národných škôl. Zanikla v roku 1964 zriadením Pedagogickej fakulty. Postupne sa z jedenásťročnej školy prešlo na dvanásťročnú,

potom na strednú všeobecno-vzdelávaciu až po dnešný typ gymnázií.²

Ostatné stredné školy neprešli po vojne takými výraznými zmenami. Spomeňme len, že Štátna obchodná akadémia sa začiatkom 50. rokov zmenila na Strednú ekonomickú školu.

Najtvrdšie zásahy uštedrila KSČ po februári 1948 katolíckej cirkvi. Ušetrené nezostalo ani cirkevné školstvo: cirkevné školy boli poštátnené a povolené bolo iba vyučovanie náboženstva na školách, samozrejme - pod štátnym dozorom.³ V polovici roku 1950 v rámci reorganizácie bohosloveckých učilišť vláda zatvorila a zrušila aj diecézny kňazský seminár v Nitre.⁴

Princíp jednotnej školy - ako školy s minimom voliteľných predmetov a centralisticky riadenej štátom - sa zachovával až do roku 1990.⁵ Zmeny v našej spoločnosti po roku 1989 si vyžiadali aj zmenu dovtedajšieho systému školstva. Bolo potrebné zmeniť štruktúru školského systému a postupne inovovať obsah vzdelania a výchovno-vzdelávacieho procesu: základná školská dochádzka sa predĺžila na 9 rokov, upravilo sa zriaďovanie, finančné a materiálne zabezpečenie stredných odborných učilišť a stredísk pracovného vyučovania, na školách sa nepovoľuje činnosť politických strán a politických hnutí, umožňuje sa zriaďovať súkromné a cirkevné školy, upravila sa doba štúdia na niektorých stredných školách a upravili sa názvy niektorých typov škôl.

Vývoj školstva v Nitre po 2. svetovej vojne ovplyvnili minimálne dva rozhodujúce faktory. Bol to nepochybne výrazný nárast počtu obyvateľov Nitry, pričom početnosť obyvateľov narastala nielen vďaka dočasne rastúcej populačnej krivke, ale najmä vďaka postupnému pričleňovaniu okolitých obcí k mestu (v roku 1960 boli k Nitre pripojené: Čermáň, Párovské Háje, Zobor, 1961 - Horné Krškany, Chrenová, Kynek a Mlynárce, 1974 - Dolné Krškany, Nitrianske Hrnčiarovce, 1975 - Dolné Štitáre, Dražovce, Veľké Janíkovce, 1976 - Ivanka pri Nitre a Lužianky).⁶

Počet obyvateľov Nitry

Rok	Nitra spolu	Staré mesto
1950	22 203	16 351
1961	34 250	23 036
1970	45 053	32 737
1980	76 633	21 642
1991	89 969	17 158

Ďalším faktorom bol výrazný rozvoj priemyslu v meste, ktorý ovplyvnil aj nárast počtu obyvateľov: prilákal do mesta množstvo mladých ľudí, čo si vyžiadalo nielen riešenie bytovej otázky, ale aj vybudovanie vyhovujúcej siete škôl.

V roku 1977 bolo v Nitre až 16 základných deväťročných škôl, ktoré navštevovalo 8 704 žiakov.⁷ Počet základných škôl sa v dôsledku zastavenia populačnej explózie v meste už nezvyšoval. Dnes je v Nitre 14 základných škôl (ZŠ Benkova, ZŠ Beethovenova, ZŠ Cabajská, ZŠ Dražovská, ZŠ Fatranská, ZŠ Kniežat'a Pribinu, ZŠ A. Šulgana, ZŠ Krčméryho, ZŠ Na Hôrke, ZŠ Nábrevie mládeže, ZŠ s MŠ Novozámocká, ZŠ Sčasného, ZŠ Škultétyho, ZŠ Topoľová, ZŠ Tulipánová).

V povojnovom období výrazne vzrástol aj počet gymnázií, stredných odborných škôl, stredných priemyselných škôl a odborných učilíšť, ktorých vznik reflektoval potreby priemyslu v meste.

Názov dnešného Gymnázia Golianova sa po oslobodení v roku 1945 menil niekoľkokrát – najprv na Gymnázium v Nitre, od 1. 9. 1953 na Jedenáťročná stredná škola, od 1. 9. 1959 na Dvanásťročná stredná škola, tá sa v roku 1960 pretvorila na Strednú všeobecnovzdelávaciu školu (SVŠ).

Od školského roku 1960/1961 sa SVŠ v Nitre stala jedinou výberovou všeobecnovzdelávacou školou v Nitre a jednou z piatich výskumných škôl na Slovensku. Orientovala sa na polytechnizáciu a prehľbovala spoluprácu s výrobou. Vyučovali sa základy potravinárskej, poľnohospodárskej a strojárkej výroby. Dňa 1. 3. 1962 bola na priečelie školy umiestnená pamätná tabuľa s bustou Eugena Gudernu.

Od 1. 9. 1962 mala škola názov SVŠ E. Gudernu v Nitre. Pri škole pôsobila aj stredná škola pre pracujúcich formou večerného a diaľkového štúdia. Na škole bola založená Telovýchovná jednota Stredoškolaček. Od 1. 9. 1969 sa zmenila forma štúdia na 4-ročné a škola dostala názov Gymnázium E. Gudernu v Nitre. Od 1. 9. 1988 bola na základe požiadaviek spoločenskej praxe zriadená Jazyková škola

V pozadí Stredná škola potravinárska

pri Gymnázium E. Gudernu s vyučovaním anglického, nemeckého a francúzskeho jazyka.

Školský rok 1989/1990 nepriniesol iba zmeny v politickom a spoločenskom živote, ale aj zmeny v živote školy: zmenila sa obsahová náplň vyučovania jednotlivých predmetov, štruktúra predmetov na maturitných skúškach, škola nadviazala družobné styky s Haydnovým reálnym gymnáziom vo Viedni a Gymnáziom na Slovanskom námestí v Brne, pôsobila tu zahraniční lektori, zapája sa do medzinárodného výmenného programu študentov.

V školskom roku 1991/1992 v súvislosti s premenovaním ulíc v meste sa zmenil názov i adresa školy na Gymnázium, Piaristická 6, Nitra. V školskom roku 1993/1994 na škole otvorili dve triedy 8-ročného gymnázia so zameraním na cudzie jazyky, o rok neskôr i na programovanie a informatiku.

Od 12. 9. 1994 sídli škola v novej budove na Golianovej ulici č. 68 v Nitre.⁸

Prvého septembra 1965 po rozčlenení Strednej všeobecnovzdelávacej školy Eugena Gudernu v Nitre na dve samostatné školy bolo zriadené dnešné gymnázium na Párovskej ulici. Príčinou rozdelenia bol veľký počet tried a členov profesorského zboru. 10 tried denného štúdia a 6 tried pre pracujúcich sa presťahovalo s vlastným riadením do priestorov, ktoré uvoľnila Pedagogická fakulta v Nitre na bývalej Rooseveltovej ulici (dnes Farská). Škola dostala názov Stredná všeobecnovzdelávacia škola (SVŠ) Nitra, Rooseveltova ulica. Riaditeľom školy sa stal Štefan Šedivý. Profesorský zbor mal

Okresný dom pionierov a mládeže v roku 1962

21 členov. Škola neustále zápasila s priestorovými ťažkosťami. Každý rok bolo potrebné hľadať nové priestorové možnosti, učebný proces sa realizoval v štyroch rozličných budovách v meste, tie sa z roka na rok menili a ich počet sa zvyšoval v súlade s rastúcim počtom tried: v školskom roku 1965/1966 mala škola 10 tried, v školskom roku 1970/1971 už 17 tried. V roku 1967 začala asanácia časti Pároviec, aby tak vznikol priestor na stavbu novej školskej budovy. Výstavba začala v decembri 1967. Základný kameň budovy bol slávnostne položený 27. 6. 1968. Dňa 16. 9. 1970 počas tretej vyučovacej hodiny previedli triedni profesori svojich študentov zo starej budovy do novej. Predbežne sa učilo na treťom a štvrtom poschodí, na ostatných sa intenzívne pracovalo. Pásku slávnostne prestrihli 4. 11. 1970.

V nasledujúcich školských rokoch sa rozrastal počet tried denného štúdia, s ním aj pedagogický zbor a stav technicko-hospodárskeho personálu. Postupne boli zriadené odborné učebne a vybudovaný rozsiahly športový areál. V školskom roku 1969/1970 otvorili prvé triedy gymnaziálneho štúdia. Školským rokom 1972/1973 bol ukončený prechod z trojročného štúdia strednej všeobecnovzdelávacej školy na štvorročné gymnaziálne štúdium.⁹

Prvého septembra 1991 sa začalo vyučovanie na Gymnázium sv. Cyrila a Metoda. Prvý školský rok sa začal svätou omšou v katedrále na Hrade. Celebroval ju Mons. F. Rábek, pomocný biskup a generálny vikár. Biskupský úrad požiadal v súlade s reštitučným zákonom o navrátenie komplexu budov na

Farskej ulici, v ktorých uplynulých štyridsať rokov sídlila Pedagogická fakulta v Nitre. Od školského roka 1994/1995 bolo už celé gymnázium v objekte na Farskej ulici. Malo 660 študentov a po prvýkrát otvorilo aj dve triedy osemročného gymnázia. Postupne boli realizované aj náročné opravy jednotlivých častí budovy – od výmeny stropov s narušenou statikou, až po obnovenie fasády z Farskej ulice, či vybudovanie odborných učební a laboratórií. K histórii gymnázia neodmysliteľne patrí i spolupráca s rakúskymi partnermi – cisterciánmi v Schlierbachu a Heiligenkreuzi.¹⁰

Po sedemdesiatich rokoch 1. 9. 1992 mohol byť otvorený školský rok aj na Piaristickom gymnázium sv. Jozefa Kalazanského. Vyučovať sa začalo v južnom a východnom krídle komplexu budov na Piaristickej ulici, ktoré vláda vrátila Piaristickej reholi. Situovanie gymnázia v tejto budove nie je náhodné – vedenie školy má záujem v spolupráci s rehoľou piaristov a piaristickými lýceami v Rakúsku, Bavorsku, Španielsku a Taliansku nadviazať na slávne tradície piaristického školstva v Nitre.

Prvého októbra 1946 spoločnosť sestier sv. Vincenta založila so súhlasom Povereníctva zdravotníctva v Nitre ošetrovateľskú školu. Najprv sídlila na psychiatrii v priestrannej rohovej miestnosti, ktorú dal k dispozícii riaditeľ nemocnice MUDr. Jozef Závodný. Ten sa stal aj prvým riaditeľom školy. Odborné prednášky poskytovali odborní lekári zo Štátnej nemocnice v Nitre. V prvom školskom roku mala škola 32 absolventov.

V roku 1949 získala škola aj sociálnu vetvu a premenovala sa na Štátnu vyššiu sociálno-zdravotnú školu. V školskom roku 1951/1952 ju premenovali na Zdravotnícku školu. Štúdium bolo trojročné. Až od roku 1955 sa predĺžilo na štvorročné. Menilo sa aj zameranie školy. Najskôr vychovávala diplomované ošetrovateľky, neskôr zdravotné sestry. Od školského roku 1951/1952 bol otvorený odbor zdravotných laborantov a od školského roku 1954/1955 aj odbor detských sestier. Od školského roku 1954/1955 sa škola nachádza vo svojej terajšej budove na Rooseveltovej, dnešnej Farskej ulici. Od roku 1961 až dodnes nesie názov Stredná zdravotnícka škola.¹¹

Štátnu obchodnú akadémiu od školského roka 1952/1953 premenovali na Strednú ekonomickú školu. 1. 9. 1962 sa presťahovala do novostavby na Čermáň. Do budovy bývalej obchodnej akadémie sa na-

sťahovala učňovská škola - Stredné odborné učilište. Rast lokality Čermáň, ale i základného školstva v Nitre, donútil školu k 1. 9. 1965 presťahovať sa do novostavby základnej školy – do Mlynárec. Neustály nárast počtu študentov, ako aj úsilie o skvalitnenie štúdia priviedli školu k priestorovým problémom. V Mlynárčiach nakoniec sídlilo riaditeľstvo, hospodársky úsek, tri triedy a ostatné miestnosti zariadené ako špeciálne učebne, disponujúce počítačovou technikou a elektronickými písacími strojmi, ako aj rôzne pracovné kabinety. V menšom rozsahu bola podobne vybavená aj časť školy na Kupeckej ulici, kde sa nachádzala aj školská jedáleň. Žiacky domov pre nedostatočný záujem zrušili. Od 1. 9. 2005 sídli celá škola v areáli bývalej základnej školy v Mlynárčiach. V súčasnosti je na škole 22 tried s približne 700 študentmi. Sú zamerané na odbor všeobecná ekonomika.¹²

Už viac ako 40 rokov otvára svoje brány Stredná poľnohospodárska a veterinárna škola, aby v nej pedagógovia svojim študentom odovzdávali poznatky v odboroch veterinárstvo a agropodnikanie.¹³

Vyše 40-ročnú históriu má aj Stredná priemyselná škola potravinárska. Dnes spolu s hotelovou akadémiou a športovým gymnáziom tvorí Spojenú školu, Slančíkovej 2.¹⁴

Stredná priemyselná škola stavebná v Nitre má za sebou už celé polstoročie činnosti – s výučbou na nej začali 1. 9. 1952. Do školských lavíc zasadlo vtedy spolu 122 žiakov v troch triedach denného štúdia. Aj napriek problémom sa v školskom roku 1955/1956 uskutočnili prvé úspešné maturitné skúš-

Materská škola na Gudernovej

ky, v ktorých maturovalo 95 študentov. Najvyšší počet absolventov opúšťal školu na konci sedemdesiatych a v prvej polovici osemdesiatych rokov, pod čo sa podpísala intenzívna výstavba vo vtedajšom Československu a silné populačné ročníky. Dodnes škola vychovala viac ako 7000 absolventov.¹⁵

Na gymnáziách a stredných odborných školách študovalo v Nitre v roku 1977 vyše 5 tisíc študentov.¹⁶

Pre potreby služieb a priemyslu, ktorý po vojne zaznamenal prudký nárast, vznikla v Nitre sieť stredných odborných učilíšť a stredísk praktického vyučovania. Ich hlavným poslaním bola výchova a vzdelávanie mládeže v základných robotníckych povolaniach. V roku 1969 otvorili napríklad odborné

učilište pri národnom podniku Plastika Nitra (Stredné odborné učilište chemické), v roku 1969 otvorilo svoje brány Stredné odborné učilište potravinárske II. (odborné mäsiar a udenár), v roku 1972 Stredné odborné učilište potravinárske I. (odborné pekáč, cukráč, kaderník). Keď v roku 1968 vznikli Nitrianske textilné strojárne, n. p. Nitra, zriadili si postupne vlastné učňovské stredisko (elektrotechnické, dnes Stredné odborné učilište Š. A. Jedlíka). Odborný dorast vychovávali aj na Strednom odbornom učilišti stavebnom, či na Strednom odbornom učilišti na Levickej (odbor kuchár a čašník). Prvého októbra 2001 vznikla zlúčením Stredného odborného učilišťa a Dievčenskej odbornej školy Združená stredná škola dopravy, obchodu a služieb.¹⁷

Učňovské školy mali v roku 1977 viac ako 1 730 žiakov.¹⁸

Po druhej svetovej vojne sa Nitra stala mestom vysokoškolských študentov, ale aj metropolou slovenského poľnohospodárstva. V roku 1952 v rámci reorganizácie vysokých škôl vláda vytvorila z dvoch fakúlt Vysokej školy poľnohospodárskeho a lesníckeho inžinierstva v Košiciach dve samostatné vysoké školy: Vysokú školu lesnícku a drevársku vo Zvolene a Vysokú školu poľnohospodársku v Nitre. Na nej otvorili najprv dva študijné odbory: fytotechnický a zootechnický. Tvorili ju dve fakulty: agronómická a zootechnická. Neskôr sa obe zlúčili do Agronomickej fakulty. Zároveň bola zriadená Prevádzkovo-ekonomická fakulta. V roku 1969 vznikla Mechanizačná fakulta. Postupne vznikali aj ďalšie fakulty – v roku 1995 Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva, v roku 2003 rozdelením

Agronomickej vznikli dve samostatné fakulty, a to Fakulta agrobiológie a potravinových zdrojov a Fakulta biotechnológie a potravín.

V roku 1992 bola zlúčením Pedagogickej fakulty a Vysokej školy poľnohospodárskej v Nitre zriadená Nitrianska univerzita. Ešte v tom istom roku bola však rozdelená na Vysokú školu poľnohospodársku a Vysokú školu pedagogickú.

Zákomom Národnej rady Slovenskej republiky č. 324/1996 Zb. bola v roku 1996 Vysoká škola poľnohospodárska premenovaná na Slovenskú poľnohospodársku univerzitu.¹⁹

Za desaťročia svojej existencie získala Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre ako jediná svojho druhu v Slovenskej republike pevné miesto v systéme vysokého školstva. Od jej vzniku získalo titul poľnohospodárskeho inžiniera viac ako 29 000 absolventov.²⁰

V súlade s nariadením Ministerstva školstva z 31. 7. 1959 otvorili v Nitre nový typ vysokej školy pre vzdelávanie učiteľov základných škôl Pedagogický inštitút. V roku 1964 všetky pedagogické inštitúty zanikli a nahradili ich pedagogické fakulty. V školskom roku 1974/1975 študovalo na Pedagogickej fakulte v Nitre 1 570 poslucháčov (z toho 297 na maďarskom oddelení a 720 popri zamestnaní).²¹

Hoci po celé roky bola Pedagogická fakulta v Nitre neodmysliteľnou a stabilnou zložkou výchovno-vzdelávacieho systému na Slovensku, po roku 1989 prešla významnými štrukturálnymi zmenami, ktoré smerovali k vytvoreniu modernej univerzity.

Minulosť a súčasnosť UKF

Peter Andruška

Na začiatku cesty, ktorá viedla k vzniku Pedagogického inštitútu v Nitre, bolo uznesenie vlády Československej republiky č. 57 zo dňa 31. júla 1959, ktorým sa v Nitre a ďalších osemnástich mestách zriaďovali pedagogické inštitúty.

Pedagogický inštitút v Nitre bol otvorený 1. septembra 1959 (začiatok školského roka sa uskutočnil o desať dní neskôr), na jeho čele stál riaditeľ Jozef Pastier. Zástupcami riaditeľa boli odborní asistenti Augustín Varga a Ľudovít Šmelík, osobnosť dodnes nedocenená vzhľadom na profesionálne i osobnostné ľudské hodnoty, ktoré predstavuje.

Sídlom Pedagogického inštitútu v Nitre sa stali priestory bývalej pedagogickej školy na vtedajšej Roosewelterovej ulici. V roku 1960 bola PI pridelená administratívna budova krajského národného výboru, kde zriadili internát pre študentov. V tejto budove sa postupne umiestňovala aj administratíva inštitútu a niektoré katedry.

V školskom roku 1959/60, v prvom ročníku, študovalo 316 študentov interného štúdia (od 1. 2. 1960 aj 28 študentov externého štúdia). Na šiestich katedrách Inštitútu (katedra marxizmu-leninizmu, katedra slovenského a ruského jazyka, katedra výtarnej výchovy, katedra hudobnej výchovy, katedra prírodných vied) pracovalo 21 interných a 6 externých pedagógov.

Od školského roka 1960/61 súčasťou práce Pedagogického inštitútu bola aj vysokoškolská príprava študentov maďarskej národnosti v materinskom jazyku, ktorí boli do Nitry presunutí z Bratislavy.

Uznesením predsedníctva Národného zhromaždenia ČSSR č. 166/1964 zo dňa 12. septembra 1964 sa názov pedagogických inštitútov zmenil na „pedagogickú fakultu“. Pedagogické fakulty boli samostatné vysokoškolské ustanovizne. Len dve, v Trnave a v Prešove, boli pričlenené k univerzitným celkom (bratislavskému a košickému).

Prvým dekanom Pedagogickej fakulty v Nitre sa stal Jozef Pastier. Za prodekanov boli vymenovaní Ján Kopál (politicko-výchovná práca), Ján Szabadi (vedecko-výskumná práca), Ján Onódi (maďarská národnosť), Štefan Novoveský (štúdium popri zamestnaní).

S rozvojom fakulty úzko súvisel aj vznik nových odborných pracovísk. V roku desiateho výročia vzniku mala Pedagogická fakulta v Nitre osemnásť katedier (okrem iných - pôvodných - katedru pedagogiky, katedru psychológie, katedru slovenského jazyka a literatúry, katedru jazyka maďarského, katedru jazykov, katedru dejepisu, katedru zemepisu, katedru matematiky, katedru fyziky, katedru chémie, katedru biológie a geológie, katedry základov priemyselnej a poľnohospodárskej výroby). Fakulta mala 192 pedagogických pracovníkov, z toho 12 docentov, 19 kandidátov vied a 61 externých vedec-kých aspirantov.

V tom čase na Pedagogickej fakulte študovalo 1483 študentov denného štúdia (302 študentov maďarskej národnosti) a 604 študentov externého štúdia (77 študentov maďarskej národnosti).

Jozef Pastier vykonával funkciu dekana PF do roku 1970 (a potom ešte v rokoch 1990-1991). Od roku 1970 do roku 1988 bol dekanom Pedagogickej fakulty v Nitre Michal Soták. Ondrej Šedivý bol dekanom PF v rokoch 1988-1989. V čase premeny Pedagogickej fakulty v Nitre na Vysokú školu pedagogickú funkciu dekana vykonával Peter Liba (1991-1993).

Zákomom č. 140/1992 Zb. o zlúčení Pedagogickej fakulty v Nitre a Vysokej školy poľnohospodárskej v Nitre bola zriadená Nitrianska univerzita. Jej existencia trvala od 1. 7. 1992 do 11. 12. 1992.

Na základe ustanovenia zákona č. 563/1992 o rozdelení Nitrianskej univerzity vznikla Vysoká škola pedagogická v Nitre (pôsobila od 12. 12. 1992 do 23. 10. 1996). Mala tri fakulty: Fakultu humanitných vied, Fakultu prírodných vied a Pedagogickú fakultu. Rektorom počas celého trvania vysokej školy bol Peter Liba (1993-1996).

Za určujúcu a vývinovo zlomovú udalosť sa pokladá historicky opodstatnená zmena názvu VŠPg na Univerzitu Konštantína Filozofa v Nitre, schválená Národnou radou SR v novele vysokoškolského zákona zo dňa 23. októbra 1996.

Slávnostná inaugurácia UKF sa konala 13. februára 1997 v predvečer výročia smrti svätého Cyrila.

Prvým rektorom UKF sa stal Peter Liba (1996-1999).

V rokoch 1999 – 2006 funkciu rektora univerzity vykonával Daniel Kluvanec.

V roku 1998 bola Fakulta humanitných vied pretransformovaná na Filozofickú fakultu.

V roku 2001 bola zriadená Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva po súhlasnom vyjadrení Akademického senátu univerzity zo dňa 23. 4. 2001 a kladných stanoviskách akreditačnej komisie a MŠ SR.

V súlade so zakladajúcou listinou zo dňa 11. novembra roku 2003 začala svoju činnosť piata organizačná súčasť univerzity Fakulta stredoeurópskych štúdií.

Rozvoj UKF v priebehu uplynulých desaťročí si vynucoval aj zabezpečovanie priestorových potrieb.

Od roku 1966 hlavným stánkom vtedajšej Pedagogickej fakulty sa stala nová budova na Lomonosovovej ulici (dnes Trieda Andreja Hlinku 1). Sídлом Filozofickej fakulty sa stala budova bývalej polikliniky na Štefánikovej ulici, ku ktorej pribudli priestory na Hodžovej ul. 1. V komplexe budov na Kraskovej ul. č. 1 našla pracovné a výučbové priestory Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva. Po prestavbe budovy na Dražovskej ul. č. 4 v novovytvorených priestoroch začali pôsobiť Pedagogická fakulta a Fakulta stredoeurópskych štúdií. Fakulta prírodných vied získala priestory na Triede A. Hlinku a na Nábřeží mládeže.

Premeny vo vzdelávaní

Na začiatku moderného vysokoškolského vzdelávania v Nitre Pedagogický inštitút zabezpečoval prí-

pravu učiteľov pre ročníky 1.- 4. (trojročné štúdium) a 6. – 9. ročníkov (štvorročné štúdium) základných škôl s vyučovacím jazykom slovenských a maďarským. Úprava Ministerstva školstva z 30. júna 1977 pre filozofické, prírodovedecké a pedagogické fakulty určovala kombinácie aprobačných predmetov pre stredné školy (ročníky 5 – 12). Podľa nového štatútu Pedagogickej fakulty v Nitre, v zmysle platného vysokoškolského zákona č. 39/1980 vydaného MŠ, sa na PF od roku 1981 zaviedli nasledovné druhy štúdiá:

- riadne štúdium (denné aj popri zamestnaní),
- mimoriadne štúdium,
- postgraduálne štúdium,
- doplnujúce a rozširujúce štúdium a kurzy na zvyšovanie kvalifikácie pracujúcich.

Od roku 1979, úpravou MŠ č. 607/79, bolo zavedené dvojročné doplnujúce štúdium formou diaľkového štúdia pre učiteľov, ktorí získali kvalifikáciu pre 6. – 9. ročník ZDŠ, na získanie kvalifikácie učiteľov všeobecno-vzdelávacích predmetov na stredných školách.

Nariadením vlády ČSSR č. 89/1980 bola stanovená dĺžka učiteľského štúdia pre 1. stupeň základnej školy na dennom štúdiu na 4 roky, štúdium popri zamestnaní na 5 rokov, ako aj pre učiteľstvo všeobecnovzdelávacích predmetov na 5 rokov, štúdium popri zamestnaní na 6 rokov.

V rámci národnostného vzdelávania od roku 1960 išlo o prípravu učiteľov pre maďarské základné a stredné školy. Toto vzdelávanie (organizačne ho zabezpečovalo maďarské oddelenie, ktoré v súlade so Štatútom PF bolo od roku 1967 súčasťou organizačnej štruktúry fakulty) sa až na katedru maďarského jazyka a literatúry uskutočňovalo v spolupráci so slovenskými pracoviskami fakulty.

Najmä v humanitných oblastiach vznikal priestor na plodné, i keď nie vždy bezproblémové diskusie o slovensko-maďarských kultúrnych vzťahoch (napríklad spolupráca s katedrou slovenského jazyka a literatúry či s Kabinetom literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky). Účasť slovenských pedagógov na spolupráci s maďarskými kolegami v procese vzdelávania študentov maďarskej národnosti prospievala väčšinovému národu aj rozvoju maďarskej národnostnej menšiny. Rovnako užitočná bola aj účasť maďarských pedagogických pracovníkov na slovenskej výučbe.

Učiť národnosti, ale najmä o národnostiach, také by mohlo byť motto vzdelávacích a vedecko-výskumných predsavzatí na UKF v Nitre, v tom treba hľadať a možno aj nachádzať progresívne črty v súčasnom etnickými problémami zmietanom svete. Navyše otvorili sa tak možnosti na skúmanie kultúry slovenskej národnostnej menšiny za hranicami Slovenska a jej začleňovanie do študijných programov.

Národnostné otázky komplexne a v kontextoch, tak by sme stručne a zhrňujúco mohli charakterizovať problémové okruhy, ktorých reflektovanie v každodennej vzdelávacej a vedeckovýskumnej praxi môžu UKF v Nitre zabezpečiť jedinečnosť medzi vysokoškolskými ustanovizňami nielen na Slovensku.

Od začiatku 90. rokov dvadsiateho storočia sa v národnostnej oblasti záujem rozšíril na otázky rómskeho spoločenstva. V apríli roku 1990 vznikla na Pedagogickej fakulte Katedra rómskej kultúry. Jej poslaním bola príprava učiteľov rómskych detí pre 1. stupeň základných škôl. O dva roky neskôr sa pôsobnosť katedry rozšírila na bakalársku prípravu osvetových pracovníkov s rómskym spoločenstvom a v nasledujúcom roku o bakalársku prípravu sociálnych pracovníkov s rómskym spoločenstvom. Katedra sa od svojho vzniku orientovala aj na vedecký výskum multikultúrnej a najmä rómskej problematiky (socializácia rómskeho spoločenstva, osobnosť učiteľa rómskych detí, vzdelávanie rómskych detí v zahraničí, multikultúrne vzťahy a ďalšie podobne zamerané projekty).

Doctori honoris causa Ján Ch. Korec a Ladislav Roth

Od roku 2000 národnostné vzdelávanie na UKF organizačne zabezpečovali sekcie na vzdelávanie národnostných menšín. Boli ustanovené tri: maďarská, nemecká a rómska sekcia. Na čele každej sekcie bola rada. Členmi sekcií boli učitelia a interní doktori, vyučujúci v jazykoch národnostných menšín, a študenti UKF v zmysle § 4, ods. 2 d Štatútu UKF.

Zásadná zmena vo vzdelávacej orientácii školy nastala po vzniku Univerzity Konštantína Filozofa, keď sa popri príprave učiteľov začalo aj intenzívne vzdelávanie odborníkov pre neučiteľské povolania. Tak sa vytvoril priestor na takmer neobmedzenú možnosť tvorby a akreditácie nových zaujímavých a prítiažlivých študijných programov, ktoré posilňovali a posilňujú univerzitný charakter školy. Tento trend v podstate trvá dodnes.

Medzi uchádzačmi o vysokoškolské štúdiu je sústavný záujem o neučiteľské študijné programy aplikovaná informatika, biológia, chémia životného prostredia, environmentalistika, experimentálna fyzika, fyzika materiálov, geografia v regionálnom rozvoji, matematické a informačné metódy v ekonómii, gemológia, ošetrovateľstvo, hungarológia, kultúrna a sociálna antropológia, stredoeurópska areálová kultúra, archeológia, riadenie kultúry a turizmu, kulturológia, marketingová komunikácia) a reklama, muzeológia, politológia, žurnalistika, translatológia a ďalšie.

Čoraz významnejšie miesto v práci univerzity majú otázky celoživotného vzdelávania. Súčasťou vzdelávacích aktivít je aj Univerzita tretieho veku.

Veda ako neodmysliteľná súčasť univerzity

Prirodzenou súčasťou práce UKF od samých začiatkov boli aktivity v oblasti vedy, partnerských vzťahov s domácimi i zahraničnými inštitúciami príbuznej orientácie, študentská tvorivosť, šport, a z toho všetkého vyplývajúca povinnosť udržiavať a chrániť získané dobré meno školy.

Poslaním Pedagogického inštitútu aj Pedagogickej fakulty v Nitre bola príprava učiteľov najprv základných a potom aj stredných škôl, čo sa prejavovalo aj na formách a na výsledkoch vedeckovýskumnej činnosti. Spočiatku sa vysokoškolský pedagóg chápal skôr ako propagátor toho, čo bolo predmetom štúdia, a vedecká práca sa nepociťovala ako organická súčasť jeho osobnostného programu.

Zmena nastala po roku 1966, keď v súlade s novým vysokoškolským zákonom sa mohli zriaďovať výskumné kabinety ako centrá koordinovanej vedeckej činnosti v rámci katedier. Dobré výsledky sa začali dosahovať vo výskume metodiky vyučovania matematiky, pedagogiky, rusistiky, literárnej vedy a jazykovedy. Od začiatku sedemdesiatych rokov sa v prírodovednej oblasti výskum orientuje aj na životné prostredie, výrobu priemyselného porcelánu, regionálne dejiny a, prirodzene, pokračuje výskum metodiky vyučovania základných všeobecno-vzdelávacích predmetov.

Nitrianska Pedagogická fakulta v tých časoch spolupracovala s Literárnovedným ústavom SAV v Bratislave, s Dendrologickým ústavom SAV, s Arborétom v Mlyňanoch, Fyzikálnym ústavom SAV v Bratislave a s ďalšími domácimi aj zahraničnými ustanovizňami.

V roku 1970 sa na riešení vedeckých úloh podieľal jeden profesor, 7 docentov, 11 kandidátov vied a 154 odborných asistentov. V roku 1978 vedeckovýskumnú prácu vykonávalo alebo pri riešení vedeckých úloh spolupracovalo už 5 profesorov, 24 docentov, 57 kandidátov vied a 176 odborných asistentov.

Na Pedagogickej fakulte sa formulovala ucelená koncepcia teórie a interpretácie textu, ktorá sa stala základom komunikačnej teórie a funkčného modelu komunikácie. Riešili sa aj otázky kvantitatívnej štylistiky a teórie textu. Novou oblasťou výskumu

Doctor honoris causa Štefan Luby

sa stala problematika vyučovania slovenského jazyka na školách s vyučovacím jazykom maďarským, ale aj problematika bilingvizmu. V literárnovednej oblasti prínos znamenali výskumy maďarskej národnostnej literatúry na Slovensku, ako aj otázky poznávania populárnej literatúry, metodiky vyučovania literatúry (o literatúre), literárne múzejníctvo a iné aktuálne témy.

V prírodných vedách sa pozornosť sústreďovala na oblasť zoológickú, antropologickú, genetickú, botanickú, fyziologickú a didaktickú.

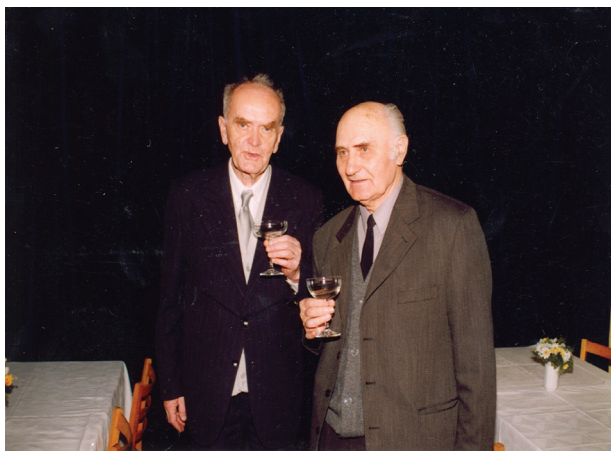
V matematických vedách dominovala teória čísel.

Významné úspechy dosiahli aj výskumy fyzikálnych vlastností elektronickej keramiky, hmotnostnej spektrometrie, ale aj v odbornom technickom výskume.

K tradičným oblastiam vedeckého bádania pribudla problematika detskej literatúry, v archeológii výskum zameraný na štúdium pravekého a včasnohistorického vývoja Slovenska, problematika morálnych hodnôt človeka, etnokultúrny vývin Slovenska, výskum života a kultúry Slovákov zo zahraničia, socializácia a sociokultúrne zmeny rímskeho etnika, problematika hodnotenia a tvorby životného prostredia, výskum regiónov na rozličnej hierarchickej úrovni apod.

Na podporu a rozvoj vedeckej tvorivosti sa využívajú grantové agentúry GAM (Grantová agentúra mladých), CGA (celoškolská grantová agentúra) najmä však KEKA, VEGA a zahraničné granty.

Vedecká a odborná činnosť na UKF má rozličné

Doctores honoris causa Zdeněk Mathauser a Ján Kopál

inštitucionálne podoby. Na univerzite sídli Jednota matematikov a fyzikov, chemikov, pedagógovia sa zúčastňujú na organizovaní a uskutočňovaní matematických olympiád, medzi pravidelné podujatia patria Týždeň vedy, Dni Jednoty československých chemikov, Nitrianske fyzikálne dni, Deň mladých ekologov a environmentalistov, Medacta, Deň sestier, Acta didactica, DIVAI - dištančné vzdelávanie v aplikovanej informatike, stretnutia Slovenskej literárnovednej spoločnosti a ďalšie. Študentská vedecká, odborná a umelecká činnosť predstavuje prvý krok študentov univerzity do sveta vedeckej tvorby.

Výsledky vyššej formy vedeckej tvorivosti prezentuje univerzita na vedeckých konferenciách doktorandov, ktoré sa tešia obľube najmä na Fakulte prírodných vied, ale pripravujú ich aj ďalšie fakulty.

Univerzita Konštantína Filozofa v uplynulých rokoch organizovala vedecké podujatia, významom presahujúce rámec univerzity i regiónu, prispievajúce k hĺbkovému reflektovaniu otázok vedy a vzdelávania, k analýzam i riešeniu aktuálnych problémov v širšom geografickom priestore. Z posledných rokov medzi ne môžeme zaradiť domáce i medzinárodné konferencie:

- Reforma vysokoškolského vzdelávania (2001),
- Kultúra, priestor interdisciplinárneho myslenia (2004),
- Spoločenské vedy a vysokoškolské vzdelávanie v podmienkach EÚ (2005),
- Fórum vedy (2006).

O vysokom kredite UKF vo vedeckej oblasti svedčí aj to, že návrh na udelenie čestnej vedeckej hodnosti „doctor honoris causa“ prijali významné osobnosti vedeckého a kultúrneho života zo Slovenska i zo zahraničia.

Slávnostné inaugurácie doterajších nositeľov čestného doktorátu UKF sa uskutočnili:

- Kardinál Ján Chryzostom Korec – 12. marca 1998,
- Ladislav Emanuel Roth (USA) – 3. decembra 1998,
- Fernando Henrique Cardoso (Brazília) – 27. februára 2002,
- Ján Kopál in memoriam – 18. apríla 2002,
- Štefan Luby – 18. apríla 2002,
- Robert J. Sternberg (USA) – 5. mája 2004,
- Ladislav Ťažký – 20. októbra 2005,
- Rudolf Schuster – 4. mája 2006,
- Imre Békési (Maďarsko) – 4. mája 2006,
- Ladislav Burlas – 3. mája 2007,
- Ján Vilikovský – 3. mája 2007,
- Hans-Werner Eroms (Nemecko) – 1. decembra 2008
- Katerin Katerinov (Taliansko) – 1. decembra 2008

Vydavateľská činnosť

Už v prvých rokoch pôsobenia PI a PF sa čoraz väčší dôraz kládol na publikačnú činnosť pedagogických pracovníkov školy. Konceptia edičnej činnosti sa sformovala v rokoch 1959/60. Pozornosť sa sústreďovala na vydávanie troch druhov publikácií: 1. vysokoškolské učebné texty, 2. účelové publikácie (vedecké zborníky), 3. záujmové publikácie.

Vydávanie vysokoškolských učebných textov vychádzalo z aktuálnych potrieb študijnej literatúry.

Doctor honoris causa Ladislav Ťažký

Účelové zborníkové publikácie v sériách spoločenské a prírodné vedy, ako aj príležitostné zborníky z vedeckých konferencií predstavovali čiastkové výsledky vedeckovýskumnej činnosti pedagógov. Vedecké monografie poskytovali príležitosť v ucelenejšej podobe publikovať výsledky vedeckovýskumnej práce jednotlivých vedecko-pedagogických pracovníkov fakulty. Pri vydávaní záujmových publikácií sa brali do úvahy príležitostné propagačné potreby školy, študijné programy, popularizácia pedagogickej, vedeckovýskumnej práce učiteľov, záujmovej činnosti študentov apod. Vznikom vedeckovýskumného pracoviska Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky pri PF v Nitre v roku 1967 do edičného programu bola zaradená ďalšia séria zborníkov a monografií, ktoré mali zabezpečiť publicitu progresívneho výskumu teórie textu a literárnej komunikácie.

Osobitné miesto vo vydavateľskej oblasti patrí zborníkom študentských literárnych a výtvarných prác. V rokoch 1959 - 1969 vyšlo päť zväzkov zborníka *Zo svitania*, v ktorých publikovali slovenskí aj maďarskí adepti poézie, prózy a výtvarného umenia. O obnovu tradície vydávania takýchto zborníkov sa pokúsila Katedra slovenskej literatúry FF. Od konca deväťdesiatych rokov 20. storočia študenti tejto katedry vydali zborníky literárnych prác *Bez času* (1997), *Chátra '99* (2000), *Alibi na to máme...*

Za prvých dvadsať rokov pôsobenia Pedagogická fakulta vydala 181 knižných publikácií – 90 vysoko-

školských učebných textov, 38 spoločenskovedných, prírodovedných a príležitostných zborníkov, 10 monografií a 43 záujmových publikácií. (Na porovnanie uveďme, že v súčasnosti fakulta UKF vydávajú ročne spolu okolo 100 – 120 knižných publikácií.)

Od roku 2001 rektor univerzity každoročne udeľuje Cenu rektora za publikačné aktivity pracovníkov univerzity, od roku 2002 aj za výnimočné výsledky v umeleckej tvorbe a za celoživotné dielo.

Zahraničná spolupráca

Prvými vysokými školami, s ktorými vtedajší Pedagogický inštitút uzavrel družobné zmluvy už v roku 1961, boli Vysoká škola pedagogická v Segedíne (Maďarsko) a Vysoká škola pedagogická v Güstrowe (vtedajšia Nemecká demokratická republika). V bývalom Sovietskom zväze sa od roku 1963 spolupráca rozvíjala s Pedagogickým inštitútom v Kyjeve, od roku 1973 s PI v Lipecku. V roku 1972 bola podpísaná dohoda s Univerzitou Cyrila a Metoda vo Veľkom Tarnove (Bulharsko) a o rok neskôr s Vysokou školou pedagogickou v Krakove (Poľsko).

Zvyčajnými formami zahraničnej spolupráce boli výmenné pobyty učiteľov a študentov, ale aj spoločné organizovanie vedeckých podujatí a vzájomná účasť na nich. Dnes Univerzita Konštantína Filozofa uskutočňuje zahraničnú spoluprácu na základe dohôd s tridsiatimi univerzitami a inštitúciami v zahraničí.

Najintenzívnejšie kontakty má UKF s Univerzitou v Pécsi, Univerzitou v Segedíne, Univerzitou v Hradci Králové, Pedagogickou akadémiou v Krakove, Aristotelovou univerzitou v Tessalonikách, Univerzitou Karlovou v Prahe, Sliezkou univerzitou v Katowiciach, Univerzitou 1. decembra 1918 v Alba Julii a s Univerzitou v Passau.

UKF podpísala dohody o spolupráci aj s Univerzitou v Damašku, s Vysokou školou Károlya Eszterházyho v Egeri (Jáger) a s Východoukrajinskou národnou univerzitou Volodymyra Dala v Lugansku.

Magna Charta Universitatum – podporuje základné demokratické hodnoty v univerzitnom vzdelávaní a propaguje úzku medzinárodnú spoluprácu, UKF sa jej signatárom stala v septembri 2004.

UKF je členom medzinárodných organizácií:

- EUA European University Association (Európska asociácia univerzít) – zameriava sa na vytvorenie európskeho priestoru na vysokoškolské vzdelávanie a výskumu a na zvyšovanie príťažlivosti vzdelanosti v Európe,
- DRC Danube Rector's Conference (Podunajská rektorská konferencia) – cieľom konferencie je zvyšovanie úrovne vysokoškolského vzdelávania, vedy a výskumu v podunajskej

oblasti, v inštitucionálnej oblasti zvyšovanie úrovne vzdelávania na členských univerzitách podporovaním nadväzovania a rozvíjania dvoj- a viacstranných kontaktov,

- CIRCEOS Interuniversity Centre for Research and Cooperation of Eastern and South-Eastern Europe (Medziuniverzitné centrum na výskum a spoluprácu v rámci východnej a juhovýchodnej Európy) – nosnými oblasťami medziuniverzitnej spolupráce sú jazyky a humanitné vedy, právo a ekonomika, technické predmety a veda, medicína a biológia,
- EAIE European Association for International Education (Európska asociácia medzinárodného vzdelávania) – nezisková organizácia, ktorej hlavným cieľom je podpora internacionalizácie vysokoškolského vzdelávania v európskom i celosvetovom meradle,
- AUDEM The Alliance of Universities for Democracy (Aliancia univerzít za demokraciu) – konzorcium univerzít na posilňovanie úlohy vzdelávania pri podpore demokracie, v súčasnosti je zamerané na integráciu univerzít ako konkurencieschopných inštitúcií do svetových akademických a ekonomických spoločenstiev,

- EUNIS European Universities Information Network (Informačná sieť európskych univerzít) – podpora vývoja a využitia informačných systémov v členských inštitúciách,
- COPERNICUS – nezávislá organizácia vytvárajúca sieť univerzít, podporuje partnerstvo univerzít s priemyselnými podnikmi pri riešení ekologických otázok a problémov trvalo udržateľného rozvoja,
- ASEAN-EU Rectors' Conference – hlavným poslaním je podpora spolupráce univerzít z EÚ a Ázie,
- EEUN East European University Network – sieť univerzít strednej a východnej Európy so sídlom v Krakove. Poslaním organizácie je podpora mobilit študentov a pedagógov, tvorba spoločných študijných programov a spolupráca pri uplatňovaní nových foriem vzdelávania,
- Medzinárodná organizácia Welcomeurope – informovanie o európskych projektoch, získavanie poznatkov o vývoji školstva v európskom meradle, aktuálne získavanie a distribúcia projektov, využívanie získaných poznatkov na podporu záujmov univerzity,
- Association for Reacher Education in Europe, Asociácia na vzdelávanie učiteľov – získavanie informácií o trendoch vysokoškolského vzdelávania.

Študentské aktivity v kultúre a športe

Kultúrne aktivity študentov od začiatku predstavovali širokú škálu činností, ktoré vyplývali predovšetkým z ich profesionálneho zamerania v rámci študijných odborov.

Na škole pôsobilo viacero rozličných umeleckých telies (Divadielko poézie, súbor piesní a tancov Ponitran, ktorý sa skladal zo slovenského a maďarského speváckeho zboru, tanečnej skupiny a ľudovej hudby, spevokoly) a krúžkov záujmovej umeleckej činnosti. Organizovali sa fakultné kolá súťaže umeleckej tvorivosti vysokoškolákov v prednese poézie, prózy, vo vlastnej literárnej tvorbe, v umeleckej fotografii, kresbe, maľbe, grafike a výšivkách. Veľkej obľube medzi študentmi sa tešili študentské plesy, vystúpenia hudobných skupín, divadelných súborov, folklórnych telies, kultúrno-spoločenské večierky, zábavné kvízy a relácie. Umelecké programy ku

Dňu učiteľov boli vysielané aj v Československej televízii – v roku 1965 pod názvom *Gaudeamus igitur* a v ďalšom roku pod názvom *Škola volá*.

Viacerí absolventi Pedagogickej fakulty sa uplatnili v umeleckom živote ako renomovaní spisovatelia, básnici, prozaici, literárni vedci, ďalej v novinárskej praxi aj ako výtvarní umelci. Rovnaké uplatnenie v národnostnom kultúrnom prostredí dosahovali aj absolventi Maďarského oddelenia.

Impulzom na rozvoj umeleckej tvorivosti študentov UKF sa stala literárna súťaž o Cenu Pavla Straussa, ktorú každoročne organizuje Katedra slovenskej literatúry FF.

Rovnaký cieľ sledujú aj letné školy kreatívneho písania, podobne ako v minulosti letné školy umeleckého prekladu, organizované Kabinetom literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky.

Svoje beletristické a výtvarné práce študenti uverejňovali na nástenných novinách *Mladý pedagóg*, neskôr na stránkach fakultných časopisov *Myš* a *Fórum*. V súčasnosti študenti UKF vydávajú občasník *Občas nečas*. Študenti maďarskej národnostnej sekcie vydávajú študentský časopis *Pogácsa* (Pagáč). Od roku 2008 spoluvydávajú časopis *Presstige*.

Umelecký život študentov, ale aj pedagógov univerzity vo výtvarnej oblasti je prezentovaný pravidelnými výstavami (*Cykly*, *Cirkulátor*, *Mladý tvorca*, absolventské výstavy maľby, grafiky, textilu, grafického desingu, fotografie, Týždeň rómskej kultúry). Medzi dominantné podujatie patria *Konfrontácie* – multimediálny festival súčasného slovenského i svetového umenia.

Medzi tradičné podujatia patrí aj cyklus študentských koncertov *Musica da camera* a *Musica sacra*, benfický koncert *Od srdca k úsmevu*.

Medzi odbornopopularizačné podujatia patrili a patria *Dni mladých ekologov* a *environmentalistov*, *Deň jablák*, *Deň zeme* a ďalšie akcie.

Ťažisko športového života na Pedagogickej fakulte v Nitre sa sústreďovalo v telovýchovnej jednote *Slávia Pedagóg*, ktorú v roku 1965 zlúčili s telovýchovnou jednotou *VŠP*, v roku 1969 sa však znova osamostatnila ako telovýchovná jednotka pri Pedagogickej fakulte v Nitre. Zastrešovala športové oddiely a odbory: volejbal – ženy, basketbal – ženy, športová gymnastika – žiaci a dorastenci, stolný tenis – ženy, klasické lyžovanie, turistika a šachy.

Členovia *Slávie Pedagóg* reprezentovali fakultu

na domácich aj zahraničných podujatiach. Dosahovali pozoruhodné výsledky. Napríklad hokejisti sa v roku 1963 stali akademickými majstrami Slovenska, v roku 1964 sa futbalisti stali akademickými majstrami ČSSR, ženy niekoľkokrát dosiahli titul majster Slovenska vo volejbale apod. Populárne boli stretnutia v basketbale, ďalej plavecké preteky, strelecké súťaže, turisticko-branné pochody.

Medzi novšie študentské športové aktivity patria Maratón v aerobiku, Preteky pramíc medzi študentmi UKF a SPU, Preteky všestrannosti o pohár dekana PF aj Vianočný turnaj v stolnom tenise. Významným úspechom basketbalistiek UKF v roku 2007 bolo získanie tretieho miesta v súťaži play off basketbalovej ligy žien.

V súčasnosti sa umelecké, kultúrne, športové aktivity študentov UKF rozvíjajú pod rozličnou gesciou. Niektoré organizuje univerzita, iné sa konajú pod patronátom akademických súborov, na príprave ďalších spolupracujú občianske združenia študentov alebo sú výsledkom spontánnej tvorivosti.

Akademické súbory sú dominantnou zložkou umeleckého a kultúrneho života študentov a reprezentujú univerzitu na slovenskej, ako aj na medzinárodnej úrovni.

Na UKF v súčasnosti pôsobia tieto akademické súbory:

- Vysokoškolské divadlo VYDI
- Folklórny súbor PONITRAN
- Akademický spevácky zbor (pri PF)
- Akademický súbor (pri PF)
- Carmina Musicantica (pri PF)
- Maďarský spevácky zbor (pri FSŠ)
- Akademický tanečný súbor ATIKUS
- Divadlo NYEKK

Duchovnému rastu študentov sa venuje Klub kresťanských študentov na UKF LUMEN. Študenti zabezpečujú činnosť IRŠ (internátneho rozhlasového štúdia Zobor). Záujmovým združením študentov maďarskej menšiny, študujúcich v Nitre je Zväz maďarských študentov JUGYIK (Mládežnícky klub Gyulu Juhásza). V decembri 2008 bolo spolu s knižnicou otvorené UNIVERZITNÉ PASTORAČNÉ CENTRUM. Posvätil ho nitriansky diecézny biskup Viliam Judák. Knižnica aj pastoračné centrum sú v zrekonštruovaných priestoroch bývalej tabačiarne.

Najvýznamnejším občianskym združením študentov na UKF je Študentský parlament. Tvoria ho volení zástupcovia študentov v akademických senátoch univerzity a jednotlivých fakúlt, ale je otvorený aj pre ostatných študentov univerzity.

Medzi podujatia presahujúce rámec UKF patrí prehliadka ľudových súborov Akademická Nitra, v rámci ktorej študenti majú možnosť predstaviť aj svoje teoretické práce z oblasti etnológie a regionálnych kultúrnych tradícií.

Študentský parlament UKF a univerzita sú organizátormi (jarných) Nitrianskych univerzitných dní – Dies Universitatum Nitriensium, ktoré sa každoročne (od roku 2002) pripravujú v spolupráci so Slovenskou poľnohospodárskou univerzitou a mestom Nitra. Na programe sú najmä športové podujatia.

Bohatý program mávajú každoročne organizované (jesenné) Študentské dni nitrianskych univerzít. Nosným podujatím býva imatrikulácia študentov 1. ročníka a na záver univerzitný ples UKF, pozornosti sa však tešia aj filmové a divadelné predstavenia, študentská svätá omša, milkfest, bierfest, exhibičné hokejové, volejbalové a basketbalové zápasy študentov a študentiek nitrianskych univerzít.

Súčasnosť UKF

Hlavné strategické zámery rozvoja UKF reflektujú nasledovné zmeny vzdelávacieho priestoru v SR:

- intenzívne konkurenčné prostredie, ktoré sa prejavuje v oblasti získavania študentov a potrebných finančných zdrojov - verejných i súkromných. Hlavnými kritériami pre úspešnosť v tomto konkurenčnom prostredí je schopnosť získať dostatok študentov, vytvoriť podmienky pre úspešné ukončenie ich štúdia, prepojiť vzdelávaciu činnosť s kvalitnou výskumnou činnosťou s možnosťou participácie vo výskume na

domácej i medzinárodnej úrovni. S tým súvisí predovšetkým schopnosť UKF získať a stabilizovať dostatok kvalifikovaných odborníkov,

- zavádzanie systémov hodnotenia kvality vzdelávania ako dôležitej súčasti hodnotenia vysokých škôl, ktorá je východiskom akreditačného procesu, ovplyvňuje obraz univerzity v očiach budúcich záujemcov o štúdium a vytvára východiská pre získavanie finančných prostriedkov z verejných zdrojov,
- budovanie univerzít ako excelentných výskumných pracovísk, aktívne prepájajúcich základný a aplikovaný výskum, zapojených do systému medzinárodnej spolupráce v oblasti vedy a výskumu a schopných podieľať sa na transfere nových technológií a výsledkov výskumu do praxe,
- rozvoj internacionalizačných procesov v systéme európskeho i svetového vysokého školstva, ktoré spočívajú v otvorenosti, vzájomnom uznávaní a vytváraní spoločných študijných programov, v podpore mobility študentov a pedagógov a vo využívaní všetkých aktívnych foriem medzinárodnej spolupráce,
- rozširovanie pôsobnosti univerzít v systéme celoživotného vzdelávania zameraného na všetky vekové kategórie.

V roku 2006 bol vytvorený a schválený základný univerzitný strategický dokument **Dlhodobý zámer UKF na roky 2007-17**, ktorý nadväzoval na výsledky Dlhodobého zámeru univerzity na obdobie 2003-2007. Hlavný strategický cieľ dokumentu predstavuje formovanie UKF ako všeobecnej univerzity s orientáciou na oblasť pedagogických, humanitných, prírodných, umeleckých, sociálnych vied a zdravotníctva. Dokument definuje štyri základné priority rozvoja UKF:

1. UKF bude atraktívnou vzdelávacou inštitúciou
2. UKF bude vedeckou inštitúciou spĺňajúcou národné i medzinárodné kritériá
3. UKF bude centrom celoživotného vzdelávania a centrom spoločenského a kultúrneho života nitrianskeho kraja a širšieho regiónu

UKF v Nitre buduje svoju jedinečnosť v podobe vzdelávania učiteľov pre národnostné školstvo a prípravy sociálnych a misijných pracovníkov pre rómske etnikum.

Organizácia UKF

Najvyšším orgánom samosprávy Univerzity Konštantína Filozofa je Akademický senát. Tvoria ho zástupcovia zamestnaneckej a študentskej časti akademických obcí fakúlt, celoškolských pracovísk a rektorátu.

AS UKF v súčasnosti pozostáva zo 43 členov.

Vedúce funkcie na UKF v súčasnosti vykonávajú

Libor Vozár, rektor

Ružena Žilová, prorektorka pre vzdelávanie

Mária Bauerová, prorektorka pre vedecko-výskumnú činnosť a zástupkyňa štatutárneho orgánu univerzity

Eva Malá, prorektorka pre medzinárodné vzťahy

Ján Skalka, prorektor pre informatizáciu

Miroslav Tvrdoň, prorektor pre vzťahy s verejnosťou a sociálne veci

Lubica Ehrenholdová, kvestor

Lubomír Zelenický, dekan FPV

Eva Sollárová, dekan FSVaZ

Attila Komzsík, dekan FSŠ

Zdenka Gadušová, dekan FF

Gabriela Porubská, dekan PF

Vedecká rada Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre je orgánom samosprávy univerzity, ktorý garantuje vedeckú, vzdelávaciu a umeleckú úroveň aktivít UKF. Vedecká rada UKF má 20 interných a 8 externých členov.

Vedeckovýskumná a ďalšia tvorivá činnosť pracovníkov je sústredená najmä na unikátnych pracoviskách univerzity (vedeckých ústavov a špecializovaných laboratóriách). Ich budovanie je zárukou kvalitných výstupov vedeckovýskumných aktivít vedeckých a pedagogických zamestnancov univerzity ako aj predpokladom odborného rastu mladej generácie výskumníkov. K unikátnym pracoviskám v rámci univerzity patria:

Fakulta prírodných vied

- Laboratórium molekulárnej biológie
- Geneticko-fyziologické laboratórium
- Multifunkčné laboratórium embryotechnológií
- Cytologické laboratórium
- Termofyzikálne laboratórium
- Laboratórium geografických informačných systémov

- Integrované laboratórium životného prostredia
- Laboratórium pre e-learning
- Počítačové laboratórium
- Prírodovedné laboratórium
- GIS – laboratórium
- Biochemické laboratórium
- Zoologické laboratórium

Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva

- Ústav aplikovanej psychológie
- Psycholaboratórium
- Ústav romologických štúdií

Fakulta stredoeurópskych štúdií

- Ústav prírodných a informatických vied FSŠ (Akreditované testovacie centrum ECDL FSŠ)
- Ústav národných a národnostných kultúr

Filozofická fakulta

- Ústav literárnej a umeleckej komunikácie
- Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda
- Tlmočnicke laboratórium

Pedagogická fakulta

- Laboratórium prípravy dištančnej formy vzdelávania
- Laboratórium virtuálnej komunikácie
- Katedra UNESCO IRIE
- Ateliér ľudových remesiel

Každoročným vyvrcholením prezentácie výsledkov vedeckej práce na univerzite bývajú podujatia uskutočňované v rámci novembrového Týždňa vedy.

V uplynulých rokoch sa o záujem publika okrem Dňa otvorených dverí uchádzali podujatia:

Výstava Kameň, kov a šperk v našom živote (FPV)

Vedecký seminár Učme matematiku zaujímavo, učme aplikáciám matematiky (FPV)

Konferencia Násilie v rodine a v škole III (FSVaZ)

Vedecký seminár Rómska rodina a škola v sociokultúrnom priestore (FSVaZ)

Výstava fotografií Chudoba v rómskych komunitách (FSVaZ)

Konferencia Výsledky vedeckého výskumu príslušníkov národnostných menšín na Slovensku (FSŠ)

Konferencia Národné literatúry v epoche globalizácie (FF)

Konferencia Historické dni (FF)

Študentský workshop: Čo vieš ty, nauč iných (PF)

Študentská výstava Veda/umenie (PF)
a mnohé ďalšie.

V súčasnosti sa na piatich fakultách UKF v Nitre uskutočňujú v dennej a externej forme všetky tri stupne vysokoškolského vzdelávania:

- bakalársky stupeň,
- magisterský stupeň,
- doktorandský stupeň.

Fakulta prírodných vied - jej základným poslaním je príprava učiteľov prírodovedných predmetov, matematiky a informatiky pre základné a stredné školy, ktorá je v súčasnosti doplnená o vzdelávanie odborníkov neučiteľského zamerania pre rozličné odvetvia hospodárskej a spoločenskej praxe.

Vedecko-výskumná činnosť FPV patrí k jej prvoradým úlohám. Dlhodobo je zameraná na efektívne prepojenie vedeckého bádania so vzdelávacím procesom. Uskutočňuje sa najmä prostredníctvom riešenia vedecko-výskumných projektov a výskumných úloh v oblasti základného a aplikovaného výskumu, ako aj na inováciu didaktických metód, foriem a obsahu študijných odborov. Táto činnosť fakulty sa orientuje na biologické odbory (oblasť biotechnológií živočíchov, rastlín a mikroorganizmov), ekologicko-environmentálne odbory (hodnotenie a tvorba životného prostredia), geografické odbory v súvislosti s regionálnym rozvojom a oblasť fyziky materiálov. Pri plnení týchto úloh fakulta spolupracuje s vedeckými ustanovizňami najmä nitrianskeho regiónu.

Pracoviská FPV:

- Katedra botaniky a genetiky
- Katedra ekológie a environmentalistiky
- Katedra fyziky
- Katedra geografie a regionálneho rozvoja
- Katedra chémie
- Katedra informatiky
- Katedra matematiky
- Katedra zoológie a antropológie
- Ústav manažmentu a informačných technológií

Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva - zameriava sa najmä na saturovanie potrieb spoločnosti

v sociálnej oblasti, na tvorbu novej podoby sociálnej pomoci, orientovanej na klienta, a na zvyšovanie sociálneho pôsobenia prostredníctvom špecifických foriem poradenstva pre sociálne odkázanú klientelu, najmä v oblasti menších a etnických skupín, osobitne v oblasti rozvoja rómskej kultúry a sociálnej práce v rómskej komunite. Fakulta sa venuje uskutočňovaniu študijných programov ošetrovateľstvo, zdravotnícky záchranár a fyzioterapia. Vedecko-výskumná činnosť sa sústreďuje na riešenie dvoch hlavných úloh: Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľa a výskum slovenskej rodiny v medzinárodnom porovnaní.

Pracoviská FSVaZ:

- Katedra psychologických vied
- Katedra sociálnej práce a sociálnych vecí
- Katedra ošetrovateľstva
- Katedra urgentnej medicíny a klinických disciplín
- Ústav aplikovanej psychológie
- Ústav romologických štúdií
- Vedecko-výskumné a poradenské centrum Spišská Nová Ves

Fakulta stredoeurópskych štúdií – uskutočňuje prípravu pedagógov pre základné a stredné školy s vyučovacím jazykom maďarským a v predškolskej a elementárnej pedagogike. V rámci neučiteľského vzdelávania fakulta úspešne realizuje študijné programy hungarológia a stredoeurópska areálová kultúra. Jednou z oblastí výskumu na fakulte je problematika maďarského jazyka a literatúry v menšinovom národnostnom prostredí, dialektológia, sociolingvistika, onomastika, komparatívne otázky slovensko-maďarských literárnych vzťahov. Jedinečnou výskumnou oblasťou sú problémy slovenskej kultúry a literatúry zo zahraničia, najmä z oblasti Dolnej zeme, kde dodnes žijú a tvorivo sa prejavujú nezanedbateľné slovenské spoločenstvá v rozličných diaspórach. Tejto problematike sa na Slovensku systematicky venuje len toto pracovisko univerzity. V pedagogike a didaktike sa realizujú výskumy integrovaného prístupu k vyučovaniu výchovných a vzdelávacích predmetov.

Pracoviská FSŠ:

- Katedra areálových kultúr

- Katedra elementaristiky
- Katedra maďarského jazyka a literatúry
- Ústav národných a národnostných kultúr
- Ústav prírodných a informatických vied

Poslaním **Filozofickej fakulty** je rozvíjanie vzdelania, vedy, umenia, kultúry na princípoch mravnosti, v duchu národných a všeľudských humanistických a demokratických ideálov. Fakulta zabezpečuje profesijnú prípravu pedagógov pre 2. stupeň základných škôl a pre stredné školy, vzdelanie v neučiteľských odboroch, kde sa stará o prípravu odborníkov v špecifických oblastiach vedy, kultúry, médií, umenia, štátnej a verejnej správy a sociálnej sféry. Pri plnení tejto úlohy fakulta spolupracuje s inými vysokými školami, vedecko-výskumnými a kultúrnymi inštitúciami v rámci Slovenska i v zahraničí. Študijné podmienky na FF UKF zodpovedajú štandardnému stavu vysokého školstva v Slovenskej republike. Aj naďalej sa vytvárajú predpoklady na flexibilitu vo výbere študijných programov, študijných disciplín špecializovaných (výberových) prednášok a seminárov. Dôležitú úlohu v procese dosahovania kompatibility štúdia zohráva využívanie ponúk z medzinárodných projektov a spolupráca s medzinárodnými inštitúciami a nadáciami (Britská rada, Goetheho inštitút, Francúzsky inštitút, Fulbrightova komisia, Nadácia otvorenej spoločnosti, Národná kancelária SOCRATES a iné).

Pracoviská FF:

- Jazykové centrum
- Katedra anglistiky a amerikanistiky
- Katedra archeológie
- Katedra etiky a katechetiky
- Katedra etnológie a etnomuzikológie
- Katedra filozofie
- Katedra germanistiky
- Katedra histórie
- Katedra kulturológie
- Katedra manažmentu kultúry a turizmu
- Katedra masmediálnej komunikácie a reklamy
- Katedra muzeológie
- Katedra náboženských štúdií
- Katedra politológie a európskych štúdií
- Katedra romanistiky
- Katedra rusistiky
- Katedra slovenskej literatúry
- Katedra slovenského jazyka

Ján Kulich: Súsošie sv. Cyrila a Metoda

- Katedra sociológie
- Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky
- Katedra žurnalistiky
- Oddelenie translatológie
- Tlmočnícky ústav
- Ústav literárnej a umeleckej komunikácie
- Ústav na výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda

Pedagogická fakulta – počas takmer päťdesiatročného pôsobenia prešla progresívnym vývinom, prekonala mnohé obsahové a organizačné zmeny. Mnohé z týchto zmien boli ovplyvnené aj rozvojom vedeckého poznania v oblasti pedeutológie. Rôznorodosť zamerania pracovísk určuje aj vedecko-výskumnú orientáciu fakulty. Pracovníci svoju vedeckú činnosť orientujú na výskum rozličných oblastí spoločenského a kultúrneho života.

Konkrétnym poslaním fakulty je: pripravovať učiteľov pre materské, základné a stredné, umelecké a jazykové školy, vychovávateľov, sociálnych pedagógov a andragógov na výchovnú prácu v školských, mimoškolských a iných výchovných zariadeniach, majstrov odbornej výchovy a učiteľov technickej výchovy a školských manažérov, dbať na perma-

nentnú inováciu študijných programov, podporovať odborný rast tvorivých pracovníkov fakulty, vytvárať podmienky na uskutočňovanie celoživotného vzdelávania, posilňovať vedeckú, výskumnú a tvorivú činnosť.

Pracoviská PF:

- Katedra lingvodidaktiky a interkultúrnych štúdií
- Katedra hudby
- Katedra pedagogiky
- Katedra pedagogickej a školskej psychológie
- Katedra techniky a informačných technológií
- Katedra telesnej výchovy a športu
- Katedra UNESCO – IRIE
- Katedra výtvarnej tvorby a výchovy
- Ústav technológie vzdelávania

Na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre v súčasnosti pôsobí okolo šesťsto pedagogických pracovníkov, z toho vyše 60 profesorov, takmer sto docentov, vyše 130 odborných asistentov s CSc. a PhD.

Súčasťou organizačnej štruktúry UKF sú celouniverzitné pracoviská:

Univerzitná knižnica UKF - od roku 2008 sídli na Dražovskej ulici. Knižničné fondy v súčasnosti tvorí 239 902 knižných jednotiek a 213 titulov periodík, z toho 120 slovenských a 93 zahraničných. Knižnica má štyri študovne: na Javorovej ulici, na Hodžovej ulici, v objekte ŠD na Dražovskej ul. a na Kraskovej ul.

Aktuálnou úlohou univerzity je revitalizácia činnosti Univerzitnej knižnice, ktorá je dôležitým sprostredkovateľom informácií nevyhnutných pre rozvoj vedy a vzdelávania na univerzite. Moderná univerzitná knižnica zaručuje kompletnú podporu prístupu k informáciám vo všetkých formách: printovej (časopisy, knihy), audiovizuálnej (CD-ROM, DVD, audio, videozáznamy) a on-line prístupmi do domáciach i zahraničných databáz.

Národné skúšobné centrum Európskeho konzorcia na certifikáciu znalosti moderných jazykov (NSC ECL) – UKF ako jediná univerzita na Slovensku získala právo skúšať a vydávať certifikáty ECL zo slovenského jazyka ako cudzieho jazyka a zároveň organizovať skúšky z jazykov EÚ a bola poverená vybudovaním NSC ECL.

Na univerzite sú v súčasnosti implementované nasledovné informačné systémy:

- Akademický informačný systém (AIS),
- Personálny identifikačný systém, ktorý obsahuje modul stravovacieho systému, modul dochádzkového systému a modul prístupového systému (evidencia pohybu osôb),
- Ekonomický informačný systém Sofia,
- Informačný systém štátnej pokladnice,
- Knižničné systémy Libris (evidencia publikácií a výpožičiek), Biblis (evidencia publikačnej činnosti) a systém evidencie publikačnej činnosti zamestnancov Libsys,
- Systém evidencie údajov o projektovej činnosti,
- Systém pre reprografické služby (prevádzka samoobslužných kopírovacích zariadení).

Študentské domovy - Univerzita Konštantína Filozofa poskytuje v svojich zariadeniach ubytovanie a stravovanie študentom, zamestnancom a v prázdninových mesiacoch aj verejnosti.

V Študentskom domove Nitra, ul. B. Slančíkovej, sú študenti ubytovaní v 2 – 3 posteľových izbách, ktoré sú vybavené vlastným hygienickým

zariadením a chladničkou. Na poschodiach sú k dispozícii kuchynky na prípravu jedál.

Na prvom poschodí je vybudovaná počítačová sieť. Spoločenskú miestnosť využívajú členovia divadelných súborov VYDI a NYEKK.

V Študentskom domove Zobor na Dražovskej ceste 2 sú študenti ubytovaní v 2, 3, 4 a 5 posteľových izbách. Štyri izby tvoria bunku, ktorá má sociálne zariadenie so sprchou a bunku vybavenú chladničkou. Na prípravu ľahkého občerstvenia majú študenti na každom poschodí k dispozícii kuchynku. Študenti môžu využívať aj priestory pracovne a pracovné náradie na upratovanie izieb.

Študenti ubytovaní v ŠD Zobor majú k dispozícii počítačovú miestnosť s možnosťou pripojenia na internet. Túto možnosť majú študenti v 96 izbách.

Študovne sa nachádzajú na každom poschodí.

V ŠD sú priestory telocvične a posilňovne, ktoré slúžia na individuálne športovanie a na organizovanie rozličných športových podujatí. Telocvičňu využívajú na nácvik aj študenti z tanečnej skupiny súboru PONITRAN.

Študenti majú možnosť využívať televíznu miestnosť, kde môžu sledovať káblovú televíziu

a intranetové rozhlasové štúdio s vlastným vysielačím programom.

Súčasťou areálu ŠD Zobor je objekt prístavby spoločenskej časti domova. V spoločenskej sále areálu objektu sa uskutočňuje výučba študentov denného štúdia. Vo voľnom čase sú priestory spoločenskej sály využívané na spoločensko-zábavné aktivity študentov a zamestnancov UKF. Priestory pravidelne využívajú na nácvik členovia univerzitnej tanečnej skupiny ATIKUS.

V objekte prístavby spoločenskej časti ŠD majú študenti k dispozícii študovňu Univerzitnej knižnice, ktorá je otvorená denne od 8.00 do 20.00 hod., v sobotu od 8.00 do 13.00 hod.

Univerzita pre svojich študentov zabezpečuje ubytovanie aj v iných zariadeniach:

- ŠD SPU na Hospodárskej ul. 8
- Dvojizbový byt v areáli SIT Dražovská 4
- Reformovaná kresťanská cirkev na ul. Fr. Mojtu
- Domov mládeže SPŠ potravinárska, Slančíkovej ul.
- Domov mládeže – SOU stavebné, Levická ul.
- Domov mládeže – SOU potravinárske, Cabajská ul.

Prví absolventi Univerzity tretieho veku

Študentom UKF v zmysle zákona o vysokých školách možno poskytnúť rozličné formy štipendií (sociálne štipendium, štipendium za vynikajúce študijné výsledky, účelové štipendium apod.). Študent má právo na štipendium vtedy, keď splní podmienky na priznanie štipendia stanovené vo všeobecne záväznom predpise a v štipendijnom poriadku UKF. Štipendium môže byť priznané ako jednorázová alebo mesačná finančná čiastka vyplácaná počas stanoveného časového obdobia v rámci jedného akademického roka.

Štipendiá sú poskytované z týchto zdrojov: dotácie zo štátneho rozpočtu, štipendijného fondu, grantov a darov.

Poradenstvo pre študentov, najmä sociálne a kariérne, ako aj študentský servis patrí medzi štandardné služby pre študentov.

Kariérne poradenstvo v súčasnosti realizuje študijný poradca – pedagóg, ktorý v jednotlivých ročníkoch pomáha študentom najmä pri riešení študijných problémov. Za špecifickú formu kariérneho poradenstva možno pokladať vzdelávacie kurzy ESF: A-CENTRUM, kurz prípravy do zamestnania a kurz projektový manažment, ktorý je súčasťou všeobecného pedagogicko-psychologického a sociálneho základu učiteľských študijných programov ako voliteľný predmet.

Služby v oblasti poskytovania informácií o študijných, výskumných a umeleckých štipendiách, letných jazykových kurzoch a ďalších programoch pre študentov uskutočňuje pobočka SAIA na UKF.

Pramene k poznaniu UKF

Úsilie zaznamenávať univerzitný život tiež malo svoj vývin a rozličné podoby. Zvyčajne bolo motivované propagačnými potrebami fakulty, respektíve univerzity. Vyšlo niekoľko knižných publikácií o univerzite (10 rokov PF v Nitre, 20 rokov PF v Nitre, 25 rokov PF v Nitre, 30 rokov Katedry výtvarnej výchovy PF v Nitre, 40 rokov UKF). Od roku 1998 UKF každoročne vydáva výročnú správu o svojej práci. Najmä propagácii a plneniu úloh v oblasti dokumentaristiky slúžili periodické publikácie *Pedagóg* (vychádzal v rokoch 1984-89), *Zvesti* (prvý polrok 1992), *Univerzitný časopis* (dve čísla v rokoch 1997/98) a od roku 1998 nepretržite vychádzajúce periodikum *Náš čas*. Syntetizujúcim prameňom informácií o UKF v súčasnosti sú internetové stránky univerzity www.ukf.sk.

Uchádzačom o štúdium na UKF sú určené rozličné propagačné materiály, v prvom rade každoročne aktualizované ponuky študijných možností.

Vytvorenie novej tradície sľubuje Deň otvorených dverí na UKF, ktorý sa koná každoročne dvakrát, vo februári a v novembri. Doterajšie skúsenosti ukazujú, že študenti stredných škôl, adeпти vysokoškolského štúdia, v hojnej miere využívajú možnosť oboznámiť sa s pracoviskami univerzity, navštíviť katedry, ústavy, laboratória, učebne, športoviská, pocítiť atmosféru života v akademickom prostredí, čo mnohým pomáha v neľahkom rozhodovaní, akým smerom sa orientovať v budúcich rokoch a pri voľbe vysokoškolského štúdia.

Vedúci predstavitelia

Prof. PhDr. Jozef Pastier, CSc.
riaditeľ PI 1959 - 1964
dekan PF 1964 - 1970
1990 - 1991

Prof. PhDr. Michal Soták, DrSc.
dekan PF 1970 - 1988

Prof. RNDr. Ondrej Šedivý, CSc.
dekan PF 1988 - 1989

Prof. PhDr. Peter Liba, DrSc.
dekan PF 1991 - 1993
rektor VŠPg 1993 - 1996
rektor UKF 1996 - 1999

Prof. RNDr. Ing. Daniel Kluvanec, CSc.
rektor UKF 1999 - 2006

Prof. RNDr. Libor Vozár, CSc.
rektor UKF 2006 -

Dekani fakúlt

Fakulta prírodných vied

Daniel Kluvanec
1996 - 1999
Ondrej Šedivý
1999-2002
Libor Vozár
2002-2006
Ľubomír Zelenický
2006-

Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva

Eva Sollárová
2001-2003
Peter Ondrejko
2003-2007
Eva Sollárová
2007-

Fakulta stredoeurópskych štúdií

Béla László
2004-2008
Attila Komzsik
2008-

Filozofická fakulta (do r. 1998 Fakulta humanitných vied)

Pavol Plutko
1993-1996
Eva Tučná
1996 - 1999
1999-2002
Zdenka Gadušová
2002-2006
2006-

Pedagogická fakulta

Tomáš Kozík
1993-1996
Ivan Szabó
1996-2002
Gabriela Porubská
2002-2006
2006-

Nitra v maľbách Dr. h. c. akad. arch. Ing. Ladislava Švihela

Súčasná kultúra Nitry

Miloš Bača

Nitra je sídlom človeka už nepretržite takmer 30 000 rokov. V období včasného stredoveku predstavovala najvýznamnejšiu sídliskovú aglomeráciu na území dnešného Slovenska, ktorú možno porovnávať s najväčšími dobovými stredoeurópskymi metropolami. Rozhodujúcu úlohu zohrala aj pri christianizácii, a to nielen samotného územia Slovenska, ale aj celého naddunajského priestoru. K Nitre sa viaže existencia prvého kniežatstva na našom území s prvým známym panovníkom – kniežaťom Pribinom, prvý kresťanský chrám a prvé biskupstvo v priestore strednej a východnej Európy, prvé slovanské písmo, existencia prvej rehoľnej komunity a prvej školy na Slovensku, najstaršie písomné pamiatky na Slovensku, tzv. Zoborské listiny a najstaršia bohoslužobná pamiatka – Nitriansky evanjeliár. Významné postavenie si Nitra udržala aj v období formovania sa nového štátneho útvaru – Uhorského kráľovstva, v ktorom bola sídlom následníkov trónu (ducatu).

Preto aj v novodobých dejinách, najmä v časoch neslobody i národného a sociálneho útlaku, sa zraky Slovákov upierali na Nitru – symbol slávnej minulosti slovenského národa. Staroslávna Nitra spolu s tradíciou sv. Cyrila (Konštantína) a Metoda predstavujú dodnes základné piliere národného povedomia Slovákov.

V roku 1792 založili v Nitre prvý pobočný stánok Slovenského učeného tovaríšstva, ktorý šíril myšlienku národného, kultúrneho a hospodárskeho obrodenia slovenského národa. Prvá kniha v štúrovej spisovnej slovenčine – 2. ročník Hurbanovej literárnej ročenky z roku 1844, niesla názov Nitra.

Na celoštátnych oslavách 1000. výročia vysvätenia Pribinovho chrámu, ktoré sa konali v Nitre 13. augusta 1933, Slováci vyjadrili spontánny nesúhlas s oficiálnou pražskou politikou tzv. jednotného československého národa a vyslovili sa za obnovenie slovenskej národnej identity i svojbytnosti.

Po zmene spoločenských pomerov v roku 1989 sa postupne obnovilo historické postavenie Nitry ako duchovnej metropoly Slovenska. 6. februára 1990 sa nitrianskym diecéznym biskupom stal Ján Chryzostom Korec, ktorého 28. júna 1991 pápež Ján Pavol II. vymenoval aj za kardinála Svätej rímskej

cirkvi, čím sa stal prvým slovenským kardinálom na území Slovenska. Pápež Ján Pavol II. počas svojej návštevy v Nitre 30. júna 1995 toto mesto nazval „Betlehemom kresťanstva na Slovensku“.

Na pozadí rušných a dramatických dejinných udalostí i historických mocensko-politických zmien sa počas dvoch tisícročí z domácich tradícií, z duchovného odkazu kresťanstva i z kultúrnych a civilizačných vplyvov okolitého sveta postupne sformoval kultúrny život súčasnej Nitry. Charakterizuje ho úcta k historickým a kultúrnym tradíciám mesta i slovenského národa, ale aj postupné prenikanie najnovších európskych i svetových kultúrnych trendov, ktoré sa začalo výrazne prejavovať najmä po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie v roku 2004.

Úsilia vzdať úctu významným osobnostiam dejín nášho národa a nadviazať na kultúrne dedičstvo predkov i duchovný odkaz kresťanstva viedli na začiatku 90. rokov 20. storočia k obnoveniu slávnostných cyrilo-metodských akadémií i cyrilo-metodských svätých omší na nitrianskej Kalvárii, ktoré sa v posledných rokoch zmenili na Cyrilo-metodské národné púte na Nitrianskom hrade – posvätnom mieste Slovákov. Početné iniciatívy a aktivity obnovennej mestskej samosprávy postupne vyústili do unikátneho kultúrno-spoločenského projektu – letných slávností „Nitra, milá Nitra...“, ktoré zahŕňajú Pribinovce slávnosti, Cyrilo-metodské slávnosti a Dni Nitranov. Stali sa neodmysliteľnou súčasťou a dominantou kultúrneho a spoločenského života mesta. O ich vysokej úrovni svedčí skutočnosť, že v posledných rokoch sa konajú pod záštitou prezidenta Slovenskej republiky Ivana Gašparoviča.

Slávnosti pozostávajú z množstva koncertov vážnej i populárnej hudby, vystúpení domácich a zahraničných folklórnych súborov, literárnych stretnutí a výstav, ako aj stretnutí ľudových remeselníkov z celého Slovenska na tradičnom Nitrianskom jarmoku na Svätoplukovom námestí, ktorí oživilí staré remeslá, napr. hrnčiarstvo, drotárstvo, košíkarstvo, rezbárstvo, sklárstvo, umelecké kováčstvo či razenie mincí.

Mimoriadnym zážitkom a neoddeliteľnou súčasťou letných slávností „Nitra, milá Nitra...“ je každ-

Letné slávnosti „Nitra, milá Nitra...“

ročne pôsobivá historická freska odohrávajúca sa vo večerných hodinách na veľkomoravskom hradisku, vybudovanom uprostred Svätoplukovho námestia, ktorá oživuje bájne udalosti a postavy zo slávnej minulosti mesta, napr. knieža Pribinu, kráľa Svätopluka, knieža Rastislava, byzantských vierozvestov sv. Konštantína a Metoda. Celkový dojem z nej umocňuje veľkoplošná projekcia, ktorá symbolicky spája dávnu minulosť so súčasnosťou.

V rámci júlových slávností sú postupne sprístupňované významné archeologické a historické pamiatky na území mesta, napríklad základy veľkomoravského kostola na Martinskom vrchu pod Zoborom (2005), časti opevnenia Nitrianskeho hradu (expozičia „Od veľkomoravského valu k barokovému bastiónu“, výstava o stavebnom vývoji hradu od najstarších čias po stredovek vo Vazilovej veži – 2006). 4. júla 2007 bolo na nádvorí Nitrianskeho hradu otvorené múzeum Nitrianskej diecézy, ktoré sprístupnilo unikátne písomné pamiatky a umelecké poklady Nitrianskeho biskupstva.

Tieto dominantné podujatia nitrianskeho kultúrneho života každoročne dopĺňajú desiatky rôznorodých zábavných akcií pre deti (vystúpenia bábkových súborov v parku na Sihoti), mládež (rockové koncerty), dospelých i seniorov (vystúpenia spevákov populárnej hudby, country kapiel a džezových skupín), ktoré majú spoločný názov Kultúrne leto.

Od roku 2007 nitrianske cyrilo-metodské slávnosti prerástli do medzinárodného projektu pod názvom „Dni ľudí dobrej vôle“ s podtitulom „Čo nás spája“, ktorého cieľom je reflektovať nadčasový

Letné slávnosti „Nitra, milá Nitra...“

univerzálny význam a duchovný odkaz posolstva byzantskej misie sv. Cyrila a Metoda, spolupatrónov Európy. Aktualizáciou ich duchovného odkazu chce Slovensko pomôcť sebe i svetovému spoločenstvu hľadať odpovede na zásadné otázky ľudského porozumenia, spolupatričnosti, solidarity a tolerance. Podujatie pozostáva zo slávnostného „Večera ľudí dobrej vôle“, ktorý sa koná 4. júla na Svätoplukovom námestí v Nitre, pod záštitou člena Európskej komisie pre vzdelávanie, odbornú prípravu, kultúru a viacjazyčnosť Jána Figeľa, v priamom prenose vysielaného Slovenskou televíziou, a Národnej púte Nitra 2007 piateho júla dopoludnia na Nitrianskom hrade. „Dni ľudí dobrej vôle“ sú duchovne, ale aj programovo prepojené s rovnakým podujatím v českom Velehrade.

Druhý pilier kultúrneho života Nitry tvoria podujatia, ktoré nadväzujú na náboženské, ľudové a folklórne tradície. Patrí k nim tradičný Trojkráľový koncert v Piaristickom kostole sv. Ladislava v Nitre, veselé fašiangové slávnosti symbolizujúce radosť z príchodu jari, populárny celoslovenský festival univerzitných folklórnych súborov AKADEMICKÁ NITRA, či oslavy príchodu sv. Mikuláša a vianočné zvyky. Súčasťou podujatí sú krojované sprievody mestom za zvukov ľudovej hudby, spevu a bohatej ponuky gastronomických špecialít. Ľudové spevy a tance nemôžu chýbať na žiadnom kultúrnom podujatí či mestských oslavách, napríklad Dňoch Nitranov. Na týchto podujatiach vystupujú členovia špičkových nitrianskych akademických folklórnych súborov ZOBOR a PONITRAN, ale aj početné detské a mládežnícke folklórne súbory, pôsobiace najmä pri Centre voľné

Unikátna pozlátená plaketa z hranidka v Bojneji - začiatok 9. storočia

ho času detí a mládeže Domino, napríklad Borinka, Furmani i ďalšie.

Neoddeliteľnou súčasťou hudobného života Nitry sú každoročné tradičné cykly koncertov vážnej hudby známe ako Nitrianska hudobná jar a Nitrianska hudobná jeseň, ktoré vznikli v 60. rokoch 20. storočia. V podaní špičkových domácich a zahraničných vokálnych i inštrumentálnych súborov a sólistov znejú na koncertoch diela svetových i slovenských hudobných majstrov. Súčasťou Nitrianskej hudobnej jari je aj medzinárodný festival sakrálnej hudby MUSICA SACRA, ktorý sa koná v Piaristickom kostole sv. Ladislava v Nitre. Vznikol v roku 1990. V súčasnosti patrí k najlepším hudobným podujatiam na Slovensku. Jeho vyvrcholením je tradičná Cyrilo-metodská akadémia 4. júla v Divadle Andreja Bagara v Nitre, ktorá je sviatkom slovanskej kultúry a vzdelanosti.

Početných poslucháčov si za štvrté storočie svojej existencie získal medzinárodný festival gitarovej hudby Cithara aediculae, ktorý sa koná počas septembrových večerov v priestoroch bývalej nitrianskej synagógy, slúžiacej v súčasnosti ako koncertná a výstavná sieň mesta.

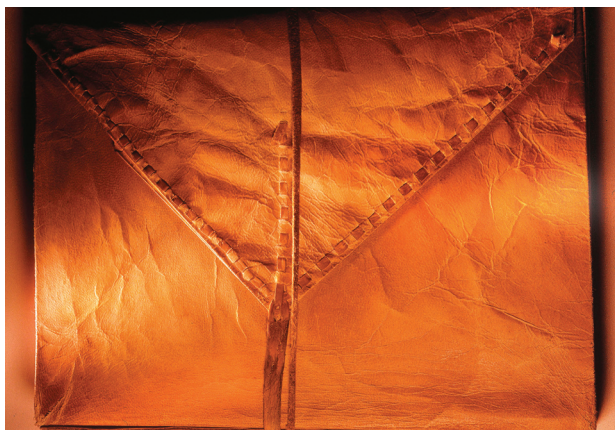
Osobitnou súčasťou kultúrneho a spoločenského života Nitry sú benefičné koncerty „Hoj, vlast' moja...“ a vianočný koncert „Tóny Vianoc z Nitry“, na ktorých poprední sólisti Opery Slovenského národného divadla Bratislava spievajú árie svetových majstrov a najkrajšie slovenské ľudové piesne, či vianočné koledy znejú v podaní Orchestra ľudových nástrojov Slovenského rozhlasu v Bratislave, Orchestra Mi-

Unikátna pozlátená plaketa z hranidka v Bojneji - začiatok 9. storočia

roslava Dudíka, bratov Muchovcov a vynikajúcich sólistov, napríklad svetoznámeho huslistu Jána Berkého-Mrenicu. Koncerty organizuje Agrokomplex - Výstavníctvo Nitra v spolupráci s Nadáciou Konštantína Filozofa a Operou Slovenského národného divadla v Bratislave. Výťažok z koncertov je určený na opravu Nitrianskeho hradu a na charitu. Už takmer dve desaťročia sa zaraďujú k najvýznamnejším kultúrnym a spoločenským udalostiam na Slovensku. V posledných rokoch sú benefičné koncerty spojené s prezentáciou výnimočných archeologických nálezov (napríklad pozlátených plaket z Bojneji) či nových knižných titulov o Nitre.

Významným a dôležitým centrom kultúry i spoločenského života Nitry je moderná budova Andreja Bagara v Nitre, ktorá dominuje hlavnému – Svätoplukovmu námestiu. Divadlo patrí k popredným činohrným scénam na Slovensku a často účinkuje aj v zahraničí. V posledných rokoch zaznamenalo mimoriadny úspech s pôvodnými slovenskými muzikálmi Báthoryčka a Adam Šangala (viac ako 100 repríz), ale aj svetoznámymi muzikálmi Grék Zorba, Fidlikant na streche, Kabaret a Divotvorný hrniec. Každoročne v septembri je divadlo miestom konania medzinárodného festivalu Divadelná Nitra – najväčšieho na Slovensku, na ktorom odovzdávajú slovenské divadelné ocenenia sezóny Dosky, a to za najlepšiu inscenáciu, réžiu, herecké výkony, scénografiu, kostým, scénickú hudbu a za objav sezóny. Program festivalu je bohatý a rôznorodý, od divadelnej klasiky až po súčasnú svetovú avantgardu. V posledných rokoch má festival aj bohatý sprievodný

Bulla Industriae tuae z roku 880

program. Pri Divadle Andreja Bagara v Nitre pôsobí aj Literárny klub Janka Jesenského, ktorý organizuje stretnutia s poprednými osobnosťami nitrianskej a slovenskej literatúry, umenia, vedy a spoločenského života.

Druhá nitrianska divadelná scéna – Staré divadlo v Nitre každoročne v máji organizuje prehliadku divadiel krajín Vyšehradskej štvorky pod názvom Stretnutie/Setkání/Spotkanie/Találközás.

Okrem Divadla Andreja Bagara v Nitre a Starého divadla v Nitre zohrávajú kľúčovú úlohu v kultúrnom a spoločenskom živote Nitry aj ďalšie regionálne kultúrne inštitúcie sídlia v Nitre - Ponitrianske múzeum, Nitrianska galéria, Krajské osvetové stredisko v Nitre a Krajská knižnica Karola Kmeťka v Nitre, ktoré v oblasti metodologickej a odbornoporadenskej majú krajskú pôsobnosť pre múzea, galérie, regionálne osvetové strediská a knižnice na území celého Nitrianskeho samosprávneho kraja.

Ponitrianske múzeum v Nitre láka návštevníkov mesta najmä unikátnou stálou expozíciou „Skvosty dávneho Slovenska“ s celoslovenským významom, ako aj dlhodobými výstavami „Život v lesných a vodných biotopoch“ a „Nitriansko v zrkadle dejín“. V spolupráci s Archeologickým ústavom SAV v Nitre každoročne organizuje výstavu i historický seminár, ktoré sú zamerané na najnovšie poznatky archeologického výskumu. Mimoriadny ohlas doma i v zahraničí mala v roku 2006 výstava vzácných pozlátených plakiet s figurálnymi sakrálnymi reliéfmi nazvaná „Bojná – neznáme centrum Nitrianskeho kniežatstva“, ktoré predstavujú celoeurópske unikáty a zmenili pohľad na najstaršie dejiny Slovenska.

Ponitrianska galéria uchováva a prezentuje hlavne diela najvýznamnejších umelcov nitrianske-

Bulla Industriae tuae z roku 880

ho regiónu, pričom osobitnú pozornosť venuje tvorbe akademického maliara Maximiliána Schurmanna a sochárskemu dielu Júliusa Bártfaya. Galéria sídli v budove bývalého Župného domu.

Krajské osvetové stredisko v Nitre sa podieľa predovšetkým na uchovávaní, ochrane a sprístupňovaní hodnôt tradičnej ľudovej kultúry a záujmovej umeleckej tvorivosti, organizuje súťaže, prehliadky, festivaly, výstavy, školenia a semináre v oblasti záujmovej umeleckej činnosti a vzdelávania, organizuje rôzne podujatia pre deti, mládež i dospelých, ako aj vykonáva odbornoporadenskú a informačnú činnosť pre kultúrno-osvetových pracovníkov. Pôsobí na území okresov Nitra, Šaľa, Zlaté Moravce a Levice.

Krajská knižnica Karola Kmeťka v Nitre buduje a uchováva univerzálny knižničný fond na všetkých dostupných nosičoch informácií, poskytuje čitateľom knižnično-informačné služby a zabezpečuje všeobecný a neobmedzený prístup občanov k informáciám. Plní funkciu mestskej verejnej knižnice. Pre obyvateľov Nitry a jej okolia organizuje kultúrno-výchovné aktivity miestneho i regionálneho významu. Okrem toho koordinuje a poradensky usmerňuje ostatné regionálne knižnice Nitrianskeho samosprávneho kraja.

Tieto kultúrne inštitúcie organizujú každoročne desiatky rôznych podujatí. Okrem nich sa do kultúrneho života Nitry aktívne zapájajú aj súkromné galérie, Matica slovenská, základné a stredné školy, nitrianske univerzity, cirkevné spoločenstvá, hlavne Rímskokatolícka cirkev - Biskupstvo Nitra, Evanjelická cirkev AV, firmy, sponzori, spoločenské a neziskové organizácie i aktívni jednotlivci. Preto zoznam všetkých kultúrnych a spoločenských podu-

jať, ktoré sa v priebehu roka konajú na pôde súčasného krajského mesta, by bol veľmi dlhý. Dobrou pomôckou, ktorá obyvateľom i návštevníkom uľahčuje rozhodovanie, kde a na akom podujatí sa môžu zúčastniť, je Kalendár podujatí – Nitra, ktorý každoročne vydáva Mesto Nitra.

Veľmi zjednodušene, ale výstižne možno konštatovať, že kultúra sprevádza Nitranov od kolísky až do posledných dní života a od prvých okamihov Nového roka do neskorých nočných hodín silvestrovskej rozlúčky s uplynulým rokom, čiže doslova po celý život. Predstavitelia mestskej samosprávy sa usilujú o to, aby kultúra obohacovala život občanov a formovala ich pozitívny vzťah k historickým a kultúrnym tradíciám mesta.

Dôležité miesto v kultúrnom a spoločenskom živote Nitry patrí Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a Slovenskej poľnohospodárskej univerzite v Nitre, ktoré každoročne počas posledného aprílového a prvého májového týždňa spoločne organizujú komplex vedeckoodborných, kultúrnych, spoločenských a športových podujatí pod názvom „Nitrianske univerzitné dni“ (Dies Universitatum Nitriensium). Ich súčasťou je aj Týždeň rómskej kultúry a celoslovenská literárna súťaž vysokoškolských študentov o Cenu Pavla Straussa. Obnovený Kňazský seminár sv. Gorazda v Nitre je miestom konania vedeckých konferencií a odborných seminárov zameraných na dejiny mesta a hradu, napríklad „Nitra v najstarších písomnostiach a dokumentoch“.

Reflexiou súčasnej slovenskej literárnej tvorby, ale aj aktuálneho kultúrneho a spoločenského diania v Nitre je originálny literárny zborník – Almanach Nitra, ktorý nadväzuje na svojho predchodcu z roku 1844.

Osobitným podujatím je Medzinárodný festival kultúry nepočujúcich sv. Františka Saleského, ktorý sa koná v Nitre v každom párnom roku. Na festivale sa zúčastňujú nepočujúci z viac ako desiatky štátov sveta.

V priestoroch Misijného domu na nitrianskej Kalvárii pôsobí najnovšie – Misijné múzeum v Nitre. Sú v ňom vystavené vzácné predmety, ktoré slovenskí misionári priniesli zo všetkých kútov sveta, najmä z exotických krajín.

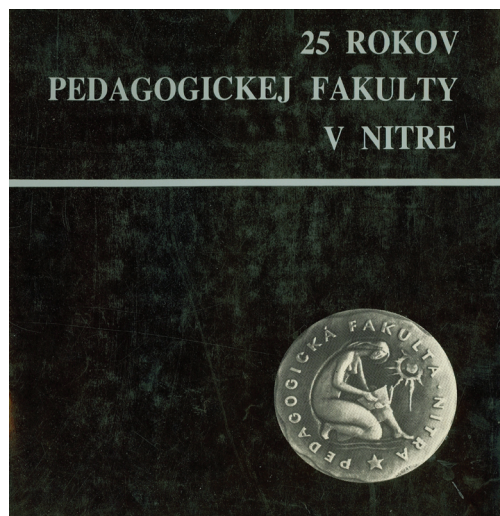
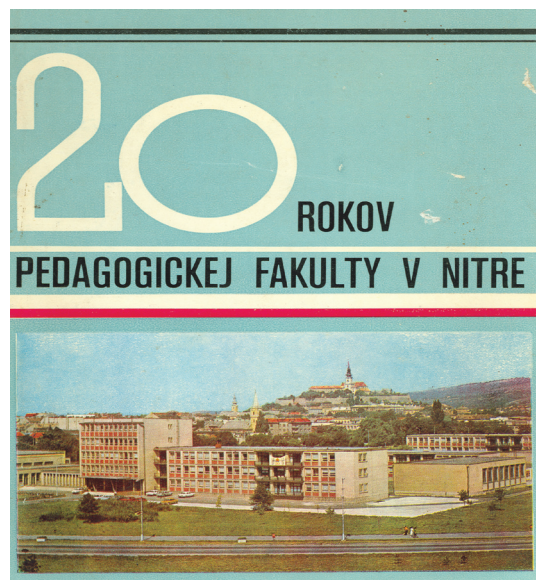
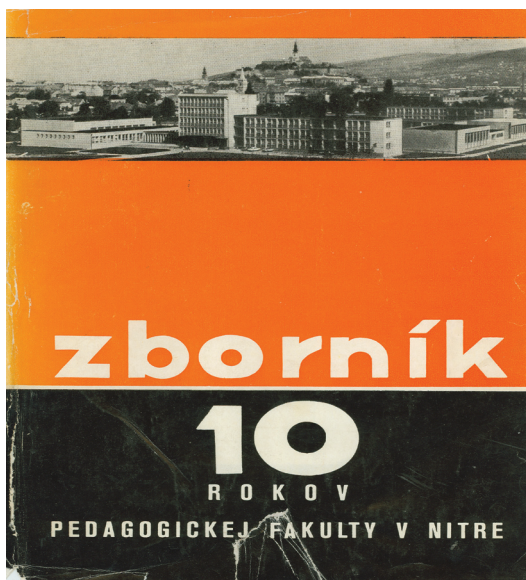
V posledných rokoch nesmerujú kroky umelcov, hercov, spisovateľov či iných osobností kultúrneho a spoločenského života z celého Slovenska do Nitry iba na zaujímavé podujatia, ale v Nitre sú oce-

ňovaní aj za svoje umelecké výkony, tvorivé činy a výnimočné diela Cenou Pavla Straussa, pomenovanej po vynikajúcom nitrianskom lekárovi a humanistovi. Na pôde Nitry často oceňujú popredné osobnosti slovenskej vedy, kultúry a spoločenského života aj významné inštitúcie, napríklad Nadácia Matice Slovenskej, ministerstvá a profesijné združenia. Od roku 2006 sa tu každoročne koná slávnostné odovzdávanie prestížneho slovenského ocenenia Krištáľové krídlo.

Na výstavisku Agrokomplex v Nitre – najväčšom výstavnom areáli na Slovensku, sa každoročne koná viac ako 30 medzinárodných veľtrhov a výstav, medzi ktorými majú svoje miesto aj najväčšia slovenská výstava bytovej kultúry „Nábytok a bývanie“, výstava nábytkového dizajnu „Fórum dizajnu“ a výstava umeleckej tvorivosti žiakov stredných škôl a stredných odborných učilíšť „Mladý tvorca“. Súčasťou výstavy „Regióny Slovenska“ je každoročne aj prezentácia najvýznamnejších slovenských múzeí. V areáli výstaviska sídli Slovenské poľnohospodárske múzeum v Nitre, ktoré plasticky dokumentuje vývoj poľnohospodárstva na území Slovenska od najstarších čias až do súčasnosti, vrátane nástrojov a poľnohospodárskej techniky. Jeho súčasťou je taktiež skanzen, v ktorom je sústredených niekoľko desiatok pôvodných poľnohospodárskych objektov (ukážky pečenia chleba v minulosti).

V roku 2006 Mestské zastupiteľstvo v Nitre prijalo rozhodnutie, že Nitra sa zapojí do projektu „Európske hlavné mesto kultúry – Slovensko 2013“, ktorý vyhlásili Európsky parlament a Rada Európy. Bolo to múdre rozhodnutie, ku ktorému Nitru zaväzovala jej slávna minulosť a bohaté kultúrne tradície mesta. Tento smelý a ambiciózny, ale nesmierne náročný projekt poskytol starobylej Nitre možnosť, aby zvýšila svoju prestíž doma i v zahraničí a zaradila sa ku kultúrnym metropolám súčasnej Európy.

Aj keď naša starobylá Nitra prestížny titul „Európske hlavné mesto kultúry 2013“ nezískala, po 1185 rokoch od vysvätenia prvého chrámu v strednej a východnej Európe (828), po 1150 rokoch od príchodu vierozvestov sv. Cyrila a Metoda (863) a po 1133 rokoch od zriadenia prvého biskupstva v strednej a východnej Európe je stálym zdrojom nových kultúrnych impulzov a duchovnej inšpirácie pre Európu a svet...

Päťdesiat rokov UKF

Korene a dnešok

Všetko, čo vzniká, má nielen svoju dobovú podobu, ale aj svoju prehistóriu a históriu (svoje korene). Paul Dawies v knihe *Piaty zázrak* píše, že aj ľudské telá obsahujú isté podoby všetkých foriem života, od jeho vzniku po dnešok, dokonca aj tých, ktoré vymreli...

Keď roku 1959 vznikla v Nitre vysokoškolská inštitúcia, len málokto si uvedomoval, že tu existujú nielen dobové príčiny, ale aj prehistorické a historické pnutia, motívy, energie, čosi ako historické vedomie kozmického pozorovateľa, Demiurga, Tvorcu Vsesveta...

Čítam rukopis publikácie Univerzita Konštantína Filozofa a Nitra a zisťujem, že jej vedeckí redaktori – Peter Andruška a Jozef Vladár – pochopili vznik, vývin a dnešnú (ale aj zajtrajšiu podobu) našej Alma mater práve takto historicky, duchovne a vedecky hlbkovo a širokospektrálne...

Nitra a nitrianska univerzita sú dedičmi kozmicko-duchovných posolstiev, paleolitickými spoločenstvami, počínajúc (o čom svedčia antropomorfné plastiky vysokej umeleckej kultúry, čermánska trepanácia lebečnej kosti z úsvitu doby bronzovej a ďalšie archeologické artefakty), rôznymi pravekými a včasnohistorickými osídleniami (rímskym, germánskym) pokračujúc, cyrilo-metodskou duchovnou misiou (kolíska slovanskej písomnosti, filozofie, kultúry atď.) prehlbujúc... Toto sú hlbinné základy, korene, na ktorých a z ktorých vyrástla Nitra a Univerzita Konštantína Filozofa. Ak si to Nitrania a študenti univerzity uvedomia (tak ako to výstižne a vedecky exaktne podávajú naši vedci – J. Vladár, A. Ruttkay, V. Judák), historicko-kozmická duchovná energia im poskytne oporu i krídla v neľahkých časoch súčasného života.

Dejinné tradície a cyrilo-metodský odkaz (tak ako o ňom píše E. Krošláková) v nitrianskom školstve, počnúc rokom 1918 po dnešok (tak ako o tom píše I. Zubácka V. Slnková, P. Andruška, M. Bača) podávajú svedectvo o ponímaní i zaznávaní, o prijímaní i problematizovaní hlbokých duchovných génov Nitry a nitrianskeho školstva.

UKF ako vedecko-pedagogická a kultúrna i duchovná inštitúcia je dedičom všetkých foriem vedeckých, pedagogických, kultúrnych a duchovných aktivít Nitry, a preto môže byť originálnym partnerom a prínosom pre analogické aktivity Slovenska, Európy a celého sveta. Môžeme byť pyšní na to, že máme čo položiť na spoločný stôl integrovanej Európy. Ba čo viac, môžeme tento stôl obohatiť originálnymi potravinami Racia, Ducha a Vôle, ktoré vyrastali na Strane života Pravdy, Dobra a Krásy (Aristoteles), Slobody, Tvorby a Lásky (Puškin), tak ako ich stelesnili a stvárnil budovatelia i služobníci prvého kresťanského chrámu (828 roku ho vysvätil arcibiskup Adalrák), žiaci a učitelia prvého učilišťa (sv. Hypolita na Zobori) v strednej Európe (už na sklonku 9. storočia) atď. Nitra, Nitrania a učitelia i študenti UKF sú dedičmi jedinečnej a neopakovateľnej nitrianskej civilizácie, ktorá – či si to uvedomujú alebo nie – koluje v ich srdciach a duchovných génoch. Toto bohatstvo by mali naďalej rozvíjať a zveľaďovať.

Uvedomujú si to aj osobnosti súčasnej Nitry (kardinál Ján Chryzostom Korec, rektor UKF Libor Vožár, primátor Nitry Jozef Dvonč), ktorí vo svojich príspevkoch sa opierajú o duchovné dedičstvo Nitry a usmerňujú ho k súčasnému zápasu mesta Nitry o hlavné mesto kultúry Európy... Uvedomujú si to redaktori recenzovanej publikácie – J. Vladár a P. Andruška – tvorcovia práve takejto koncepcie zborníka, venovaného 50. výročiu Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Je to koncepcia originálna i novátorská. Zapadá do duchovnej atmosféry dneška a zajtrajška, ktorá nastoľuje problémy jednoty vedy (na pozadí možnej finality Zeme) a umenia (problémy človeka ako kozmickej bytosti a možnosti jeho mutácie).

Naša cesta do Európskej únie sa uskutočňuje v atmosfére empirizmu a pragmatizmu, ktoré často zahľušujú hlbkové problémy života a človeka (ich zmyslu), od ktorých sa odvíja všetka aktivita človeka, od jeho začiatkov ako Homo sapiens po možnú budúcnosť ako Homo kozmikus. Bez poznania minulosti nepochopíme súčasnosť a nedokážeme tvoriť a modelovať ani zajtrajšok. O Strom poznania (nie pre samotné poznanie, ale pre rozvoj a blaho človeka a ľudstva) sa vo veľkej miere zaslúžili aj svetové univerzity, vrátane Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

O tom (aj o tom) je pozoruhodná publikácia, ktorú práve držíte v rukách.

Prof. PhDr. Andrej Červeňák, DrSc.

Dnešok a budúcnosť

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre (1996) sa radí k najmladším univerzitám na Slovensku, je však budovaná na dlhoročnej tradícii počnúc Pedagogickým inštitútom (1959), Pedagogickou fakultou (1964) a Vysokou školou pedagogickou (1991). Jej korene siahajú až do doby Cyrila a Metoda a k jej rozvoju prispela kresťanská tradícia a bohatý duchovný a hospodársky život Nitry (o koreňoch dnešnej univerzity píše Ján Ch. Korec, Jozef Vladár, Alexander Ruttkay, Viliam Judák, Ema Krošláková).

Vedecké a pedagogické aktivity radia v súčasnosti našu univerzitu medzi popredné vysokoškolské inštitúcie, tak ako o tom hovorí terajší rektor univerzity Libor Vozár. Prejavuje sa to v celom rozsahu jej činnosti a na všetkých fakultách, v študijných programoch bakalárskeho, magisterského štúdia, rigorózneho konania, doktorandského štúdia a pri habilitáciách docentov a vymenúvacom konaní profesorov. Študenti našej univerzity okrem učiteľských aprobácií, ktoré majú najbohatšiu tradíciu a najväčší dosah na kultúrnu úroveň nášho ľudu prostredníctvom pôsobenia absolventov na základných a stredných školách, majú možnosť štúdia širokej škály moderných vzdelávacích programov na všetkých troch stupňoch vysokoškolského štúdia, ako sú európske štúdie, folkloristika a regionalistika, manažment kultúry a turizmu, informatika, environmentalistika, gemológia, ošetrovateľstvo a moderné študijné programy v biológii. Univerzita ponúka vzdelávanie na všetkých troch stupňoch vysokoškolského štúdia pre maďarskú, rómsku a nemeckú národnostnú menšinu. Tieto študijné odbory patria vôbec k ojedinelým na Slovensku. Vedecký život na škole je prepojený na vedecké pracoviská SAV (Archeologický ústav SAV v Nitre, Ústav genetiky a biotechnológií rastlín SAV v Nitre, Ústav ekológie lesa SAV v Nitre), popredné rezortné výskumné ústavy, ako sú SCPV Výskumný ústav živočíšnej výroby v Nitre, Výskumný ústav rastlinnej výroby v Piešťanoch, Slovenské elektrárne závod Atómové elektrárne Mochovce atď. Úspešne sa rozvíja spolupráca s univerzitami na Slovensku. Rozvoj medzinárodnej spolupráce je integrálnou súčasťou všetkých aktivít univerzity realizovaných formou bilaterálnych a multilaterálnych dohôd s 35 univerzitami v zahraničí (Európa, Amerika, Ázia). Pedagogicko-vedeckí pracovníci univerzity dosiahli významné výsledky vo vede prostredníctvom riešených projektov VEGA, KEGA, APVV a medzinárodných projektov, čo sa odráža aj v publikačnej činnosti a v citáciách.

Univerzita organizuje rôzne vedecké podujatia, ako sú Týždeň vedy, Biologické dni, Nitrianske fyzikálne dni, matematické, fyzikálne a biologické olympiády, MEDACTA a konferencie doktorandov (podrobne o tom píše Peter Andruška).

Tradície našej univerzity a európska spolupatričnosť vyžadujú už pre súčasnosť a najmä perspektívu budúcnosť realizovať na kvalitatívne vyššej úrovni vzdelávanie a vedecko-výskumnú prácu. Známí teoretici Thomas a Smoot výrokom „...súčasná zamestnanosť vyžadujú od pracujúcich schopnosť myslieť na vysokej úrovni“ nabádajú k zvýšenej sofistikácii života, ktorá sa musí premietnuť do zvýšených intelektuálnych nárokov na každého jednotlivca, čo by malo byť základným imperatívom pre každú edukačnú činnosť. Rozvoj kritického myslenia je základom vytvárania schopností samostatnej poznávacej a hodnotiacej práce. Treba súhlasiť s názorom Jána Chryzostoma Korca o poslaní univerzity v súčasnosti a v budúcnosti, keď píše: „Univerzita by mala pomôcť nájsť rovnováhu života, aby sa popri rozvoji nástrojov ľudskej činnosti v technike a prostriedkov zdokonaľovania týchto nástrojov pomocou vedy rozvíjalo aj poznanie samotného človeka a jeho podstatných ľudských cieľov a potrieb. Lebo najväčším problémom dneška sa stal samotný človek.“ Uvedomujú si to všetci autori predkladanej publikácie, ako aj súčasné vedenie univerzity a fakúlt. Aj v ére pragmatizmu a empirizmu chceme si udržať akcent na vzdelávaní učiteľov a sociálnych pracovníkov pre národnostné a etnicky zmiešané oblasti Slovenska a prípravu študentov pre zahraničné mobility za účelom získavania zahraničných skúseností a výučbu vybraných študijných programov vo svetových jazykoch pre študentov zo zahraničia. Najmä v biologických a v študijných programoch kultúry bude účelné vytvárať priestor pre deti Slovákov žijúcich v zahraničí.

Hoci vedecko-výskumná činnosť patrí k strategickým prioritám univerzity, v novom silne konkurenčnom európskom prostredí musí univerzita flexibilne reagovať na meniace sa vonkajšie podmienky a potreby spoločnosti. Je potrebné zintenzívniť koncepčnú a riadiacu prácu za účelom koncentrácie výskumných kapacít a rozvoja výskumných aktivít spĺňajúcich národné a medzinárodné kritériá. V rámci reálnych

personálnych, materiálnych a technických možností pre prácu výskumných tímov je potrebné upriamiť pozornosť na rozvoj unikátnych pracovísk (centrá excelentnosti) s koncentráciou materiálnych prostriedkov a intelektuálneho potenciálu univerzity a výskumných inštitúcií v meste a regióne Nitra. V tomto smere na naplnenie novodobých cieľov dali základy exrektori prof. Peter Liba a prof. Daniel Kľuvanec.

Publikácia „Univerzita Konštantína Filozofa a Nitra“ predstavuje nielen historické korene vzniku jednej z významných slovenských univerzít a mesta Nitry, ale autori monografie sa zamýšľajú aj nad úspechmi a prognózami tejto výchovno-vzdelávacej inštitúcie v podmienkach novodobej spoločnosti a jej perspektívami.

Prof. Ing. Štefan Hraška, DrSc.

Cultural and spiritual problems in Slovakia

Cardinal Ján Chryzostom Korec

The contemporary world lives in the age of scientific revolution. Education in natural sciences prevails, which is partly logical. More and more attention is given to the development in natural sciences, which led to the creation of technological civilization. We have come to understand that life is endangered not only by retardation of science and scientific knowledge, but also by other pitfalls in today's society – we ceased to discuss human problems, which leads to the endangerment of the human beings themselves. These problems are no longer discussed in the society. And still, education, knowledge and schools should serve the human beings. A civilization where a human being becomes anonymous, one of the many, would forever cease to be human and it would lose all its culture.

The life of the nations and life in Slovakia is much richer than what it seems to be in today's technologically oriented times. Human reason is not manifested only in the limited realm of natural sciences. Human spirit is much richer than what we see in everyday life. Apart from economics, a human being is capable of creating culture, poetry and art to express the depth of human spirit and soul. A human being transcends time, the boundaries of this earth, it is heading to eternity: All things – both civilization and culture – should be subordinated to the status of human beings.

Universities should help us find balance in life so that, alongside with technical tools and their improvement, progress is also seen in the development of human knowledge in other, non-technological areas. Universities should extend a broad range of human needs and interests, ranging from natural sciences to psychology, sociology, history, literature and culture in general, ecology, law and other human activities.

It is our duty to revert science to its true focus and to put it to true service to the humankind.

Out of the many problems Slovakia has - economic, social, technical, etc. – our most fundamental problem is the view we assume on human beings and how we judge them. This problem is extended into the families, the nation and its position in the world. Our greatest problem is culture and a reviving spirit in Slovakia. This spirit of culture was brought into our history by Constantine the Philosopher through his work and life. The mission of Constantine the Philosopher University in Nitra is to develop our culture in today's generation of Slovak scientists and researchers in this very fashion.

Nitra - from the dawn of ages to the verge of millennia

Jozef Vladár

Pribina's castle, a monument to the dawn of our national history, emerged from the depths of millennia at the beginning of 9th century. Since then, the ancient Nitrava has shown traces of continuous settlements. The city of Nitra is situated in an important intersection of cultures and European merchant trails. This statement is backed by the presence of Paleolithic tribes as early as $24\,220 \pm 640$ BC (radiocarbon delimitation).

Nitra can attribute its rapid growth in the Neolithic age to favorable soil composition. This is the reason why Nitra was inhabited as early as 6th millennium BC. Contacts of local cultures with Mediterranean and Pontic cultures were proven beyond doubt by the discovery of objects of foreign provenience – imports. Burial sites and settlements from the Neolithic age enabled the scientists to name a number of hitherto unknown cultures and groups from the European Dark Ages, be it the Lužianska group, Brodzany-Nitra group, but also, and foremost, the Nitra culture from the dawn of the Bronze Age.

The civilization in the Bronze Age is delimited by the expansion of foreign ethnic groups into the North Carpathian region in around 2300 B.C. The penetration of new civilizations into an area with high cultural standards triggered the development of the Nitra culture, an important element in the development of the Bronze Age and the European Dark Ages in general. A high level of hitherto unknown culture is reflected by copper and brass objects in a number of excavation sites in Nitra. They were a product of local blacksmiths. It is the burial grounds of the Nitra culture that give us the best information on the social structure of the then patriarchic society. The continual development led into the emergence of fortified settlements - the oldest urban agglomerations in Central Europe.

Fortified settlements with stone fortifications on the Nitra Castle Hill and other Slovak centers laid solid foundations for further developments in the Bronze Age and played a key role in the Late and Middle Bronze Age. New ethnic groups were organically linked to previous developments. Cultural and historic development followed a different path in Later Dark Age periods. The microregion of Nitra belonged to the most important microregions in Slovakia even

before the Dark Age. Fortified settlements from the Late Dark Age – mainly the Lužice culture – operated as centers of government and worship and they were safe havens in times of danger. Lowland settlements in the close surroundings of Nitra served as their economic backdrop.

The final stages of the Dark Age settlements in Nitra (Halstat) are delimited by the penetration of Celtic settlers in the second half of 5th century, forever changing the structure of hitherto settlements. The last two centuries B.C. are characterized by ethnic meddling which goes hand in hand with an intense Celtic settlement in Southwest Slovakia, construction of large oppids - fortifications for governing, manufacturing and trading purposes - and gradual penetration of Dacian influence into the Nitra region. The construction of a fortified town on top of the Castle Hill is a witness to these events.

The importance of Nitra and its region in the ancient struggle for power is also supported by more than thirty excavation sites from the Early Iron Age. In this age, the strategic interests of Celts, Dacians and the Roman Empire were of the utmost importance. The settlement with a dominant fortified center on the Castle Hill is a witness to these dramatic events on the verge of the millennia.

Nitra and its surroundings from the Roman times to 13th century

Alexander T. Ruttkay

In the Roman times, apart from German Quades in West and Central Slovakia, the development was also fueled by the remnants of previous settlers. In Nitra (1st century AD), these were mainly the Celtic-Dacian populations. The oldest Germanic settlement in Nitra started toward the end of 1st century AD, continued in 2nd century and lasted until 5th century. During the Marcoman wars, a Roman war camp/march camp was set here. Toward the beginning of Movement of Nations, Hunic and East-Germanic cavalry groups appeared in the territory.

The oldest Slavic wave that chipped off the huge northern Sclavine branch crossed the territory from the north through the Považie region. The Slavs very soon entered Ponitrie. In Nitra, a very strong political and urban enclave was created - it formed an excellent basis for continual settlement until the present day. The seat of Duke Pribina in Nitra is mentioned even before 830 with regard to the construction of a Christian church. In 9th century, Nitra became one of the Great Moravian centers. The power hubs – fortifications – were situated on the Castle Hill, on Vŕšok and on Martin's Hill, where Christian churches were erected in 9th century. The ancient history of the city is also bound with Constantine and Methodius' mission. In 880, a bishopric/diocese was founded here, and very soon afterwards, a Benedictine cloister was built on Mount Zobor.

From the end of 10th century, Nitra became a seat of voivodeship. In 11th-13th century, it belonged to the most important towns in the Kingdom of Hungary. It became seat of the Comitatus, and toward the beginning of 12th century, the bishopric was reinstated. The cloister on Mount Zobor played a huge cultural and historical role up until 15th century. The cloister is closely bound with the life of two saints – St. Svorad-Andrej and St. Benedict - after the canonization of co-patrons of the Castle Cathedral in 11th century. In 1248, Nitra was bestowed the status of a free royal town, which reflected its status in the previous centuries.

Constantine the Philosopher

Viliam Judák

In cultural and historically developed nations, the events in the last century and decades have contributed to the revitalization of interest not only in national history but also in corresponding personalities. This fact was proven true even in our environment - we simply cannot disregard our well-known scholars, teachers and saints - Constantine and his brother Methodius.

From the times when the Byzantine missionaries St. Constantine and Methodius linked the ancient Slovaks in Rastislav's empire with the Christian Rome and western cultural and religious course, their ideas became an inseparable part of our national history. We could mention innumerable works of art in literature, establishment of a number of institutions, all leveraging and drawing on the rich wisdom of our evangelists. These numerous demonstrations of Constantine and Methodius' ideas are also reflected in the naming of a newly established university which bears the name Constantine the Philosopher University thanks to the initiatives of prof. Peter Liba.

He meticulously described the timelines of Constantine and Methodius on the background of vividly depicted historical events, including their mission before having arrived at the territory of Great Moravia, their journeys to Rome, but also their pupils who were relentless successors in their efforts. We are also presented with information on events and clashes between the Franc and Slav principalities after Methodius' death, which lead to the ban on Slavic liturgy and expulsion of Methodius' followers.

By exercising their charismatic gifts, creating the new alphabet, translating the Scriptures (to which Constantine wrote his Proglas, an important poetic work of art), Constantine and Methodius substantially contributed to the creation of Europe not only as far as Christianity is concerned, but also with respect to its civic and cultural unity. Today, there is no other way to remedy friction, tension and discord not only in Europe, but also in the world. To attain this goal, we must be open to our brothers, promote mutual understanding and foster cooperation with magnanimous and generous exchange of cultural and spiritual goods.

The legacy of Constantine and Methodius in Slovak literature

Ema Krošláková †

The birth of the Great Moravian literature, which is connected with the use of own handwriting and a dedicated Slavic language, had a material effect not only on Slavic, but also on European history and it changed the face of culture in Eastern Europe. The roots of Cyrillo-Methodian literature go hand in hand with the history, material and spiritual culture of our predecessors.

In the territory of Great Moravia, there were a number of missions (Greek, Italian and Bavarian) active in the times before the coming of Cyril and Methodius. The representatives of the Byzantine mission came to Great Moravia, a territory with existing local cultural language and local Christian terminology. Due to their diligent activities in education and evangelization in the old Slavic language, a language understood by the people, they faced opposition by the Franc clergy. This was the reason why they set out on a journey to Rome to pay a visit to Pope Hadrian II, who solemnly endorsed the Old Slavic language as a liturgical language and made it equal to Hebrew, Greek and Latin.

The Orthodox system, put together by Constantine the Philosopher for the purposes of the old Slavic church literature, did a great job expressing the specificity of Old Slavic phonemes. Before his departure for Great Moravia, Constantine translated a selection of Gospel readings, a so-called *evanġeliár* (Gospel reader). The brothers completed the translation of biblical texts after their arrival at Great Moravia. The Great Moravian literature was not, however, conserved in its original form, only in transcripts.

In ancient literature, Proglas, a foreword to the Gospel and the first Slavic poem, is of utmost importance due to its artistic, spiritual and linguistic value. In a majestic and metaphorical way, Constantine expressed his joy over spreading the Gospel in a language intelligible to the people.

Constantine and Methodius' activities were multifaceted and despite the fact that their stay in Great Moravia was relatively short, they forever became part of our national history. The legacy of Cyril and Methodius must be revived even today because it is a wellspring of values crucial for the spiritual restoration of our nation.

Education in Nitra between the world wars (1918-1945)

Ida Zubácka

After the emergence of the Czechoslovak Republic, favorable conditions for the development of education were created, not excepting Nitra. The education of young citizens in Nitra was in the hands of two kindergartens and four elementary schools/folk schools. The education of older pupils was the responsibility of urban schools, including a modern, state-run urban school in Čineš, bearing Pribina's name. There was no increase in the number of schools because the increase in population was low.

In 1918, there was only one high school in Nitra – the Roman Catholic Gymnasium on Cyril's square. After one year of operation, it was transformed into a state-run high school and renamed to State Real Gymnasium of Tomáš Červen. The school was meant mainly for youth from richer families, poor but gifted students were supported by Support group for needy students at State Real Gymnasium, founded in 1919. The graduates had wide possibilities and they were well prepared for university study.

The development of Slovak elementary schools required an extension of existing teacher preparation institutes. In 1932, the Nitra Diocese opened a Roman Catholic Teacher Preparation Institute with a model school focused on methodological preparation of future teachers. An important impetus to boost the spiritual life of the students was the Congregation of St. Mary, which was founded alongside with the institute. The institute was focused on the preparation of professionally and morally equipped female teachers.

Due to the economic developments in Southwest Slovakia, Nitra became seat of a number of professional trade schools. These were: State Trade School (1919), State School of Economy (1924) and Vocational School for Female Professions (1926). After five years of its operation, Trade School was transformed into a four-year Business Academy with graduation. In 1924, it moved into the new building on Cintorínska street, one of the most modern school buildings in Slovakia.

High schools in Nitra were also supplemented by ancient Talmud Thora preparing prospect teachers for Jewish schools, including the Nitra Jeshiva. The school was situated in Párovce and it was run and managed by the local Jewish community. Compared to other schools, it had a number of specifics. The Talmud Thora ceased to exist in 1939.

Nitra also had a college – the Priest Seminary of Ladislav Uhorský. During Karol Kmeťka's ordinariate, the seminary underwent major organizational changes and its spiritual and material status increased. The theologians used the books at the Diocese Library, which owned 80 000 books in many languages.

The above schools possessed rich libraries and collections of teaching and sports aids. They organized diverse extracurricular activities - the students of Business School and Business Academy excelled. The available sources testify to the fact that Nitra high schools had high standards in the 1918-1945 period and they have materially contributed to the promotion of citizen education in Nitra.

Education in Nitra after 1945

Veronika Slnková

The development of education in Nitra after WW2 was steered by two key factors. Firstly, it was influenced by an immense growth of population in Nitra. The numbers grew not only due to the increase in the population curve in Nitra, but also by annexing the neighboring villages. Another factor was the development of industry, which had a direct impact on the increase in population: industry attracted a lot of young people, which was not only reflected in housing issues, but also in the completion of local education network. In 1977, Nitra had 16 elementary (9 year) schools for 8 704 students. The number of elementary schools did not increase due to a setback in the population curve. Today, Nitra has 14 elementary schools.

On September 1, 1991, the Cyril and Methodius High School started operation. After seventy years, a new school year was opened at High School of Jozef Kalazanský on September 1, 1992. Students are also educated at High School Golianova (former High School of E. Guderna), High School Párovská, and High School of Sports (subsidiary of Joint High School, Slančíkovej 2).

On October 1, 1946, the St. Vincent Society founded a nursing school in Nitra (today High School of Nursing). The Business Academy was renamed to High School of Economy in 1952/1953. The Nitra High School of Agriculture and Veterinary Studies has been opening its gates for more than 40 years, the same goes for High School of Alimentary Studies. In 1977, there were altogether more than 5 thousand students at various high schools and trade schools in Nitra.

Nitra created a network of professional/trade high schools and practical training centers for the purposes of industry, which grew substantially after WW2. Apprentice schools had more than 1730 students in 1977.

After WW2, Nitra also became a university town and a metropolis of Slovak agriculture. In 1952, as a result of reorganization of Slovak universities, the government founded the University of Agriculture. Pursuant to the government decree as of 31.7.1955, a new type of university for educating young elementary school teachers was founded in Nitra - the Pedagogical Institute. In 1964, all pedagogical institutes ceased to exist and they were replaced by pedagogical faculties. In 1974/1975, there were 1570 students at the Faculty of Pedagogy in Nitra.

In 1992, the Nitra University was created by fusing the then Faculty of Pedagogy and University of Agriculture, but it split the very same year into University of Agriculture and University of Pedagogy. In 1996, as a result of passing a parliamentary decree, the University of Agriculture was renamed to Slovak University of Agriculture and University of Pedagogy to Constantine the Philosopher University in Nitra.

Constantine the Philosopher University - past and present

Peter Andruška

Over the 50 years of its existence, Constantine the Philosopher University has traveled a long journey. The Pedagogical Institute (1959), an institute of higher education focused on the preparation of elementary school teachers, transformed into a standalone Faculty of Pedagogy (1964) with extended education competences, later, it turned into University of Pedagogy with three faculties (Arts, Natural Sciences, Education) and in 1992, it became a university assuming a name derived from the richest cultural traditions in Slovakia.

Right from the beginning, the school was focused on the preparation of teachers for elementary schools with Hungarian as a language of instruction (1960). This type of education was first managed by the Hungarian department, later, it was run by one of the national sections. A major change in the history of CPU was the introduction of non-pedagogical study programs, which boosted student interest.

Scientific activities, partnerships with local and foreign institutions and student creativity were its integral features right from the beginning. The theory of interpretation of texts and the theory of texts, which became the basis of the communication theory and the functional communication model, were highly acclaimed in foreign scientific contexts. The issue of bilingualism and Slovak language education at Hungarian schools became a new research topic. In natural sciences, emphasis was put on zoology, anthropology, genetics and other sub-branches of study. Grant agencies are implemented in the support and development of scientific activities. Since 1990-ties, focus has also been given on the issue of Roma culture and social aspects of Roma communities.

CPU has so far granted 12 Doctor honoris causa honorary scientific titles to the following personalities: Ján Ch. Korec, Ladislav E. Roth (USA), Zdenek Mathauser (ČR), Fernando H. Cardoso (Brazilia), Ján Kopál, Štefan Luby, Robert J. Sternberg (USA), Ladislav Ťažký, Rudolf Schuster, Imre Békési (Maďarsko), Ladislav Burlas a Ján Vilikovsky.

These days, CPU Nitra consists of five faculties: Faculty of Natural Sciences, Faculty of Social Sciences and Health Care, Faculty of Central European Studies, Faculty of Arts and Faculty of Education.

Applicants are presented with promotion materials – mainly the study programs updated on a yearly basis.

The Open Door Day, a new tradition at CPU, takes place two times a year – in February and November. The Nitra University Days and Student University Days belong to student traditions.

Contemporary culture in Nitra

Miloš Bača

The cultural life of contemporary Nitra has been formed on the background of turbulent and dramatic historical events and changes during the two millennia fuelled by local traditions, Christian spiritual heritage and cultural influence of the outside world. It is characterized by high esteem for local and national historical and cultural traditions but also by gradual penetration of the most modern European and global trends, which has been the case mainly after the accession of the Slovak Republic to the European Union in 2004.

The numerous initiatives in local government were gradually transformed into a unique cultural and social project – the summer festival *Nitra, Dear Nitra...*, which includes the *Pribina Festival*, *Cyril and Methodius Festival* and the *Citizens' Days*.

The second pillar of Nitra's cultural life is constituted by events tied to religious, folk and folklore traditions. These include the traditional *Three Kings Concert* (Trojkráľový koncert) in *St. Ladislav's Piarist Church*, the gaily *Fašiangy* feast, symbolizing joy from the coming spring, and a popular Slovakia-wide festival of university folk ensembles – *Academic Nitra* (Akademická Nitra). These events are a public display of work by top rank academic folk ensembles *Zobor* and *Ponitran*, but also numerous children's and youth ensembles from *Domino*, a local pastime center for children and youth.

The *Andrej Bagar Theater* is an important center of cultural and social life in Nitra and it is also a dominant feature on the Svätopluk square. The theater organizes an international drama festival *Divadelná Nitra* on an annual basis. The other Nitra theater – *The Old Theater* – organizes annual meetings of artists from the Visegrad countries *Stretnutie/Setkání/Spotkanie/Találkozás*.

Apart from *Andrej Bagar Theater* and *The Old Theater*, there are other cultural institutions that play a key role in Nitra's cultural life - *Ponitirianske Museum*, *The Nitra Gallery*, *Regional Cultural Center* and *Karol Kmet's Regional Library*.

Over the last couple of years, artists, actors, writers and other personalities have not been coming to Nitra only to attend the above events, they have been coming here also to be awarded with the prestigious *Pavel Strauss Award* for artistic creations and works of art. Important personalities in Slovak science, culture and social life as well as important institutions, e.g. *The Matica Slovenská Foundation*, ministries and other professional institutions, are also awarded in Nitra on a regular basis. Since 2006, a prestigious award *Cristal Wing* has been awarded in Nitra on an annual basis.

More than 30 international exhibitions and fairs take place at *Agrokomplex Nitra* every year. Agrokomplex is the largest exhibition area in Slovakia.

We hold that ancient Nitra will successfully claim the prestigious title "European Capital of Culture 2013" and after 1185 years from sanctifying the first church in Central and Eastern Europe (828), after 1150 years from the coming of the evangelists St. Cyril and Methodius (863) and after 1133 years from establishing the first diocese in Central and Eastern Europe – Nitra will again become a source of cultural impetuses and spiritual inspiration for Europe and the rest of the world...

Poznámky a literatúra

JOZEF VLADÁR: Nitra od úsvitu dejín po prelom letopočtov

(strana 11)

Poznámky

- ¹ Bárta 1993, 11-13; tu je uvedená i ďalšia literatúra
- ² Vladár 1979, 15 nn, obr. 1-3; Vladár – Turčány 1979, 12 nn; Hromada 2000, 20, 22
- ³ Vladár 1983, 13 nn; Červeňák – Vladár – Zrubec – 2006, 37 nn;
- ⁴ Pavúk 1972 nn; Pavúk 1993, 15 nn; tu je uvedená i ďalšia literatúra k tejto problematike
- ⁵ Vladár 1983, 9 nn
- ⁶ Vladár 1979, 21 nn
- ⁷ Tamže, 35 nn, obr. 26, 27
- ⁸ Lichardus – Vladár 1970, 373 nn
- ⁹ Točík 1963, 716 nn
- ¹⁰ Bátora 1993, 26 nn; Vladár – Bátora 2004, 243 nn
- ¹¹ Točík – Rejholec 1993, 5 nn; Vladár 2002, 2, 31 nn
- ¹² Wiedermann 2003, 13 nn
- ¹³ Vladár – Bátora 2004, 247 nn; Ruttkay – 2005, 59; Březinová 2005, 41, obr. 4
- ¹⁴ Vladár – Bátora 2004, 250, obr. 4
- ¹⁵ Točík – Rejholec 1993, 5 nn
- ¹⁶ Vladár 2006, 266-268
- ¹⁷ Furmánek – Veliačik – Vladár 1991, 321 nn; Wiedermann – 2004, 83 nn; Romsauer 2003, 15 nn
- ¹⁸ Vladár 2006, 268
- ¹⁹ Furmánek – Veliačik – Vladár 1991, 322 nn
- ²⁰ Vladár 2007, 39 nn
- ²¹ Furmánek – Veliačik – Vladár 1991, 78
- ²² Vladár 2007, 42 nn
- ²³ Březinová 2005, 33 nn; tu je uvedená i základná literatúra
- ²⁴ Tamže, 33, 34
- ²⁵ Romsauer 1993, 43 nn
- ²⁶ Tamže, 45 nn, obr. 2, 4, 5
- ²⁷ Točík – Rejholec 1993, 5 nn; Hečková 1993, 64; tu je uvedená i literatúra k problematike osídlenia Nitry v tomto časovom horizonte
- ²⁸ Hečková 2005, 10 nn; Bujna 2005, 1 nn
- ²⁹ Kolníková 1978; Pieta 1982; Hečková 2005
- ³⁰ Kolníková 1978, 22 nn, obr. 2
- ³¹ Tamže, 22
- ³² Hečková 2005, 10 nn; tu je uvedená aj základná literatúra

Literatúra

- Bárta, J.: Osídlenie Nitry v starej dobe kamennej. In: NITRA. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993, 5-14
- Bátora, J.: Osídlenie Nitry v staršej a strednej dobe bronzovej. In: NITRA. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993, 26-42
- Březinová, G.: Nitra v bronzovej a železnej dobe. Dávne dejiny Nitry a okolia (ed. M. Ruttkay). Nitra 2005, 33-44
- Bujna, J.: Kruhový šperk z laténskych ženských hrobov na Slovensku. Nitra 2005
- Bujnová, H.: Územnosprávne usporiadanie Slovenska do roku 1990. Obdobie Uhorska a Rakúsko-Uhorska. 1. časť. Nitra 2007. s. 134
- Bujnová, H. - Privalinec, P.: OSN na prahu 21. storočia. AG Musica Liturgia 2007, s. 131
- Furmánek, V. – Veliačik, L. – Vladár, J.: Slovensko v dobe bronzovej. Bratislava 1991
- Hečková, J.: Prvé historické etniká na území Nitry. In: NITRA. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993, 64-73
- Hečková, J.: Rímia & Germáni na strednom Dunaji. Nitra 2005
- Hromada, J.: MORAVANY NAD VÁHOM. Táboriská lovcov mamutov na Považí. Bratislava 2000
- Kolníková, E.: Keltské mince na Slovensku. Bratislava 1978
- Lichardus, J. – Vladár, J.: Neskoroľaténske sídliskové nálezy z Nitry. Slov. Archeol. 18- 2, 1970, 373-419
- Pavúk, J.: Neolithisches Gräberfeld in Nitra. Slov. Archeol. 20-1, 1972, 5-105
- Pavúk, J.: Osídlenie Nitry v mladšej a neskorej dobe kamennej. In: NITRA. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993, 15-25
- Pieta, K.: Umenie doby železnej. Bratislava 1982

- Romsauer, P.: K osídlení Nitry v období popelnicových polí a v době halštatské. In: NITRA. Příspěvky k nejstarším dějinám města. Nitra 1993, 43-63
- Romsauer, P.: Pyraunoi. Přenosné piecky a podstavce z doby bronzové a železné. Nitra 2003
- Ruttkay, M.: Niektoré nové objavy v Nitre a okolí zo včasného a vrcholného stredoveku. Dávne dejiny Nitry a okolia (ed. M. Ruttkay). Nitra 2005, 55-75
- Točík, A.: Die Nitra-Gruppe. Archeol. Rozhl. 15, 1963, 716-774
- Točík, A. – Rejholec, E.: Zisťovací výskum na hradnom kopci v Nitre. In: Štud. Zvesti AÚ SAV 29, Nitra 1993, 5-46
- Vladár, J.: Praveká plastika, Bratislava 1979
- Vladár, J. – Turčány, V.: Venuše slovenského praveku. Bratislava 1979
- Vladár, J.: Dávne kultúry a Slovensko. Bratislava 1983
- Vladár, J. – Bátora, J.: Pohrebiská nitrianskej kultúry v Nitre. K počtĕ Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám. Ústav archeologie a museologie. Filosofická fakulta Masarykovy university v Brně. Brno 2004, 243-435
- Vladár, J.: Praveké mesto na Nitrianskom hradnom vrchu. In: Almanach Nitra 2002, 30-36
- Vladár, J.: Eurázijské civilizácie a karpatská oblasť v dobe bronzovej. In: Bátora, J.: Štúdie ku komunikácii medzi strednou a východnou Európou v dobe bronzovej. Bratislava 2006, 261-268
- Vladár, J.: Praveké a včasnohistorické osídlenie Nitrianskeho hradného vrchu. In: Almanach Nitra 2007, Nitra 2007, 32-51
- Wiedermann, E.: Archeoenvironmentálne štúdie prehistorickej krajiny. Nitra 2003
- Wiedermann, E.: Spoločenstvo juhozápadného Slovenska na konci starého praveku. In: Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004, 83-91

ALEXANDER T. RUTTKAY: Nitra a jej okolie od doby rímskej do 13. storočia

(strana 19)

Poznámky

1. Prehľad Pieta 1993; Hečková 1998; Ruttkayová 2005
2. Kolník 1971
3. Pieta 1993
4. Ruttkayová 2005, 47
5. Kolník 1993
6. Kolník 1971
7. Březinová 2003
8. Ruttkayová 2004
9. Kolník 1986
10. Pieta 1987 a 1999
11. Pieta - Ruttkay, M. 1997
12. Ruttkay, M. 2005, 55, 56
13. Pieta 2002, 15-18
14. Pieta 2002, 18
15. Pieta 2006
16. Fusek 1994 a 2001
17. Pieta 2002, 22.
18. Fusek 1998, 2002.
19. Rejholcová 1990
20. Zábojník 2002
21. Bialeková 1980
22. Fusek 1998, 89
23. Šalkovský 1987; Čaplovič, D. 1998
24. Ruttkay, A. 1985
25. Ruttkay, A. 1994
26. Pieta – Ruttkay, A. 2006
27. Hanuliak – Kuzma – Šalkovský 1993
28. Chropovský 1972, 1974, 1983
29. Bednár (2001, 2005, 2006), Fusek (1991, 1993, 1997, 1998), Ruttkay, M. (2004, 2005), Ruttkayová, J. (1996) a Samuel, M. (2005)
30. Fusek 1993

31. Chropovský 1972
32. Bednár 1998a, b; Bednár - Staník 1993
33. Hodál 1930; Böhm – Mencl 1931
34. Chropovský 1978, 133 a n.
35. Ruttkay, A. 2004
36. Ruttkayová 1996
37. Vlašičová 1998
38. Bednár – Fottová – Zábojník 2002
39. Ruttkay, M. 2005 64
40. Fusek 1991
41. Chropovský – Hečková – Fusek 1987
42. Samuel 2005
43. Lužianky: Ruttkay, M. 2005, 58
44. Čaplovič, P. 1954
45. Rejholcová 1995
46. Bednár 2005
47. Hunka 1993
48. Steinhübel 1998, 2005a, 2005b
49. Ruttkay, A. 2001
50. Hanuliak 1993
51. Marsina 1971, 63, 64, resp. 64-67
52. Marsina 1971, 64-67
53. Marsina 1971, 89, 90
54. Kuzmík 1983, 267, 268
55. Pozri preklad a komentáre s prehľadom literatúry a názorov - Pražák 1988, 169- 260 a najmä Múcska 2000
56. Ratkoš 1978
57. Marsina 1987, 73, 74
58. Chropovský 1964; Polla 1966
59. Ruttkay, A. 2005
60. Topografia Nitry a okolia v 12. - 13. stor., pozri Šmilauer 1932, 102 a n., obr. 20)
61. Ruttkay, A. 1990

Literatúra

- Bednár, P. 1998a: Die Entwicklung der Befestigung der Nitraer Burg im 9.-12. Jahrhundert. In: Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa (ed. J. Henning a A. T. Ruttkay). Bonn, 371-382
- Bednár, P. 1998b: Hradiská. In: Dejiny Nitry od najstarších čias po súčasnosť (zost. G. Fusek M. R. Zemene). Nitra, 97-102
- Bednár, P. 2005: Nitriansky hrad vo svetle archeologického výskumu. In: Dávne dejiny Nitry a okolia (ed. M. Ruttkay). Nitra, 91-98
- Bednár, P. 2006: Nitriansky hrad v 9. storočí. In: Bojná: Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva (ed. K. Pieta, A. Ruttkay, M. Ruttkay). Nitra, 205-215
- Bednár, P. – Fottová, E. – Zábojník, J. 2002: Výskum v priestore mestskej tržnice v Nitre. AVANS 2001. Nitra, 32-33
- Bednár, P. - Staník, I. 1993: Archeologický a stavebnohistorický výskum Nitrianskeho hradu v rokoch 1988-1991. In: Nitra. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra, 127-141
- Bialeková, D. 1980: Návrh chronológie praveku a včasnej doby dejinnej na Slovensku. Slovenské obdobie. Slov. Arch. 28, 213-228
- Böhm, J. - Mencl, V. 1931: Výzkum na hradě nitranském 1930-1931, Pam. archeol. 37, 64-79.
- Březinová, G. a kol. 2003: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk Shell a Baumax. Katalóg. Nitra
- Čaplovič, P. 1954: Slovanské pohrebište v Nitre pod Zoborom. Sloven. Archeol. 2. Bratislava, 5-50
- Čaplovič, D. 1998: Včasnostredoveké osídlenie Slovenska. Bratislava.
- Fusek, G. 1993: Archeologický výskum dejín Nitry od jej osídlenia Slovanmi po zánik Veľkej Moravy. In: Nitra. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra, 96-105
- Fusek, G. 1994: Slovensko vo včasnoslovanskom období. Nitra
- Fusek, G. 1998: Najstaršie slovanské osídlenie. Avarský kaganát v susedstve Nitry. In: Dejiny Nitry od najstarších čias po súčasnosť (ed. G. Fusek a M. R. Zemene). Nitra, 81-90
- Fusek, G. 2001: Pôvodné alebo prisťahovalé obyvateľstvo? Príspevok k vypovedacím možnostiam archeologických prameňov

- o počiatkoch slovanského osídlenia Slovenska. In: Historická Olomouc 12. Olomouc, 71-89. 2001).
- Fusek, G. 2002: Včasnოსlovenské obdobie. In: Slovensko vo včasnოს sredoveku (ed. A. Ruttkay – M. Ruttkay . P. Šalkovský). Nitra, 23-27
- Hanuliak, M. 1993: Archeologický výskum k dejinám Nitry v 10.-13. stor. In: Nitra. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra, 109-126
- Hanuliak, M. – Kuzma, I. – Šalkovský, P. 1993: Mužľa – Čenkov. Osídlenie z 9-12. storočia. Nitra.
- HečkovÁ, J. 1998: Doba rímska a sťahovania národov. In: Dejiny Nitry od najstarších čias po súčasnosť (ed. G. Fusek – M. R. Zemene). Nitra, 67-79.
- Hodál, J. 1930: Kostol kniežaťa Privinu v Nitre. Nitra
- Hunka, J. 1993: Nitra vo svetle nálezov mincí. In: Nitra. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra, 159-167.
- Chropovský, B. 1964: The situation of Nitra in the light of archaeological finds. In: Studia Historica 8. Praha, 5-33
- Chropovský, B. 1972: Príspevok k problematike cirkevnej architektúry a počiatkom kresťanstva na Slovensku. In: Monument. tut. 8. Bratislava, 173-208
- Chropovský, B. 1974: Das frühmittelalterliche Nitrava. In: Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im mittelalter. Gottingen, 159-175
- Chropovský, B. 1983: Zur Problematik der Entstehung und Entfaltung spezialisierten Handwerkzweige in Großmähren. In: Das Handwerk in Vor- und frühgeschichtlicher Zeit 2. Göttingen
- Kolník, T. 1971: Prehľad a stav bádania o dobe rímskej a sťahovania národov. Slov. Arch 19, 499-548
- Kolník, T. 1986: Römische Stationen im slowakischen Abschnitt des nordpannonischen Limesvorlandes. Arch. Rozhledy 13, 411-434
- Kolník, T. 1993: Bola v Nitre rímska stanica? In: Nitra. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra, 94-95
- Kuzmík, J. 1983: Slovník starovekých a sredovekých prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi. Martin.
- Marsina, R. 1971: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. Bratislava
- Marsina, R. 1987 (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 2. Bratislava
- Múcska, V. 2000: Kronika anonymného notára kráľa Bela Gesta Hungarorum. Budmerice
- Pieta, K. 1993: Osídlenie z doby rímskej a sťahovania národov v Nitre. In: Nitra. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra, 74-90
- Pieta, K. 1987: Die Slowakei im 5. Jahrhundert. In: Hunnen-Germanen- Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit. Nürnberg, 385-417
- Pieta, k. 1999: Anfänge der Völkerwanderungszeit in der Slowakei (Fragestellungen der zeitgenössischen Forschung. In: L'Occident romain et l'Europe centrale au debut de lépoque des Grandes Migrations (ed. J. Tejral, Ch Pillet, M. Kazanski). Brno, 171-189
- Pieta, K. 2002: Osídlenie Slovenska v dobe sťahovania národov. In: Slovensko vo včasnოს sredoveku (ed. A. Ruttkay – M. Ruttkay P. Šalkovský). Nitra, 11-22
- Pieta, K. 2006: Hradiská BojnÁ II a BojnÁ III. Významné sídlo z doby sťahovania národov a opevnenia z 9. storočia. In: BojnÁ: Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva (ed. K. Pieta, A. Ruttkay, M. Ruttkay). Nitra, 173-190.
- Pieta, K. - Ruttkay, M. 1997: Germanische Siedlung aus dem 4. und 5. Jh. in Nitra – Párovské Háje und Problem der Siedlungskontinuität. In: Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaauraum- Brno, 145-164
- Ruttkay, M. 2005: Niektoré nové objavy v Nitre a okolí zo včasného a vrcholného sredoveku. In: Dávne dejiny Nitry a okolia (ed. M. Ruttkay). Nitra, 55-65
- Pieta, K. – Ruttkay, A. T. 2006: BojnÁ – mocenské a christianizačné centrum Nitrianskeho kniežatstva. Predbežná správa. In: BojnÁ: Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva (ed. K. Pieta, A. Ruttkay, M. Ruttkay). Nitra, 21-69
- Polla, B. 1966: Výsledky historickoarcheologického bádania na Slovensku. In: Historické štúdie 11. Bratislava, 17-38
- Pražák, R. 1988: Legendy a kroniky koruny uherské. Praha
- Ratkos, P. 1978: Naše sídliskové útvary v latinskej terminológii 9.-12. stor. In: Archaeol. hist. 3. Brno - Nitra, 247-254.
- RejholcovÁ, M. 1990: Včasnოსlovenské pohrebisko v Čakajovciach, okr. Nitra. Slov. Arch. 38, 357-420.
- RejholcovÁ, M. 1995: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Analýza. Nitra.
- Ruttkay, A. 1985: Problematika historického vývoja na území Slovenska v 10.-13. stor. z hľadiska archeologického bádania. Velká Morava a počátky československé státnosti. Praha – Bratislava, 141-186.
- Ruttkay, A. 1990: Pápežské desiatky z r. 1332-1337 ako prameň hospodárskych a demografických analýz (Príspevok k spoločným interdisciplinárnym postupom v archeologickom bádani a numizmatike). In: Sloven. Numizm. 20. Bratislava, 61-81
- Ruttkay, A. 1994: Slovensko v 5. až 10. storočí – náčrt dejín a prameň pre poznanie vojenstva. In: Vojenské dejiny Slovenska I. Stručný náčrt do roku 1526 (autori B. Klein – A. Ruttkay – R. Marsina). Bratislava, 56-101.
- Ruttkay, A. T. 2001: Sv. Svorad a Benedikt v kontexte starších slovenských dejín. In: Stud. Arch. Slovaca Mediaevalia 3-4. Bratislava, 127-139
- Ruttkay, A. T. 2005: Archeologický výskum Kostola Sv. Michala v Dražovciach a na jeho okolí. In: Dávne dejiny Nitry a okolia (ed. M. Ruttkay). Nitra, 99-108
- Ruttkay, M. 2005: Niektoré nové objavy v Nitre a okolí zo včasného a vrcholného sredoveku. In: Dávne dejiny Nitry a okolia (ed. M. Ruttkay). Nitra, 55-65
- Ruttkayová, J. 1996: Záchranný výskum v Nitre na Kupeckej ulici. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Sloven. v r. 1994. Nitra, 153-154
- Ruttkayová, J. 2004: Das Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit in Velký Cetín. Nitra (v tlačí)

- Ruttkayová, J. 2005: Nitra a okolie v rímskej dobe. In: Dávne dejiny Nitry a okolia (ed. M. Ruttkay). Nitra, 45-49
- Samuel, M. 2005: Archeologický výskum Zoborského kláštora v rokoch 2001-2003. In: Dávne dejiny Nitry a okolia (ed. M. Ruttkay). Nitra, 109-113
- Steinhübel, J. 1998: Nitra sídlom árpádovských údelných kniežat. Nitra po zániku údelného kniežatstva In: Dejiny Nitry od najstarších čias po súčasnosť (ed. G. Fusek a M. R. Zemene). Nitra, 109-132
- Steinhübel, J. 2005 a: Nitrianske kniežatstvo. Bratislava
- Steinhübel, J. 2005 b: Dejiny Nitrianskeho kniežatstva. In: Dávne dejiny Nitry a okolia (ed. M. Ruttkay). Nitra, 7-12
- Šmilauer, V. 1932: Vodopis starého Slovenska. Praha – Bratislava
- Šalkovský, P. 1988: K vývoju a štruktúre osídlenia v dobe slovenskej na Slovensku. Slov. Arch. 36, 379-414
- Vlašičová, H. 1998: Výskum na Mostnej ulici v Nitre. In: AVANS 1996. Nitra, 168-170
- Zábojník, J. 2002: Slovensko a avarský kaganát. In: Slovensko vo včasnóm stredoveku (ed. A. Ruttkay, M. Ruttkay, P. Šalkovský). Nitra, 29-39.

VILIAM JUDÁK: Konštantín - Filozof

(strana 27)

Literatúra

- Ján Pavol II.: *Apoštoli Slovanov*. SÚSCM, Rím 1988
- Bagin, A.: *Apoštoli Slovanov, Cyril a Metod a Veľká Morava*. SSV, Trnava v CN Bratislava 1987
- Kružliak, I. (red): *Prvoučiteľ národa slovenského. Zborník na pamiatku tisícstého výročia smrti sv. Metoda*. Unitas et Pax, Rím 1988
- Kúttník, J.: *Prvý učiteľ slovienskeho národa*. Lúč, Bratislava 1999
- Lacko, M.: *Svätý Cyril a Metod*. SÚSCM, Rím 1990
- Tomko, J.: *Odkaz slovenskému národu a spoločnosťam*. Bratislava 1991
- Vragaš, Š.: *Život Konštantína Cyrila a Život Metoda*. Matica slovenská, Martin 1991
- Význam skratiek:**
 ŽK - Život Konštantína
 ŽM - Život Metoda
 BL - Bulharská legenda
 IL - Italská legenda

EMA KROŠLÁKOVÁ: Cyrilo-metodský odkaz a naše písomníctvo

(strana 36)

Literatúra

- Krošláková, E. – Habovštiaková, K.: Základy slavistiky a staroslovenčina. Textová príručka. Vyd. Vysoká škola pedagogická v Nitre, Fakulta humanitných vied 1994. 197 s.
- Habovštiaková, K. – Krošláková, E.: Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov. Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1993. 155 s.
- Krošláková, E.: Jazykové aspekty staroslovienskeho kultúrneho dedičstva. Vysoká škola pedagogická v Nitre. Fakulta humanitných vied 1994. 197 s.
- Paulíny, E.: Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1994. 248 s.
- Ratkoš, P.: Slovesnosť v dobe veľkomoravskej. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1998. 212 s.
- Večerka, R.: Staroslověnština. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1984. 231 s.
- Ondruš, Š.: Z lexiky Kyjevských listov: Slavica Slovaca 19, 1984, s. 36-43
- Kačala, J.: Cyrilo-metodská tradícia dnes. In: Korene nášho duchovného bytia – život a dielo Konštantína Filozofa. Zost. E. Krošláková, Ľ. Kralčák. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa 1999, s. 94-98

IDA ZUBÁČKA: Nitrianske školstvo v rokoch 1918 - 1945

(strana 41)

Poznámky

1. Milo, Š.: Školstvo. In: Nitra. Bratislava 1977, s. 172
2. Zubáčka, I.: Nitra za prvej ČSR v rokoch 1918-1938. In: Dejiny Nitry. Od najstarších čias po súčasnosť. Nitra 1998, s. 321
3. Zubáčka, I.: Nitra za prvej Československej republiky. Nitra 1997, s. 79
4. Tamže.

5. Výročná správa Štátneho reálneho gymnázia Tomáša Červeňa v Nitre za šk. rok 1919/20. (Výročná správa Gymnázia)
6. Výročné správy Gymnázia za šk. roky 1919/20 a 1938/39.
7. Výročná správa Gymnázia za šk. rok 1942/43.
8. Nyitravármegye, 22, 1931, č. 35
9. Výročné správy Gymnázia za šk. roky 1919/20, 1923/24, 1924/25, 1927/28, 1929/30 a 1939/40
10. Dr. Karol Kmeťko 25 rokov biskupom v Nitre. Trnava 1946, s. 77-78
11. Milo, Š. – Porubský, J.: Dejiny nitrianskeho školstva a vzdelanosti . Nitra 1987, s. 72
12. Výročná správa Rímskokatolíckeho učiteľského ústavu v Nitre za šk. rok 1943/44. (Výročná správa Učiteľského ústavu)
13. Výročná správa Učiteľského ústavu za šk. rok 1935/36.
14. Výročné správy Učiteľského ústavu za šk. rok 1932/33 a 1937/38.
15. Výročná správa Učiteľského ústavu za šk. rok 1935/36. Úvodné slovo M. Kutlíkovej „Po prvom štyroch“.
16. Zubácka, I.: c. d., 1997, s. 84
17. Tamže, s. 83
18. 50 rokov Strednej ekonomickej školy v Nitre. Nitra 1970, s. 21-33
19. Výročné správy Štátnej obchodnej školy v Nitre za šk. roky 1922/23 a 1926/27. (Výročná správa Obchodnej školy)
20. 50 rokov..., c. d., 1970, s. 5
21. Výročné správy Štátnej obchodnej akadémie v Nitre za šk. roky 1921/22 a 1937/38. (Výročná správa Obchodnej akadémie)
22. Výročné správy Obchodnej školy a akadémie za šk. roky 1921/22, 1932/33 a 1933/34.
23. Výročné správy Obchodnej akadémie za šk. roky 1931/32 a 1934/35.
24. 50 rokov..., c. d., 1970, s. 21-33, 51-65
25. Talmud thora znamená výklad Starého zákona.
26. Údaje získané od už nebohých absolventov Talmud thory a Ješivy I. Stanka a O. Erenthala.
27. Janega, Š.: Starostlivosť arcipastierova o kňazský dorast. In: Dr. Karol Kmeťko..., c. d., 1946, s. 60
28. Zubácka, I.: c. d., 1997, s. 95.

Literatúra

- Andraščík, M.: Poľnohospodárske školstvo na území okresu a mesta Nitry. In: Zborník. Významné medzníky v rozvoji nitrianskeho školstva. Nitra 1982
- Bujnová, H.: Územnosprávne usporiadanie Slovenska do roku 1990. Obdobie Uhorska a Rakúsko-Uhorska. 1. časť. Nitra 2007. s. 134
- Bujnová, H. - Privalinec, P.: OSN na prahu 21. storočia. AG Musica Liturgia 2007, s. 131
- Dejiny Nitry. Od najstarších čias po súčasnosť. Nitra 1998
- Dr. Karol Kmeťko 25 rokov biskupom v Nitre. Trnava 1946
- Gergely, O.: Nitra. Bratislava 1969
- Kapitoly z dejín Nitry. Zborník štúdií k 1100 výročiu príchodu Cyrila a Metoda. Bratislava 1963
- Milo, Š. – Porubský, J.: Dejiny nitrianskeho školstva a vzdelanosti . Nitra 1987
- Nitra. (Zostavil J. Fojtík). Bratislava 1977
- Nitra v slovenských dejinách. Martin 2002
- 50 rokov Strednej ekonomickej školy v Nitre. Nitra 1970
- 300 rokov piaristov v Nitre (1701-2001). Nitra 2001
- Výročné správy Obchodnej školy v Nitre za šk. roky 1921/22 -1944/45
- Výročné správy Rímskokatolíckeho učiteľského ústavu v Nitre za šk. roky 1935/36 - 1944/45
- Výročné správy Štátnej obchodnej akadémie v Nitre za šk. roky 1927/28 - 1944/45.
- Výročné správy Štátneho reálneho gymnázia Tomáša Červeňa v Nitre za šk. roky 1919/20 – 1944/45
- Zubácka, I.: Nitra za prvej Československej republiky. Nitra 1997

VERONIKA SLNEKOVÁ: Nitrianske školstvo po roku 1945

(strana 47)

Poznámky

Okrem infiltrácie marxisticko-leninskej ideológie do škôl a školského vyučovania, zvláštnu kapitolu predstavujú aj perzekučné zásahy proti učiteľom. Učiteľov chápal komunistický režim ako jednu z tých spoločenských vrstiev, ktorej venoval zvýšenú pozornosť. Blížšie PEŠEK, Jan: Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948-1953. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku 1998. s. 186-193

² Milo, Š.: Školstvo. In.: Nitra. Bratislava, Obzor 1977. s. 174

³ K problematike bližšie KAPLAN, K.: Stát a církev v Československu v letech 1945-1948. Brno 1993. KAPLAN, K.: Katolícka církev a pozemková reforma 1945-1948. Praha-Brno 1995. PEŠEK, Jan: Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948-1953. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku 1998. PEŠEK, J. - BARNOVSKÝ, M.: Štátna moc a cirkev

na Slovensku 1948-1953. Bratislava 1997. PEŠEK, J.-BARNOVSKÝ, M.: Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953-1970. Bratislava 1999.

⁴ Nagy, Z. – Slnková, V.: Nitra v období totality (1939-1999). In: dejiny Nitry od najstarších čias po súčasnosť. Nitra 1998. s. 336
⁵ <http://.historia.szm.sk/dejiny skolstva/vseobecne.htm> (autor 11. 4. 2007)

⁶ Blížšie Nagy, Z. – Slnková, V.: c. d., s. 345-346. V roku 1991 sa od Nitry oddelenili Nitrianske Hrnčiarovce, 1992 Ivanka pri Nitre a 1993 Lužianky, čím sa počet mestských častí znížil na 14.

⁷ Milo, Š.: c. d., s. 174.

⁸ <http://www.gymgolnr.sk/index.php?a=historia> (17. 4. 2007)

⁹ <http://www.gymparnr.edu.sk/historia-skoly.html> (17. 4. 2007)

¹⁰ <http://www.gcm.sk/index.jsp> (17.4.2007)

¹¹ <http://www.szsfarskanr.edu.sk/subory/skola/htm> (18. 4. 2007)

¹² <http://www.oaboleckovanr.edu.sk/historia.html> (19. 4. 2007)

¹³ <http://www.sposnr.sk> (19. 4. 2007)

¹⁴ Pozri <http://www.spsnr.edu.sk/Web%20SPSPÚSPSPNR.htm> (19. 4. 2007)

¹⁵ <http://www.spssnr.edu.sk/history.htm> (19. 4. 2007)

¹⁶ Milo, Š.: c. d., s. 174

¹⁷ Pozri <http://www.zssnr.edu.sk/history1.html> (19. 4. 2007)

¹⁸ Milo, Š.: c. d., s. 174

¹⁹ V súčasnosti má Slovenská poľnohospodárska univerzita tieto fakulty: Fakultu agrobiológie a potravinových zdrojov, Fakultu biotechnológie a potravinárstva, Fakultu ekonomiky a manažmentu, Mechanizačnú fakultu, Fakultu záhradníctva a krajinného inžinierstva, Fakultu európskych štúdií a regionálneho rozvoja.

²⁰ <http://www.uniag.sk/slovak/historia.htm> (13. 4. 2007)

²¹ Milo, Š.: c. d., s. 175

Literatúra

Dejiny Nitry od najstarších čias po súčasnosť. Nitra 1998

Kaplan, K.: Katolícka cirkv a pozemková reforma 1945-1948. Praha-Brno 1995

Masarik, P. a kol.: Všeobecná pedagogika. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1994

Milo, Š. – Porubský, J.: Dejiny nitrianskeho školstva a vzdelanosti. Nitra 1987

NITRA. (zost. J. Fojtík). Bratislava 1977

Pešek, J. – Barnovský, M.: Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953. Bratislava 1997

Pesek, J.- Barnovský, M.: Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953-1970. Bratislava 1999

Stručný náčrt histórie a súčasnosti stredných odborných učilíšť v rezorte pôdohospodárstva SR. Spracované z podkladov SOU v rezorte pôdohospodárstva SR. Nitra, AGROINŠTITÚT Nitra 1996

300 rokov piaristov v Nitre (1701-2001). Nitra 2001

Internetové zdroje

<http://www.gcm.sk>

<http://www.gymparnr.edu.sk>

<http://www.gymgolnr.sk>

<http://www.historia.szm.sk>

<http://www.oaboleckovanr.edu.sk>

<http://www.sposnr.sk>

<http://www.spssnr.edu.sk>

<http://www.szsfarskanr.edu.sk>

<http://www.uniag.sk/>

<http://www.zssnr.edu.sk>

MILOŠ BAČA: Súčasná kultúra Nitry

(strana 71)

Literatúra

Bača, M.: Nitra – starobylé mesto pod Zoborom. In: Almanach Nitra 2007. (Ed. Červeňák, A.). Nitra 2006

Bača, M.: Nitra – centrum Nitrianskeho samosprávneho kraja. In: Almanach Nitra 2007. (Ed. Červeňák, A.). Nitra 2006

Dávne dejiny Nitry a okolia vo svetle najnovších archeologických nálezov. Editor Ruttkay, M. Vydal Archeologický ústav SAV v Nitre a Ponitrianske múzeum v Nitre, Nitra 2005

Dejiny Nitry od najstarších čias po súčasnosť. Zost. Fusek, G. a Zemene, M. R. Vydalo Mesto Nitra, Nitra 1998

Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. Zv. I. Vydalo Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, Bratislava 1998

Dvořák, P.: Stopy dávnéj minulosti 3. Zrod národa. Vydavateľstvo Rak, Budmerice 2004

Hučková, M.: Prechádzka po historických pamiatkach starobylej Nitry. In: Almanach Nitra 2007. (Ed. Červeňák, A.). Nitra 2006

Judák, V.: J. Em. Ján Chryzostom kardinál Korec. In: Almanach Nitra 2007. (Ed. Červeňák, A.). Nitra 2006

Judák, V.: Nitrianske biskupstvo v dejinách. Vydal Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, Bratislava 1999

Judák, V.: Počiatky nitrianskeho biskupstva. In: Almanach Nitra 2007. (Ed. Červeňák, A.). Nitra 2006

Kučera, M.: Cesta dejinami. Stredoveké Slovensko. Vydal Perfekt, Bratislava 2002

Kronika mesta Nitry. Zápisy za rok 2000 – 2006. Zostavil Bača, M.

Kronika Slovenska. Zv. 1. Od najstarších čias do konca 19. storočia. Zost.: Kováč, D. Fortuna Print & ADOX, Bratislava 1998

Marsina, R.: Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov. Vydavateľstvo RAK, Mesto Nitra a Nadácia Osudy predkov, Budmerice 1997

Nitra. Zost. Fojtík, J. Obzor, Bratislava 1977

Nitra v slovenských dejinách. Zost. Marsina, R. Matica slovenská, Martin 2002

Nitrianske kultúrne leto 2006. Nitra, milá Nitra. Pribinove slávnosti. Cyrilo-metodské slávnosti. Katalóg osláv. Zost. Bojdová. D. a Záturová, M. Vydalo Mesto Nitra – Mestský úrad v Nitre, Nitra 2006

Pieta, K. – Ruttkay, A. – Ruttkay, M.: Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Vydal Archeologický ústav SAV v Nitre, Nitra 2006

Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. Zv. II. Slovensko očami cudzincov. Red. Edície II. zv.: Marsina, R. Literárne informačné centrum, Bratislava 1999

Ratkoš, P.: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. 2. opravené a rozšírené vydanie. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1968

Ruttkay, T. A.: Včasná doba dejinná. In: Almanach Nitra 2007. (Ed. Červeňák, A.). Nitra 2006

Ruttkay, A. – Ruttkay, M. – Šalkovský, P.: Slovensko vo včasnom stredoveku. Vydal Archeologický ústav SAV v Nitre, Nitra 2002

Steinhübel, J.: Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied a Vydavateľstvo RAK, Bratislava 2004.

Vladár, J.: Praveké a včasnohistorické osídlenie Nitrianskeho hradného vrchu. In: Almanach Nitra 2007. (Ed. Červeňák, A.). Nitra 2006

Významné osobnosti Nitry. Zost. Pažitný, A. Vydalo Mesto Nitra a Mestský úrad v Nitre, 1998

Zrubec, L.: Prvý známy bol Pribina. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1994

Zrubec, L.: Osobnosti našej minulosti od najstarších čias po 16. storočie. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1991

Poznámka vydavateľa

Redakčná uzávierka textu tejto publikácie bola 31. marca 2007.

Príspevok Kardinála Jána Chryzostom Korca „Kultúrne a duchovné problémy Slovenska“ v pôvodnej, neskrátenej verzii vyšiel v univerzitnom periodiku *Náš čas* č. 7/1999.

Príspevok prof. Emy Krošlákovej Cyrilo-metodský odkaz a naše písomníctvo sme pôvodne uverejnili v *Našom čase* č. 8/2000.

OBSAH

Libor Vozár: <i>Moderná univerzita</i>	4
Jozef Dvonč: <i>Moderné mesto</i>	5
Kardinál Ján Chryzostom Korec: <i>Kultúrne a duchovné problémy Slovenska</i>	9
Jozef Vladár: <i>Nitra od úsvitu dejín po prelom letopočtov</i>	11
Alexander T. Ruttkay: <i>Nitra a jej okolie od doby rímskej do 13. storočia</i>	19
Viliam Judák: <i>Konštantín – Filozof</i>	27
Konštantín Filozof: <i>Proglas</i>	36
Ema Krošláková: <i>Cyrilo-metodský odkaz a naše písomníctvo</i>	37
Ida Zubácka: <i>Nitrianske školstvo v rokoch 1918 – 1945</i>	41
Veronika Slneková: <i>Nitrianske školstvo po roku 1945</i>	47
Peter Andruška: <i>Minulosť a súčasnosť UKF</i>	53
Dekani PF a rektori UKF	69
Nitra v maľbách Dr. h. c. akad. arch. Ing. Ladislava Švihela	70
Miloš Bača: <i>Súčasná kultúra Nitry</i>	71
Andrej Červeňák: <i>Korene a dnešok</i>	77
Štefan Hraška: <i>Dnešok a budúcnosť</i>	78
Súhrny	80
Poznámky a literatúra	86

Univerzita Konštantína Filozofa

a

Nitra

Vydala
Mimo edície
Redaktori publikácie
Preklad súhrnov do angličtiny
Technická redaktorka
Obálka
Fotografie

Vydanie prvé
Strán
Rok vydania
Tlač

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Peter Andruška a Jozef Vladár

Martin Mačura

Tatiana Palkovičová

Ľubomír Balko

Archív autorov, Archeologického ústavu SAV,
UKF, J. Kubička, Ponitrianskeho múzea a MÚ
Nitra

96

2009

ŠEVT, a.s., Plynárenská 6, 821 09 Bratislava

ISBN 978-80-8094-359-2

ISBN 978-80-8094-359-2

